

JAARBOEKJE

2021

VAN HET
OUDHEIDKUNDIG
GENOOTSCHAP

‘NIFTARLAKE’

JAARBOEKJE

2021

VAN HET
OUDHEIDKUNDIG
GENOOTSCHAP

‘NIFTARLAKE’

Ereleden en bestuur

<i>Erevoorzitter</i>	drs E. Munnig Schmidt
<i>Ereleden</i>	mw dr mr I. Dukes-Greup (†2019) mw Sally Munnig Schmidt-Neubauer
<i>Lid van verdienste</i>	A.J.A.M. Lisman (†2020)
<i>Voorzitter</i>	mw Bertien Quarles van Ufford
<i>Secretaris</i>	mw Quirine Cleton Zandweg 36, 3601 AE Maarssen secretariaat@niftarlake.nl
<i>Ledenadministratie</i>	mw Godelief Hofman-van Miert
<i>Activiteitenadministratie</i>	mw P. Dekker activiteitenadministratie@niftarlake.nl
<i>Penningmeester</i>	mr Johan Buitenga
<i>Leden</i>	mw drs Juliette Jonker-Duynstee mr Onno Meerstadt drs Rob Schoenmaker (evenementen)
<i>Redactie 2021</i>	Juliette Jonker-Duynstee, Edward Munnig Schmidt, Louise Woltering-Moors
<i>Contributie</i>	€15,- op NL66 INGB 0000513805 t.n.v. Oudheidkundig Genootschap Niftarlake
<i>Website</i>	www.Niftarlake.com
<i>ISBN</i>	978 90 8704 997 3

Ledenlijst 2021

van het Oudheidkundig Genootschap ‘Niftarlake’

Aalsmeer

Mw Ch. Siewertz van Reesema-Meester J. Takkade 10 1432 CA

Abcoude

A. Berkhout Torenlaan 10 1391 AM
Mw dr M. Carasso-Kok Dr Koomansstraat 21 1391 XA
Mw dr J. Elema Dr Koomansstraat 1h 1391 VZ
Hist.Kring Baambrugge/Abcoude Oude Dijk 10 1391 KP
D. Quaak Angsteloord 32 1391 EG
F.F. Rehbock Torenlaan 52 1391 AN
J. van Santen Heinkuitenhof 14 1391 TS
W.W. Timmer Achter de Kerken 40 1391 LP
Drs P.A. Voute Hoogstraat 24 – Binnenrust 1391 BT

Amersfoort

Mw Th.J. van Goudzwaard J. van Oldenbarneveldtlaan 17 3818 HA
Museum Flehite Breestraat 80 3811 BL

Amstelveen

Mr J.G. Bulsing Amsterdamseweg 254 1182 HN
E.H. Glasius Straat van Sicilië 2 1183 GN

Amsterdam

Mw L.X.M. van Beuningen Herengracht 203b 1016 BE
Bibl. Rijksmuseum Postbus 74888 1070 DN
Bibl. Universiteit Singel 425 1012 WP
Mw E. Degenaar 1e Weteringdwarsstraat 38/40 1017 TN
G. van Heusden Archangelkade 2-A 1013 BE
Mw mr B. van der Grijp Bachplein 1 1077 GH
* Dr mr H.J. Hoegen Dijkhof De Lairessetraat 156 1075 HJ
Dr mr M. Hompes Valeriusplein 24 1075 BH
G. Korevaar Lekstraat 128 II 1079 EX
Dr K. de Leeuw Pracanalaan 80 1060 RC
J.H. van Litsenburg Oranje Nassaulaan 9 1075 AH
Meertens Instituut/KNAW Postbus 10855 1001 EW
* Mw Drs A.D.S.M. Nijs De Lairessetraat 96-1-m 1071 PJ
Mw drs A. Oberman-Smit Amsteldijk N37 – ‘Oostermeer’ 1184 TD
B.W.A. van Roijen Frans v. Mierisstraat 43 huis 1071 RK
Mw A.G.A.M. van Seumeren St. Antoniesluis 17 1011 JB
A.P. de Ruiter Willemsparkweg 20 1071 HE
Mw M.A.E. Schoorl-ten Winkel J.J. Viottastraat 5 1071 JM
V. Teding van Berkhout Raphaëlplein 25 1077 PX
Mw M. de Waard Bronckhorststraat 13 1071 WL

Dr C.J.J. Westermann	Prinsengracht 1029a	1017 KP
D.R. Wijnschenk	Minervaplein 27v	1077 TK
Arnhem		
Mw E.J. Quarles van Ufford-de Zoeten	Van Heemstralaan 13	6814 KA
Baanbrugge		
H.F. Anger	Prinses Beatrixstraat 13	1396 KD
W. Balk	Rijksstraatweg 135	1396 JK
Mw S.C. Eekels-Hoette	Rijksstraatweg 119	1396 JJ
Mw M. van Erven Dorens-Vinke	Rijksstraatweg 147 – ‘Valk en Heyning’	1396 JK
G. van Erven Dorens	Rijksstraatweg 151	1396 JK
Mw Drs L.B. Lugt	Rijksstraatweg 91 ‘Geinwijk’	1396 JG
Dr D.C. Nijdam	Prinses Beatrixstraat 12	1396 KE
Dr R.O. Schlingemann	Rijksstraatweg 87	1396 JG
J.W. Verloop	Rijksstraatweg 159	1396 JK
Baarn		
Mw C.E.B. v.d. Arend Schmidt-Oost Indië	Prinses Carolinalaan 2	3743 JH
Mw ir A.M. Verloop-van Utenhove	Nassaulaan 62	3743 CE
Bergen op Zoom		
A. van Ooststroom	Zuidzijde 45	4611 DC
Bilthoven		
Mw L.W. Binkhorst	Steenen Camer 6	3721 NC
R.A. Boswijk	Bosuillaan 9	3722 XC
Mw J. Elias-Beaumont	Lassuslaan 2	3723 LK
W. van Enk	Bilderdijklaan 60	3723 DD
K. Gramkow	Ensahlaan 64	3723 HW
Prof dr A.S.J.P.A.M. van Miert	Kometenlaan 33	3721 JA
Blaricum		
Drs E. Verschuifl	Heideweg 4	1261 GR
Bolsward		
Drs. E. Haaksman MA	Marktstraat 14	8701 JV
Breukelen		
Mw M. Albers	Zandpad 43 – ‘Vecht & Hoff’	3621 NE
Mw R. Bakker	Longkruid 2	3621 TX
Mw M.T. Beck-Gelderman	Gijsbrecht van Nijenrodestraat 133	3621 GH
Mw G.C.S. Bekker-Jonker	Linnaeusdreef 8	3621 XW
Mr J.Th.M. van den Beld	Weerestein 18	3621 XR
Ir G.G. v.d. Berg	Straatweg 78	3621 BR
G.J. van den Berg	Zandpad 130	3621 NJ
M. van Beurden	Nieuwegeweg 1	3621 NL
W.T.H. Bien	Brugstraat 19	3621 AG
Mw J.M. Bierman-Polman	Zandpad 82	3621 NG
Mw mr W. Bischof	Brouwerij 2	3621 AD
M.L.L. van Bladel	Straatweg 185	3621 BM
K. de Boer	Linnaeusdreef 48	3621 XX
C. Boom	De Angstel 531	3621 WN
Mw W. Bossink	Zandpad 94	3621 NH
Drs J.P.J.M. Brockman	Overweer 7	3621 HG

R. Brummelkamp	Straatweg 30 – ‘Vrede en Rust’	3621BN
P.J. Burggraaf	Kerkbrink 26	3621 BS
L.J.M. Cornelissen	Gerrit van Doornikstraat 95	3621 HW
Mr J.H.M. Deiters	Straatweg 80	3621 BR
M. Eikelenboom	Brugstraat 20	3621 AG
J. Funken	Oud Aa 41	3621 LA
P.L. van Gent	Zandpad 86 – ‘Nijenveght’	3621 NG
Mw M.A. Goldhoorn-Rozema	Gijsbrecht van Nijenrodestraat 10a	3621 GK
R.H. Gombault	Oud Aa 36	3621 LC
Mw drs I.M. Gondrie	Heycoplaan 36	3621 WT
J.H. Hattink	Herenstraat 41	3621 AP
Drs H.C.J. Hendriks	Julianastraat 25	3621 EG
Ir A.H. Herfkens	Stationweg 7	3621 LJ
Mw C.M.F. v.d. Heuvel	Rietland 18	3621 GZ
Mw G.N.F.M. Hofman-van Miert	Zandpad 83	3621 NG
Drs E.W.Th. Hollemans	Stinzenlaan Z 209	3621 TC
Mw A. Hoogendijk-Kuiper	Overweer 21	3621 HG
Mw L. Hunsucker	Silverstein 80	3621 PD
G. Immerzeel	Vrijheidslaan 64	3621 HJ
Prof drs A.A. Kampfraath	Stinzenlaan 18	3621 RD
Mw O.G.W. Kaijen	Linneausdreef 26	3621 XW
Mw E.B.F. Koelewijn-Bouman	Insulinde 1	3621 BN
R.G.H.W. Korstjens	Straatweg 111	3621 BK
M.N.J. van Kralingen	De Angstel 932	3621 WN
M. Kuppens	Straatweg 154	3621 BW
J.V. van Marken	Zandpad 47	3621 NE
Mr O. Meerstadt	Zandpad 46a	3621 NE
A.C. Menke	Oud Aa 1a	3621 LA
Mw L. Metz	De Angstel 531	3621 WN
R.W.C. Molenkamp	Dannegracht 16 – ‘Vecht en Dam’	3621 AA
T. Mur	Straatweg 76a	3621 BR
Mw G. Nagel	Linnaeusdreef 41	3621 XV
Mr J.L.I. Okkinga-Godefroi	Herenstraat 38	3621 AR
Mw drs A.W. Oosthoek-Bogaard	Wilhelminastraat 39	3621 VG
C.M. Oostveen	De Angstel 232	3621 WC
B. Polak	Zandpad 88	3621 NH
Mw. A.E.C. Quarles van Ufford	Zandpad 48 – ‘Gunterstein’	3621 NE
Mw C. Quarles van Ufford-Hanselaar	Zandpad 48 – ‘Gunterstein’	3621 NE
R.H.C.V.V.	Postbus 120	3620 AC
J.R. van Raay	Zandpad 46 – ‘Villa Nova’	3621 NE
Ir E.B. Roolvink	Straatweg 204	3621 BX
Mw A.C.K. Roosjen	Eendrachtlaan 33	3621 DD
E. de Ruiter	Linnaeusdreef 69	3621 XV
Mw R. van Schoonhoven-van Straten	Straatweg 192 – ‘Vechtstroom’	3621 BX
T.N. Simonis	Straatweg 224 – ‘Klein Vechtvlief’	3621 BZ
Mw J.E.A.M. Sivirsky	Overweer 15	3621 HG
R.H. Smoorenburg	Stinzenlaan Z 258	3621 TJ

Mw M. Sontrop	Herenstraat 54	3621 AR
Mw drs E.W. Spierings-Fenger	Straatweg 238	3621 BZ
Sticht.Nyenrode/Financ. Zaken	Postbus 130	3620 AC
Prof dr A. Stouthamer	Straatweg 248a	3621 BZ
G. Streefland	Zandpad 87	3621 NG
Mw M.M.S. Timmers-van der Valk	Zandpad 16 – ‘Mariahoeve’	3621 NC
Mw M. van Toorenburg-van Reeuwijk	G. van Nijenrodestraat 130	3621 GM
Mw S.M. Turnhout	Magrietstraat 30	3621 EK
Ir G.J. Valewink	Straatweg 32	3621 BN
G.H.M. Vehmeijer	Zandpad 80 – ‘Oudaen’	3621 NG
Mw M.G.S. Vehmeijer-Segerink	Zandpad 55a	3621 NE
Mw I.T.J.M. Verberkmoes	Herenstraat 60	3621 AS
Mr G. Versluys	Linnaeusdreef 42	3621 XX
* Mw A.J. Verwey-Volmer	G. van Doornikstraat 91	3621 HW
Mw G.J. Verwoerd	Damastbloem 35	3621 RX
J. Vink	C.W. van Couwenhovenstraat 39	3621 CC
M.G. toe Water	Straatweg 81	3621 BJ
P. de Wilt	Zandpad 53	3621 NE
Mw M.P.M. van Wijk	Zandpad 47a	3621 NE
* Mw J. van Zadelhoff-Hortulanus	Zandpad 37 – ‘Groenevecht’	3621 ND
Breukeleveen		
Mr J.W.A. Advocaat	Herenweg 41h	2625 AB
Mw P.J. Sandbergen-Jongkees	Herenweg 97	3625 AD
Bussum		
Mr F.A. Doude van Troostwijk	Waldecklaan 10	1405 CR
Mw drs H. Visser-Brouwers	Generaal de la Reijlaan 8	1404 BR
Capelle a/d IJssel		
J.W. Hageman	Steenloperstraat 199	2903 AP
De Bilt		
Mw E.C. Algie-Campioni	Universiteitsweg 12	3732 HX
Het Utrechts Landschap/Mw S. Peters	Postbus 121	3730 AC
Landschap Erfgoed Utrecht	Postbus 121	3730 AC
Doorn		
Mw L.L. Doude van Troostwijk-van Isselmuiden	Parklaan 40	3941 RE
Mr H.T. van der Stoop	Van Galenlaan 12	3941 VD
Driebergen		
J.R.M. Reijers	Rosariumlaan 2	3972 GJ
Duivendrecht		
D. Beuman	Populierstraat 32	1115 BC
Epe		
C. Kok	Hagedisweg 14	8162 ND
Erichem		
Jhr ir R.G.M.P.N. Bosch van Drakestein	Erichemsekade 18 – ‘Hofstede Lingestein’	4117 GX
Ermelo		
Drs R.Th. Schoenmaker	Anna van Burenlaan 1	3851 RV
Mw M.L.A. Schoenmaker-Weiss	Anna van Burenlaan 1	3851 RV

Everdingen

J.T.J.M.A.M. van Eijndthoven Kweldam 17 4121 EE

's-Graveland

Prof dr ir R. Plomp Noordereinde 8a – 'Castor en Pollux' 1243 JG

's-Gravenhage

Mw L.J. Doude van Troostwijk Therese Schwarzestraat 30 2597 XJ

Koninklijke Bibliotheek-Depot v. Ned. Publicaties Postbus 74 2501 AJ

* Mr R.J. Nieuwland Postbus 82066 2508 EB

Mw A. de Ruiter Pahudstraat 104 2593 TJ

G. Thoms Laan Copes van Cattenburch 109a 2585 EX

Groenekan

J.O.J. Copijn Groenekanseweg 90 3737 AH

Haarlem

Noord Hollands Archief/bibl. Jansstraat 40 2011 RX

RKD Ned. Inst. v. Kunstgeschiedenis Hendrik Figeweg 3 G09 2031 BJ

Haarzuilens

Mw E.J. Huisinga-v.d. Kwast Ockhuizenweg 20 3455 RW

Heemstede

Ir C.J. Doude van Troostwijk Marisplein 4 2102 AC

J. Reesink Alberdingk Thijmlaan 47 2106 EH

Heerde

Dr J.A.W. Buisman Kamperweg 23 – 'Huize Kolthoorn' 8181 CS

Hilversum

Streekarchief Gooi en Vechtstreek Postbus 9900 1201 GM

Mw T. Bouman-van de Ruit Utrechtseweg 48 1213 TW

C. van Drogenbroek Heuvellaan 17 1217 JL

Dr J. Rechsteiner Regentesselaan 30 1217 EG

PR.E.J.A. Woltering De Rijklaan 11 1217 RD

De Hoef

Mw L. Out-van Staveren Eerste Hoefweg 4a 1426 AK

Huizen

Jhr D.J.A.A. van Lawick van Pabst Blaricummerstraat 140 1272 JK

Kockengen

Prof. dr J. van Dongen Wagendijk 12 3628 EP

G.F.W. Herngreen Godinweg 2 3628 BA

Kortenhoef

W. Spaan Kortenhoefsedijk 166 1241 LZ

Laag Zuthem

W. Koning Den Alerdinckweg 1 – 'Den Alerdinck' 8055 PE

Laren

Mw M.V. Nolst Trenité Eemnesserweg 7 1251 NA

Mw Mr A.P.M. Simonis Breeweg 16 1251 DX

R.M. Wijnholt Oosterend 21 1251 HM

W.J.H.M. Ottenhof Zevenend 13 1251 RK

Leiden

Mw A. Vroom-van der Leeden Antonie Duycklaan 2 2334 CD

Lochem

Mw H. van Weede-Vaandering

Loenen

Mw C.D.H. Ankersmit

Mw C. Arkauer-Vroom

P.M. Bakker

Mw H.E. Bakker-Nauta

B.J. Blijdenstein

H.B. Bon

M. Bootsma

Mw W. Bosma

Drs J.W. ten Broeke

Mw N. Dalen Meurs

Mw C. Dierdorp

Hr en Mw Van Dijk

M.G. van Duijvendijk

Mw J. Dunning

Drs R.A.J. Ernst

Mw T. Ernst-Langhout

Mw A. Ferwerda

A. Gelderman

Hr en Mw Gerhards-Reineke

S. Griffioen

Mr R.W.J. Groenink

Mw drs L.A. Groenink-Verboom

Jhr L.A.O. Groeninx van Zoelen

Mw M.S. Harms-van Estrik

Mw A. Heemskerk-Teijema

P.M. Hiensch

Hist.Kring Loenen/M. Bootsma

M.J. graaf d' Hollosy

Mw G. Hooft van Huysduynen-Geurts

W.B. Jagt

J. Kilpatrick

Mw C. Klaassen

Drs H.J. de Kluiver

E.M. Knetemann

R. Koolhoven

Hr en Mw Kooman

J.M. Kuijper

L. Kusters

J.W. de Langen

Drs A. Ledeboer

B.J. van Liemt

H.A. Lugt

M.G. Lutje Beerenbroek

* Mw F.M. Luxwolda

Lange Voren 2

Vreelandseweg 17

Dorpsstraat 18

Wallestein 66

Wallestein 52

Van Henegouwenlaan 44

Slootdijk 6

Hofbergen 42

Mijndensedijk 27a

Oud Over 144

Dorpsstraat 75

Hoefijzer 114

Wallestein 40

Oud Over 59 – 'Vecht en Lommer'

Joh. Sandersonhof 25

Dorpsstraat 19

Moleneind 4

Mijndensedijk 15

Oud Over 39

Moleneind 6

Rijksstraatweg 77

Oud Over 4 – 'Vrederijk'

Oud Over 4 – 'Vrederijk'

Kerkplein 5b

Hoflaan 1

Lutgerslaan 31

Westerklip 54

Hofbergen 42

Mijndensedijk 20

Rijksstraatweg 65

Middenhoek 34

Rijksstraatweg 80

Oud Over 176

Brugstraat 23

Kerkstraat 6

Keizer Ottolaan 13

Oud Over 88

Dorpsstraat 77 – 'Vrederust'

't Rond 1

Driehovenlaan 1

Dorpsstraat 4

Oud Over 1

Oud Over 152

Oud Over 56

Oud Over 28

7241 HS

3632 ER

3632 AT

3632 WR

3632 WP

3632 BG

3632 AM

3632 WC

3632 JK

3632 VG

3632 AS

3632 WD

3632 WC

3632 VB

3632 AD

3632 AP

3632 DA

3632 NT

3632 VA

3632 DA

3632 AA

3632 VD

3632 VD

3632 EL

3632 BT

3632 JA

3632 TG

3632 WC

3632 NV

3632 AA

3632 TB

3632 AD

3632 VH

3632 EH

3632 EL

3632 BV

3632 VE

3632 AS

3632 BN

3632 BH

3632 AT

3632 VA

3632 VH

3632 VE

3632 VD

Mw D. van de Marel	Oud Over 156	3632 VH
F. Matser	Dorpsstraat 102f	3632 AW
W. Mooij	Driehovenlaan 64	3632 BM
Drs E. Munnig Schmidt	Rijksstraatweg 78 – ‘Nieuwerhoek’	3632 AD
L.R. Mur	Dorpsstraat 2	3632 AT
Jhr P.G. Ollongren	Oud Over 26	3632 VD
Mw dr H.H. Pijzel-Dommisse	Dorpsstraat 28	3632 AT
Mw J.M.L.M. Raijmakers	Oud Over 34	3632 VD
P.C. de Reus	Bredestraat 1	3632 AX
Mw M. Risseeuw-Herpel	Oud Over 168 – ‘Warande’	3632 VH
Mw H. Rogaar	Oud Over 40	3632 VD
Mw A.M. Ross	Johannes Sandersonhof 11	3632 AD
J.C. van Rossenberg	Dorpsstraat 53a	3632 AR
Mw A. Rutgers	Rijksstraatweg 85 – ‘Villa Johanna’	3632 AA
T. van Rijn	Oud Over 3 - app. 2	3632 VA
Dr R.J.B. Sakkers	Oud Over 124	3632 VG
A.C. van der Sande Lacoste	Storckstraat 3	3632 JG
Mw S.A. van Schaik	Keizer Ottolaan 28	3632 BW
T. Schipper	Dorpsstraat 24	3632 AT
Hr en mw Scholten-Kloosterman	Rijksstraatweg 84 – ‘Croonenburgh’	3632 AD
Hr en mw Schoorl-Nootboom	Dorpsstraat 21 – ‘Roserust’	3632 AP
Mw J.J. Semeijns de Vries van Doesburgh-Ferwerda	Oud-Over 5 - ‘Bosch en Vecht’	3632 VD
W. Sliggers de Vries van Doesburg	Driehovenlaan 54	3632 BM
J.W.K. de Smeth	Lutgerslaan 6	3632 JA
Mw J. Sträter-van Schoot	Oud Over 84	3632 VE
Mw M. Taal-Markx	Oud Over 6	3632 VD
Mw R.A. Thiadens	Oud Over 138	3632 VG
Mw G. Thijs-Mantel	Rijksstraatweg 75	3632 AA
Dr M.H. Thoun	Dorpsstraat 26	3632 AT
Hr en Mw van Twuijver-Jansen	Oud Over 93a	3632 VC
Mw M.B.P. van der Veen-Wajer	Oud Over 55	3632 VB
M. Voerman	Oud Over 22	3632 VD
Mr A. Vrij	’t Rond 5	3632 BN
Ir K. Vuursteen	Dorpsstraat 36	3632 AT
A.R. van Well	Hofbergen 34	3632 WC
Mw M. Wiegmans	Bloklaan 3	3632 NZ
W.J. van der Wind	Rijksstraatweg 87a – ‘Ruygenhof’	3632 AA
Mw J. Wisse	Rijksstraatweg 79	3632 AA
Loenersloot		
Mw W.G. Busweiler-van der Linde	Rijksstraatweg 234	3634 AN
W. van Haersma Buma	Rijksstraatweg 211 – ‘Slot Loenersloot’	3634 AL
W.A. Hondius	Rijksstraatweg 210	3634 AN
A.L. Hoogendoorn	Slotlaan 8	3634 AP
Kasteel Loenersloot/H.v.d. Graaf	de Hoef Oostzijde 105	1426 AJ
Mw J.G. Koppe	Hollandstraat 6	3634 AT
H.M. Nooij	Kruiswijkstraat 11	3634 AX
Mr J.Ch. Smit	Rijksstraatweg 214	3634 AN
Mw S. Verster	Hollandstraat 19	3634 AS

Lonneker

* B. Visschedijk

Lonneker Molenweg 53

7525 PB

Loosdrecht

Mw P.M. Bijl-Lazoe

Nieuw-Loosdrechtsedijk 215a

1231 KT

Mw J. Bruna

Nieuw Loosdrechtsedijk 234

1231 LG

Ph. Burggraaf

Veendijk 4

1231 PB

Hist.Kring Loosdrecht

Nieuw Loosdrechtsedijk 49a

1231 KM

Kasteelmuseum Sypsteyn

Nieuw Loosdrechtsedijk 150

1231 LC

J.W. Nieuwenhuys

's-Gravelandsevaartweg 5a

1231 NL

N. Roosenschoon

Nootweg 55a

1231 CR

Maarsssen

A. van Assen

Zandpad 44 – 'Valkenberg'

3601 NA

Mw W.J.R. Baardman-Dusseldorp

Boomstede 686

3608 BT

J.W. Baas

Wilhelminaweg 1

3603 CR

Mw M. v.d. Beek-Bomgaars

Zandpad 30 – 'Midden Gansenhof'

3601 NA

Mr W. Beerman

Zandweg 33

3601 AE

Mw S. van Bekkum-Horst

Zandpad 40

3601 NA

J.H.W. van Bemmél

Kuyperstraat 29

3601 VE

S.J. v.d. Berg

Langegracht 47

3601 AK

Bibl. Maarssenbroek

Bisonspoor 1161

3605 KV

E. de Boer

Wilhelminaweg 9

3603 CR

I. de Boer

Buitenweg 87

3602 PL

P.F. Bongers

Kerkweg 25

3603 CL

Prof dr T.A. Boon

Straatweg 17

3603 CV

J.P. Boon

Zandweg 36

3601 AE

R. Borsboom

Nicolaas Basterthof 5

3603 EP

J.J. de Bos

Duivenkamp 504

3607 BJ

Mw S.M. Bos-Jansen

Kerkweg 29

3603 CL

Drs S.W.G. de Clercq

Straatweg 17 – 'Harteveld'

3603 CV

Mw Q.M. Cleton

Zandweg 36

3601 AE

A.R.A. Croiset van Uchelen

Van Houtenstraat 16

3601 XJ

Mw E.H. du Croo Kampmeindert-v.d. Berg

De Kwekerij 1

3601 AZ

Mw G.H. Dekker

Parkweg 2-29

3603 AC

Mw M.L.C.C. Dolmans

Langegracht 33

3601 AJ

Mw T.H.H. van Duin-Furstner

Proostwetering 166

3604 DP

Mw B.M.R. van Elk

Straatweg 160

3603 CT

A. van den Engel

Raadhuisstraat 56

3603 AW

Mw M. Gadella

De Hoopkade 47

3604 DX

Mw M.L.C.C. Gasau-Muller

Diependaalsedijk 74

3601 GM

A.J. Gelderblom

Binnenweg 60 – 'Hazenburg'

3603 AG

Gemeente Stichtse Vecht

Postbus 1212

3600 BE

R. de Groen

Oostwaard 10

3602 AA

Mw A.J. de Groen-Mentink

Oostwaard 10

3602 AA

Prof dr J.W. Gunning

Zandpad 24 – 'Leeuwenburg'

3601 NA

J. van 't Hek

Zandpad 35

3601 NA

Drs J.W. Hekkenberg

Binnenweg 50A

3604 AD

Hist.Kring Maarssen

Postbus 90

3600 AB

Mw mr J.M. Hoek

Langegracht 5

3601 AH

Mw F. Hofstee-van der Meulen	Langegracht 43	3601 AJ
Mw M. van der Horst	Straatweg 162a	3603 CT
R.E.M. barones van Hövell tot Westerflier	Vechtensteinlaan 111	3601 CP
N.A. van Hussen	Zandweg 1	3602 AC
Mw E. Hutter	Maire Hofstedelaan 19	3601 BP
Mw M.B.N. Jansen	Kortelaan 49	3601 HK
Mw J.H.M. Kamp-Schweers	Diependaalsedijk 52 – ‘Mariënhof’	3601 GL
Ir G.K. Kamerman	Straatweg 174	3603 CT
D.J. Kleijn	Straatweg 172	3603 CT
D.J. Klokke	Vechtensteinlaan 78	3601 CL
R. Kortenhorst	Ijsvogel 12	3602 XN
J.F.P. Kottman	Emmaweg 8	3603 AM
Mw M. Kraneveld-Lokker	Petrus Lutgershof 17	3603 EN
W. Kuyvenhoven	Zandpad 41	3601 NA
J.C. de Lang	Machiekade 9	3601 AR
Mw Van Lanschot-van Vloten	Zandweg 44 – ‘Huis ten Bosch’	3601 AE
S.C.M. van Leeuwe	Fazantenkamp 296	3607 CN
Mw E.J. van Leeuwen-Treffers	Kerkweg 37	3603 CL
Mw Mr M.F. van der Lely	Zandweg 35	3601 AE
Mw A. v.d. Linde-Schat	Buitenweg 213	3602 XB
Mw mr M. Loomans	Zandweg 5	3601 AD
R. van Maarsveeen	Bolensteinsstraat 22	3603 AX
J.J. Majoewsky	Langegracht 2	3601 AH
Mw G. Mensink-v.d. Boom	Mozartlaan 25	3603 BD
P.R.M. Moers	Van Uffelenstraat 4	3602 PP
D. Niesing	Royaardslaan 2	3601 HA
Ir F.J. Olieman	Zandpad 4	3601 AN
Mw J. Onnes-van der Noordaa	Rogier van Otterloolaan 44	3604 BH
P.M. Oudhof	Verdilaan 6	3603 CA
Mw S.M. Peddemors-Eyma	Rogier van Otterloolaan 103	3604 BG
Mr J.H. Peek	Oostwaard 9	3602 AA
Mw H. Piebinga	Zebraspoor 499	3605 HC
Mw M.W.J. Pikaar-Venekamp	Vechtensteinlaan 151	3601 CP
J. Plas	Straatweg 23 – ‘Leeuwenvecht’	3603 CV
Mw B. Plomp-Pruijt	Binnenweg 41	3603 AE
R.P.A.M. Polman	Oostwaard 23	3602 AA
C.J. Rijsterborgh	Parkweg 41	3603 AB
Mw H. Rijsterborgh	Langegracht 53	3601 AK
H.J.M. Rijsterborgh	Postbus 286	3600 AG
Mw E. Roos	Breedstraat 13	3603 BA
Mw J.G. Roukema-v.d. Berg	Gerbrandystraat 12	3601 BW
Mw J.Th. Schake-Sammels	Colijnstraat 3	3601 CA
Mw C. Schipper	Spechtenkamp 76	3607 KD
Mw L. Schwartz	Herengracht 22	3601 AM
Mw M. Stolk-Vlek	Buitenweg 223	3602 XB
Jhr mr J.P.E. Teding van Berkhout	Sluysoort 10, app. 3	3602 AS
J.H. van Tongeren	Duivenkamp 851	3607 WG
R.M. van Tongeren	Wilheminaweg 1a	3603 CR

Mw. M. Tijmes-van-Dam	Pauwenkamp 10	3607 GA
Mw I. Vehmeyer-Timmermans	Maarssebroeksedijk Oost 34	3603 EB
Drs C.K.W. van Veldhuizen	Langegracht 24	3601 AJ
J.F.M. Versteegh	Langegracht 44	3601 AJ
Mw M.C.J.M. Vinkenborg-Coenen	Leeuwenhof 9	3601 JC
Ir R. Vollenbrock	Herengracht 20 – ‘Raadhoven’	3601 AM
Dr M. de Vos	Zandpad 43	3601 NA
E. Vriesinga	Diependaalsedijk 78	3601 GM
Mw Mr L.F. Vriesinga-Uitzinger	Diependaalsedijk 78	3601 GM
Mw H. de Waard	Kortelaan 29	3601 HJ
Mw mr J. Wasser	Straatweg 160	3603 CT
Mw H.A. Wasterval	Gaslaan 4b	3603 CN
Mw M. Wolfs	Zandweg 31b	3601 AE
Prof. dr A.J. van Weele	Zandweg 3	3602 AC
Drs D.T.C. Wolfert	Molenweg 4	3604 AV
B.B. van der Woude	Straatweg 33 – ‘Vredenhoef’	3603 CW
J.G.M. Wijnen	Burg. v. d. Helmlaan 43	3604 CE
J. Zielstra	Zandweg 41	3601 AE
Mw S. de Zoeten-Kamp	Wolfshoek 19	3603 EJ
Mw G.G.A.B. Zielstra-Olivier	Zandweg 41	3601 AE
Mecghelen		
R.W.Chr. Dassing	Landfortseweg 4 ‘Huis Landfort’	7078 BT
Mijdrecht		
W. Bos	Botdrager 8	3641 LA
Mijnsheerenland		
A.H. Doude van Troostwijk	Rietgors 16	3271 XD
Muiden		
M.J. Ingenhouz	Herengracht 95	1398 AE
Naarden		
* Mw D.J.K. Beynes-Heymeyer van Heemstede	IJsselmeerweg 99 Residence St. Andrews	1411 DL
Mw H.M. Laverman-Berbée	Valkeveenselaan 48	1411 GT
Nederhorst den Berg		
Dr G.J. Bouma	Slotlaan 21	1394 BK
* Drs F.H.B. Cladder	Hinderdam 18	1394 JB
Drs A.T.E. Cruysheer	Pieter de Hooghlaan 23	1394 GJ
Hist.Kring Nederh. den Berg	Torenweg 9	1394 DE
Mw C.P.M. Jonker-Leurs	Slotlaan 4 – ‘Nederhorst’	1394 BK
Mw J. Joosse	Hinderdam 15	1394 JB
Mw J.C.F. Mulders-Baljon	Hinderdam 20	1394 JB
B.F.P. van Royen	Slotlaan 2	1394 BK
Dr Ir H. Spekreijse	Voorstraat 11	1394 CS
A.A.A. Vendrig	Dammerweg 111	1394 GT
R.J. Verkaik	P. de Hooghlaan 24	1394 GK
Mw C.P. van Wezel-Knulst	Vreelandseweg 80 – ‘Uva Mira’	1394 BN
*Mw ir R.C.M. Wijnen	Hinderdam 12	1394 JB
Nieuwegein		
H. Langejans	Graaf Ottolaan 3	3434 SV

Nieuwer Ter Aa

Mw K. ten Brink	Laantje 2	3626 AN
Hist. Kring Breukelen/H. ten Brink	Laantje 2	3626 AN
Mw mr M. Lispet	Wilhelminastraat 3	3626 AL
Hr en mw Portheine-Boom	Dorpsstraat 25	3626 AC

Nieuwersluis

Mw E. v.d. Arend Schmidt	Rijksstraatweg 72 – ‘Middenhoek’	3631 AD
Mw W.P. van Adrichem	Zandpad 1	3631 NK
Mw J.A. Bergen	Zandpad 29 – ‘Weeresteyn’	3631 NL
Mw G.A. Bothe-Veenhuijzen	Rijksstraatweg 39	3631 AA
J.C. Braun	Rijksstraatweg 14 – ‘Over Holland’	3631 AC
J. Buitenga	Stationsweg 14	3631 AK
Mw M. Hafkamp	Rijksstraatweg 10a	3631 AC
Drs W.F.J. Kels	Mijndensedijk 86	3631 NR
Mw T. Kemner-v.d. Burg	Overweer 41	3631 AE
A. Kemner	Overweer 41	3631 AE
G.F.E.M. v.d. Kroon	Zandpad 18	3631 NK
F. Kroymans	Rijksstraatweg 18 – ‘Sterreschans’	3631 AC
A.J.A.H. Lisman	Rijksstraatweg 53 ‘Vreedenhoff’	3631 AB
Lisman van Raay Stichting	Rijksstraatweg 53	3631 AB
Mw E. van Nieuwkerk-de Jong	Mijndensedijk 37	3631 NN
Mr dr H.W.G. van Schaik	Mijndensedijk 60	3631 NP
J.H. Stefels	Rijksstraatweg 24 – ‘Rupelmonde’	3631 AC
Ir K.W. Talsma	Zandpad 1	3631 NK
Mw C. Watkinson	Zandpad 32	3631 NL
B. Wuurman	Mijndensedijk 66	3631 NP
Mw E. Zeldenrust	Zandpad 32 – ‘Weeresteyn’	3631 NL

Nigtevecht

A. Bauer	Dorpsstraat 172	1393 NL
Mw M. Bosman-v.d. Burgt	Klompweg 46	1393 PM
Ir A.P. Duin	Klompweg 18a	1393 PJ
Mw M. van Eldik Thieme	Klompweg 52 – ‘Zwaanwijck’	1393 PM
Drs M.A. Hagenzieker	Klompweg 18b	1393 PJ
S. Heerschop	Dorpstraat 11	1393 NE
R.A. de Koning	Dorpsstraat 20	1393 NH
Mw M.E.C. Rehbock-Beyers	Dorpsstraat 152	1393 NL
J. de la Rive Box	Dorpsstraat 106	1393 NK
Mw M. Teelen	Dorpsstraat 110	1393 NK
K.S. Volder	Raadhuisstraat 24	1393 NW
Mw M.S. Wiggers de Vries	Dorpsstraat 7b	13936NE

Odiijk

Th. Fonville	Singel 19	3984 NT
H. Hofsté	Singel 31	3984 NV

Oegstgeest

Drs A. Barendsen	Louise de Colignylaan 15	2341 CH
------------------	--------------------------	---------

Oostkapelle

M.H. Oortman Gerlings	Dunoweg 4	4356 EK
-----------------------	-----------	---------

Ootmarsum

Mr J.A.H. Olde Loohuis Smithuisstraat 13 7631 GE

Oud-Soetermeer

J. Konijn 1e Stationsstraat 85-87 2712 HD

Oud-Zuilen

H.O. Barneveld Vechtzijde 1 3611 AM

Mw R. Beumer-Pol Dorpsstraat 44 3611 AG

W. Bos Zuilenselaan 8 3611 AP

R. v.d. Broek Tournooiveld 3 3611 AS

Ir A.M. Bunjes Groeneweg 1 3611 AT

* E.R. Degenaar Dorpsstraat 18 – ‘Zuylenburgh’ 3611 AE

Mw P. Dekker Dorpsstraat 21 – ‘Vecht en Dijk’ 3611 AD

J. Menink Laan van Zuylenveld 54 – ‘Zuylenveld’ 3611 AJ

Dr E.A. Messer Dorpsstraat 3 3611 AD

Mw dr P.E.M. Messer-Dinnissen Dorpsstraat 3 3611 AD

Mw L. van Tuyll van Serooskerken Groeneweg 1 3611 AT

Ouderkerk a/d Amstel

E.J. Jonker Binnenweg 2 1191 AA

Schoorl

Mw dr M.F.L. Mol Heereweg 15 1871 EB

Soest

S. Haisma Vredenhofstraat 30 – Oranje Park app.018 3761 HC

Tienhoven

W.T. de Boer Laan van Niftarlake 22 3612 BS

Mw L.C. Roelofsen-Kemper Laan van Niftarlake 12 3612 BS

Utrecht

A. Achterkamp F. Blankers Koendreef 2 3562 BA

Archief Gem. Utrecht Postbus 131 3500 AC

Mr A.P.T. Bendien Weg tot de Wetenschap 15 – ‘Huis Rijnsweerd’ 3584 AC

Mw L. Berkhout Nijenrodeplantsoen 132 3554 TT

Bibl. Utrecht/Mw M. Achterberg Postbus 80 3500 AB

Mw M.N.E. Bouwer Bloesemstraat 31 3581 XB

F.H. Bruna Emmalaan 10 3581 HS

C.C.A. van Diepen Catharijnesingel 101a 3511 GV

P. van Duin Buys Ballotstraat 24 3572 ZS

Mw C.E. Hefting-Beerendonk Emmalaan 3 3581 HL

H.M. Hofsté Vossegatselaan 32 bis 3583 HT

Hist.Ver.Oud Utrecht/J. Krijnen Postbus 91 3500 AB

* Mw drs M.C. van Oudheusden A.H.G. Fokkerstraat 50 3555 BE

J.P. Prevoo Fien de la Marlaan 77 3584 ZW

Mw A.C.C. Rikken Stephensonstraat 15 3553 GR

R. Ruiter Buys Ballotstraat 31 3572 ZS

Mw drs K.A. Schuckink Kool-Oudendal Nieuwegracht 8 3512 LP

UB-NASLG/Serials Dept. Cambridgelaan 106 3584 CE

A. Slik Nico Dostalstraat 9 3542 JH

Drs C.H. Staal	Hasebroekstraat 48	3532 GM
Ir A.J. Vlaardingerbroek	Oudegracht 187g	3511 NE
* Ir L.B. Wevers	Trans 17	3512JJ
Mw drs C.C.S. Wilmer	Jacob v. Ruisdaelstraat 104	3583 CH
Vinkeveen		
Jhr J. Bosch van Rosenthal	Waverveensepad 10	3645 CM
Mw R. van Es	Herenweg 50	3645 DR
Prof dr L. Mur	Demmerik 21	3645 EA
Mw Ch. Smit	Demmerik 46a	3645 EC
Voorschoten		
J. Anten	Prof. Einsteinlaan 2-C4	2251 VG
Vreeland		
Mw M.C.R.M. van Basten Batenburg	Vecht en Veld 24	3633 AH
Jhr C. Beelaerts van Blokland	Bergseweg 18 – ‘Vredenhorst’	3633 AK
Mw G. Beelaerts van Blokland-Kalff	Bergseweg 18 – ‘Vredenhorst’	3633 AK
F. van Belle	Nigtevechtseweg 94	3633 XW
F. vd. Berg	Floris van Boeckhorststraat 11	3633 CN
Mw drs R.C.A. Bink-Dobbelaar	Boslaan 21	3633 VZ
Drs W.J.J. Broex	De Vliet 18	3633 EL
Mw J.N.W. Calis	Bergseweg 9	3633 AJ
Drs M.W.F. Cluysenaer	De Vliet 4	3633 EL
M. Dijkhuizen	Bergseweg 32	3633 AK
Mw M. Rintel	Nigtevechtseweg 2	3633 XS
Mw E. de Geus-Goossen	Lindengracht 20	3633 AT
Drs C.A.R.A. Grosse Hamberg	Nigtevechtseweg 80	3633 XW
Mr H.C.M.A. Grosse Hamberg-de Beijer	Nigtevechtseweg 80	3633 XW
Mw O. Hartsuijker	Nigtevechtseweg 120 WS	3633 XX
Drs J.J.M.A.M. Jonker-Duynstee	Vechoever 1	3633 XP
A. Kalis	De Vliet 16	3633 EL
Mw E. Kalkman-Klep	Bergseweg 28	3633 AK
J. Kohnstamm	Voorstraat 16	3633 BB
Mw R.N.M. de Kuyper	Boslaan 4	3633 VZ
Mw I. Monasch	Klapstraat 13	3633 BH
Mw S. Nooij	Klapstraat 4	3633 BJ
Mw M. Sedelaar	Duinkerken 11	3633 EM
Mw L. Stollman-van der Heijden	Singel 4	3633 CR
Drs E.F.L. Stubbé	Bergseweg 1-b	3633 AJ
Ir H. Swelheim	Boslaan 9 – ‘Slotzicht’	3633 VZ
C. Verhaar	Floris van Boekhorststraat 5	3633 CN
J. Truijens	Loenenseweg 1	3633 DA
Mw J. Vermeiden-den Burger	Voorstraat 5	3633 BA
Mw M. Vink	Boterweg 8	3633 ER
* Mw M. Voorhoeve-Oldeman	Maartenplein 31	3633 EJ
Waarder		
H. Hoogenhout	Jenneke E. Bijlhof 2d	3466 NW

Wassenaar

Secr. Genootschap Belle de Zuylen	De Lus 28	2242 AG
C.R. von Lindern	Kievietslaan 9a	2243 GB
Mw mr M.M. Nelisse	Lindelaan 1	2243 BS
*J.H.P. Roeland	Postbus 599	2240 AM

Weesp

J. van Baars	Dammerweg 5	1383 HT
Mw H.J. Bodisco Massink-Jongejans	Dammerweg 5a	1383 HT
Mw M.J.M.M. Diepenhorst-Sandberg	Dammerweg 10	1383 HT
C. Draijer	Ingelandstraat 619	1382 CP
Drs G.M.C.T.M. Duynstee	Roskamstraat 17	1381 AL
J.J.M. Koks	Horn 3	1381 GX
Y. van der Linden	Pastoor Jansenstraat 8	1382 XN
E. van Putte	Stationsplein 5	1382 AD
Mw J.U. den Tex	Stationsweg 18	1382 AB
Dr A.J. Zondergeld-Hamer	Herensingel 162	1382 VV

Westbroek

G.H. van Walbeek	Dr Welferweg 48a	3615 AP
------------------	------------------	---------

Wilnis

Mw E. Helgering-van Staveren	Dijkgraaf 15	3648 KB
Mw G.J. van Staveren-Jaski	Dr Mees ten Oeverlaan 17	3648 XA

Woerden

P.G. Callenfels	v. Oudheusdenstraat 9 – ‘Haven Zathe’	3441 AM
Mw M. Sontrop	Kloosterstraat 10A	3401 CR

Zeist

*Ir A.J.M. Lisman	Homeruslaan 2	3707 GS
Jhr ir D.L. Six	Daniël Marotplein 16	3703 DC

Zutphen

Jhr ir J.A. Alleman	Rietbergstraat 189	7201 GH
---------------------	--------------------	---------

BUITENLAND

Wijer-België

Mw T. van Dam Merret	Grotestraat 209 – ‘De Kerckhem’	B3850
----------------------	---------------------------------	-------

Thurles-Co. Tipperary / Ierland

L. Beumer	Gortkelly Upperchurch	
-----------	-----------------------	--

Competa / Malaga / Spanje

Mr J.A. Schepel	C/Paco Hernandez 20	E-29754
-----------------	---------------------	---------

* is lid voor het leven

Lid voor het leven kan men worden door betaling van een eenmalige contributie van €300 (jonger dan 60 jaar) of €200 (ouder dan 60 jaar).

Zie de website voor de privacy-verklaring.

Jaaroverzicht 2021

Met dit Jaarboekje luidt het Oudheidkundig Genootschap Niflarlake zijn 110-jarig bestaan in, vandaar dat het een extra dikke uitgave betreft. Een mooi cadeau aan de leden! Het jaar 2021 stond, net als het jaar ervoor, grotendeels in het teken van coronamaatregelen, waardoor het Genootschap tot oktober geen activiteiten voor zijn leden kon organiseren. De geplande nazomerborrel in het park van Gunterstein kon helaas wegens privéomstandigheden geen doorgang hebben.

De eerste activiteit was op 6 oktober, een rondleiding door het park van buitenplaats Over-Holland door Paul Vesters, projectleider van de restauratie van het park dat in handen is van Stichting Het Utrechts Landschap. Hij vertelde de aanwezigen uitgebreid over de restauratie van het park, die net die week was begonnen. De dappere aanwezigen die de stromende regen hadden getrotseerd, genoten van de wandeling en de uitleg en zagen met eigen ogen hoe het park, dat de afgelopen jaren erg geleden heeft onder droogte, stormen en de essenziekte, nu al was opgeknapt. Laanstructuren worden hersteld en uitgebreid, bruggen geplaatst, zichtlijnen teruggebracht, beplanting hersteld, watergangen gebaggerd en er wordt door het Waterschap een nieuwe waterinlaat gerealiseerd. Het Utrechts Landschap is een fondsenwerfactie begonnen waarbij men een struik of boom kan adopteren of kan bijdragen aan de aankoop van bv. stinzenbollen. Deze actie brengen wij graag onder uw aandacht. Kijk op www.utrechtslandschap.nl/doneer/restauratie-buitenplaats-over-holland voor meer informatie.

Afb. 1 Excursie door het park van Over-Holland.

Het bestuur zat dit jaar overigens niet stil: het digitaliseringsproces van de leden- en activiteitenadministratie werd nader uitgewerkt en het archief, dat jarenlang op de zolder van buitenplaats Nieuwerhoek lag, is uitgezocht, eerst door Edward Munnig Schmidt en Juliette Jonker-Duynstee en daarna door medewerkers van het Regionaal Historisch Centrum Vecht en Venen. Zij hebben het leeuwendeel van het archief in bruikleen overgenomen en zullen dit digitaal gaan ontsluiten.

Op 2 november vond de ALV plaats op buitenplaats Nieuwerhoek. Over de activiteiten voor het komende jaar wordt u door middel van digitale nieuwsbrieven geïnformeerd. Aanmelding dient via de website te gebeuren. Zowel om het programma in te zien als om u aan te melden dient u eerst ingelogd te zijn. Het is misschien nog even wennen voor velen van u, maar op deze manier voldoen wij aan de aangescherpte privacywetgeving en zijn de organisatorische en financiële processen aanzienlijk vergemakkelijkt.

Ik hoop u het komend lustrumjaar regelmatig te kunnen begroeten en spreken.

Bertien Quarles van Ufford, voorzitter

Afb. 2 en 3 Impressie van het doorspitten van het archief op de zolder van Nieuwerhoek.

Schouwstuk in kasteel Nijenrode gerestaureerd

Juliette Jonker-Duynstee

Op 25 oktober 2021 is het schouwstuk met stillevens door Peeter van den Bemden na een grondige restauratie in het atelier van Douwes Fine Art te Abcoude teruggeplaatst in de ridderzaal van Nijenrode. Hierbij waren onder meer Henk en Victoria de Heus-Zomer aanwezig, die de restauratie gefinancierd hebben.¹ Tijdens het restauratieproces kwamen enkele raadsels naar boven, reden om in dit artikel alle beschikbare informatie rondom dit schilderij op een rij te zetten.

Dit stilleven met gevogelte, vissen en groenten is een werk uit de Antwerpse school waar grote 17^e-eeuwse barokmeesters als Peter Paul Rubens en Jacob Jordaens deel van uitmaakten, maar ook stillevenschilders als Frans Snijders, Adriaen van Utrecht, Alexander Adriaansen, Clara Peeters en Peeter van den Bemden.

Afb. 1 De ridderzaal met het schilderij boven de schouw.

Het is niet bekend hoe lang het werk zich al op deze plaats bevindt. Een van de opties is dat het rond 1680 is aangebracht door Johan Ortt I, die in 1675 de ruïne van kasteel Nijenrode kocht en het geheel herbouwde. Ortt bouwde in die periode een kunstcollectie op die bestond uit portretten van hem en zijn vrouw Anna Pergens door Nicolaas Maes, schilderijen met enkele figuren en paarden uit de beroemde Ortt-paardencollectie door Melchior de Hondcoeter en een familieportret door Dirk Maas. Ook erfde Ortt in 1684 tientallen schilderijen uit de collectie van Joseph Deutz, die met Ortts zuster Lucretia getrouwd is geweest. Of hij ook kunst gekocht heeft – buiten de portretopdrachten – is niet bekend.

De eerste vermelding van een schilderij in de schouw is in de inventaris van het kasteel uit 1815, waarin de ridderzaal wordt beschreven als ‘een magnifique Zaal, zijnde geplafonneert/gelambriseert en met fraay tapijtwerk behangen/waarin een Italiaansche schoorsteen, met een konstig schilderstuk’. Helaas staat er niet bij van wiens hand dat was.

In de verkoopakte van Nijenrode uit 1851 (aan Van Romondt) staat specifiek vermeld dat onder de verkoop niet is inbegrepen ‘het tapijtbehangwerk in de zaal der Hee-

Afb. 2 De ridderzaal met schouwstuk, afgedrukt in *Buiten*, 1915.

renhuizen alsmede de schilderstukken voor de Schoorsteenen'. Ook hier wordt niet gespecificeerd wie de schilder was en wat er was afgebeeld. Deze vermelding kan betekenen dat het oorspronkelijke schilderij bij de verkoop uit de schouw gehaald zou kunnen zijn door de erven Ort. Als het wel is blijven zitten, was er na de verkoop een grote kans dat het verkocht zou zijn door de nieuwe eigenaar. Van Romondt kocht het kasteel naar het schijnt voornamelijk om snel winst te maken, want hij verkocht letterlijk alles wat los en vast zat in en rond het kasteel, tot en met losse stenen, glas van de kassen, hout en gekapte bomen aan toe (hij kapte een groot deel van het park voor de verkoop). Het lijkt waarschijnlijk dat hij dan ook wel het kostbare schouwstuk verkocht zou hebben, maar daar is geen bewijs voor te vinden.

De meest waarschijnlijke optie is dan ook dat het werk door de hierop volgende eigenaar, Michiel Onnes, gekocht en geplaatst is. Hij kocht in 1907 het verwaarloosde kasteel en restaureerde het volledig voor een astronomisch bedrag. Naast de bouw van een nieuwe donjon op de plaats van de voormalige paardenstallen, plaatste hij in het park diverse bouwwerken in historiserende stijl en richtte hij het kasteel in met historische bouwmaterialen. Hij reisde veel door Duitsland en Engeland en langs Nederlandse antiquairs voor de aankoop van passend meubilair en kunstvoorwerpen, maar ook van wapens en harnassen. Enkele onderdelen van het interieur waren afkomstig uit gesloopte grachtenpanden. Zo stamt de 18^e-eeuwse betimmering van de blauwe eetkamer uit het pand Herengracht 126, dat in 1920 gesloopt werd. Het is natuurlijk heel goed mogelijk dat het schouwstuk in die periode via een kunsthandelaar is gekocht. Het is dan aangebracht bij de totale herinrichting van de ridderzaal, waarbij de wanden bekleed werden met eigentijds goudleerbehang in Art Nouveau stijl.

De eerste afbeelding van het stilleven in de ridderzaal is in een groot artikel over Nijenrode dat in 1915 in vier opeenvolgende nummers van het tijdschrift *Buiten* is gepubliceerd. De auteur, journalist J.F.L. de Balbian Verster, schrijft het werk hierin toe aan de vermaarde Hollandse stillevenschilder Abraham van Beijeren. Zijn lyrische beschrijving over de verbouwingen en aankopen van Onnes eindigt met de zin: 'In de groote zaal is een monumentaal stilleven met visschen van Abraham van Beyeren als schoorsteenstuk toegepast, uitmuntend door zoowel de qualiteit als door de geweldige afmetingen'. Deze tekst ondersteunt mede de veronderstelling dat Onnes dit werk hier heeft gehangen.

Onnes verkocht het kasteel in 1930 aan de joodse kunsthandelaar Jacques Goudstikker, die het als tentoonstellingsruimte inrichtte en zo zijn schitterende kunstcollectie in een passende ambiance aan het publiek kon presenteren. Bij de verkoop was het schouwstuk inbegrepen. Het staat beschreven in de catalogus die Goudstikker in 1936 maakte van alle werken die op Nijenrode aanwezig waren. Het stilleven werd in

Afb. 3 Stilleven met gevogelte, vissen, groenten en vruchten door Peeter van den Bemden (?-1653/'54), olieverf op doek, 170 x 235 cm.

Goudstikkers tijd omringd door werken van beroemde schilders als Jan Steen, Jan van Goyen, Aart van Gelder, Jan van der Heijden, Aart van der Neer, Gerard Terborch, Salomon Ruysdael en Paulus Moreelse.

Goudstikker schreef het schouwstuk in zijn catalogus toe aan Adriaen van Utrecht, een bekende Antwerpse schilder van stillevenen. Inderdaad komen veel onderdelen van het stilleven overeen met werken van Van Utrecht, zoals de vissen, de asperges, de artsjokken en het felrode element, in dit geval een kreeft. Toch moest een kenner in één oogopslag zien dat het schilderwerk niet de kwaliteit van Van Utrecht bezat. Er was wel een monogram 'AvU' te vinden op het schilderij: op de achterzijde, bovenop een vernislaag, wat betekent dat het later is aangebracht en dus niet origineel was. Een Van Utrecht was vele malen meer waard dan een Van den Bemden, dus het monogram is ongetwijfeld aangebracht om de waarde te verhogen. Het is bij de huidige restauratie niet teruggevonden en moet dus verwijderd zijn bij een eerdere restauratie.

Afb. 4 Het verdwenen monogram 'AvU', zoals dat in 1986 gefotografeerd werd door Roy Hesterman (afb. via Gert Immerzeel).

Afb. 5 Het monogram 'PvB', dat in 2005 zorgde voor de toeschrijving bij het RKD aan Peeter van den Bemden.

Ondanks deze beide monogrammen 'AvU' en 'PvB' schreef de heer Postma in zijn boek over Nijenrode het werk toe aan Adriaan H. van Beieren (vermoedelijk een vergissing en bedoelde hij Abraham).² Het monogram 'PvB' is overigens pas in 2005 beschreven door Fred G. Meijer, deskundige bij het Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie (RKD) in het kader van het project 'Inventarisatie Decoratieve Interieurschilderingen in Nederland (1600-1940)'.³

De schilder

Er is niet veel bekend van Van den Bemden. Hij was vermoedelijk een lid van de Antwerpse schildersfamilie Van den Bemden. Waarschijnlijk is het dezelfde Peeter

van den Bemden die in 1641 bij het Antwerpse schildersgilde werd geregistreerd als 'liefhebber'. Op de website van het RKD zijn tien werken van Van den Bemden te vinden, alle stillevens, waarvan vier stillevens met alleen maar vissen, vier stillevens met dood gevogelte en ander wild en twee grote stillevens (een toegeschreven aan) met een variatie van dieren en groenten, zoals het werk in Nijenrode. De opzet van deze beide werken is erg gelijk aan het werk op Nijenrode, in een ervan is ook eenzelfde dode pauw te zien. Opvallend is hier de moor, die naast de tafel staat. Het is de enige werk van Van den Bemden waar een figuur op staat. Kunsthandel Douwes heeft er nog meer gevonden, waardoor er nu zo'n twintig tot dertig werken aan Van den Bemden kunnen worden toegeschreven. Hiervan zijn er slechts vijf of zes gemonogrammeerd. De kwaliteit is goed, maar haalt meestal niet het niveau van schilders als Adriaan van Utrecht of Abraham van Beijeren, wiens werken over het algemeen beter geschilderd en complexer zijn. Van den Bemden signeerde zijn werk meestal met het monogram 'PVB', waarbij de B meestal verbonden was met de V, soms ook als P.VB. Zijn werk is in het verleden vanwege de overeenkomst in voorletters vaak ten onrechte toegeschreven aan de schilder P. van Boucle.⁴

Afb. 6 Stilleven met haas, dode vogels, groenten en vissen door Peeter van den Bemden (afb. via kunsthandel Douwes, veiling Lempertz 17 november 2012, lot 1178. Verkocht als P. van Boucle).

Afb. 7 Stilleven met moor door Peeter van den Bemden (afb. via kunsthandel Douwes, privécollectie Zurich, geen nadere gegevens bekend).

Het schilderij

Het forse schouwstuk meet 170 x 235 cm en toont een verzameling van dode vogels, groenten en fruit, deels geplaatst op een smalle lage tafel, deels liggend op de grond. De schilder heeft een eenvoudig en bescheiden kleurenpalet gebruikt van enkele aardkleuren met als uitschieter de – dure – kleur rood. Het perspectief is zo aangebracht dat het duidelijk is dat dit werk bedoeld was om hoog te hangen. Centraal geplaatst is een op een lage tafel liggende pauw, omringd door dood gevogelte en een schaal met een rode kreeft. Op de grond liggen dode vissen, schelpdieren en diverse groenten, waaronder een bosje asperges, een artisjok, komkommers en een kool die op de kop ligt. Links daarvan liggen abrikozen, een meloen en een artisjok in een koperen pot op klauwpootjes. De van de tafel afhangende pauwenstaart vormt een opvallende diagonale lijn. Op vier punten hieromheen zijn groenten en vissen met wit opgehoogd, die tezamen als het ware de hoeken van een vierkant in de compositie vormen. Op de tafelrand is links het monogram ‘PVB’ te zien.

De restauraties

In 1986 is het schilderij gerestaureerd door Roy Hesterman. Al zes jaar later – in 1992 – werd het werk weer onder handen genomen, door Erica Becker-Guggi in opdracht van toenmalig president van Nijenrode Neelie Kroes. Vermoedelijk is het toen alleen schoongemaakt; er werd toen nog stevig gerookt in de Ridderzaal tijdens de vele borrels en diners die daar plaatsvonden.

Afb. 8 Het schouwstuk ten tijde van de restauratie, tijdelijk hier geplaatst vanwege een bezoek aan het restauratie atelier door gasten van Nijenrode (foto: Juliette Jonker).

Afb. 9 Onder uv-licht worden de diverse beschadigingen goed zichtbaar (foto via kunsthandel Douwes).

Een kleine dertig jaar later was het werk in matige staat en was restauratie hoogst noodzakelijk. De firma Douwes Fine Art kreeg begin 2021 de opdracht het werk te restaureren. Na evaluatie van de toestand van het doek bleek dat de hechting van de verf op het doek nog in orde was, zodat het doek niet van zijn spieraam afgehaald hoefde te worden. Door het midden via het doek loopt een naad; men kon in de 17e eeuw nog niet doeken uit één stuk van dit formaat maken dus werden twee doeken aan elkaar genaaid. De naad is door een eerdere bedoeiking wat naar voren gedrukt, waardoor hij redelijk goed zichtbaar is. UV-foto's tonen kale plekken en verticale lijnen in een bepaald ritme, wat erop kan duiden dat het doek opgerold is geweest. Het lijkt er zelfs op dat er iemand op die rol heeft gestaan. Deze plekken zijn later geretoucheerd. Aan de achterzijde bleek lichte vochtvorming aanwezig; het doek was te dicht op de houten achtergrond aangebracht, waardoor er te weinig zuurstof bij de achterkant kon komen en er vocht achter kon blijven zitten.

Afb. 10 Het gerestaureerde schouwstuk.

Na het op spanning brengen van het doek is het stofvrij gemaakt en is eerst het oppervlaktevuil verwijderd, daarna de vernislaag die vergeeld was. Ook zijn de retouches uit eerdere restauraties verwijderd en opnieuw en geheel reversibel aangebracht. Tot slot is het doek opnieuw gevernist en straalt het als nooit tevoren.

Nu het doek is teruggeplaatst, is het voor de komende vele decennia weer in volle glorie te bewonderen.

Noten

- 1 Henk de Heus is alumnus van Nyenrode Class NOIB 1961 en is, samen met de auteur, lid van de Raad van Advies van het Nyenrode Art Fund. Hij is oud-directeur van Koninklijke De Heus Voeders, heeft samen met zijn vrouw, Victoria de Heus-Zomer, een belangrijke hedendaagse kunstcollectie aangelegd en financiert diverse kunst-gerelateerde en ontwikkelingsprojecten. Het Art Fund Nyenrode heeft in 2015 een tentoonstelling van een deel van hun collectie getoond: 'Nieuwe Wegen/Challenges'. Van oktober 2021 tot de zomer van 2022 wordt een tweede tentoonstelling van de collectie in het Dr. Albert Heynggebouw op Nijenrode getoond: 'De wijde wereld in'.
- 2 E.B.J. Postma, *Nijenrode, in tekening en prent* (3^e druk, geheel herzien door Gert Immerzeel, 2006), 84.
- 3 Deze toeschrijving is niet verwerkt in de documentatie op Nijenrode. Vandaar dat in het boek 'Nijenrode, inspiratiebron voor kunst' uit 2019 het werk nog steeds aan Adriaan van Utrecht is toegeschreven.
- 4 Informatie van de website van het RKD.

De familie Ortt van Nijenrode, deel 2

Juliette Jonker-Duynstee

Voor mijn onderzoek naar de vijf generaties van de familie Ortt van Nijenrode ontving ik in 2020 het Ithaka-stipendium. Het resultaat van mijn onderzoek wordt in twee delen gepubliceerd. In deel 1, in het vorige jaarboekje, kon u lezen over het leven en de kunstopdrachten van Johan Ortt (1642-1701), de puissant rijke Amsterdamse koopman die in 1675 de ruïne van kasteel Nijenrode had gekocht en het kasteel had herbouwd.¹ Hij was drie jaar daarvoor getrouwd met de eveneens vermogende, acht jaar jongere Anna Pergens, dochter van WIC-bewindhebber Jacob Pergens en Eleonora Bartolotti. Het echtpaar leidde een luxueus leven op het kasteel en ontving hier vele belangrijke personen uit binnen- en buitenland, zoals Constantijn Huygens sr., zijn zoons Constantijn en Christiaan en Jan Swammerdam. Men kwam mede voor de uitzonderlijke paardencollectie van Ortt, die uit vijftig bijzondere paarden in alle kleuren bestond, een van de grootste paardenverzamelingen van Europa.

Ortt gaf diverse gerenommeerde schilders portretopdrachten. Het lijkt erop dat hij in zijn keuze voor de schilders (Nicolaas Maes, Dirk Maas en Melchior de Hondcoeter) en de wijze waarop de portretten geschilderd zijn, geïnspireerd werd door stadhouder Willem III.

Op 23 september 1701 overleed Johan Ortt, precies een half jaar voor zijn grote inspiratiebron stadhouder Willem III: beiden vielen van hun zo geliefde paard en bezweken – kinderloos – aan de gevolgen van hun val. In dit artikel leest u hoe het hierna verder ging met de Ortts en Nijenrode

Anna Pergens (1650-1733)

Hoe de erfenis verdeeld zou worden bleef na Johans overlijden nog even geheim. Het testament moest nog zes maanden na de sterfdag gesloten blijven, zoals was vastgelegd in een codicil op 21 september 1700.² De zes maanden werden net niet gehaald, maar op 6 maart 1702 was het zover en werd het testament door notaris Willem Verwey op Nijenrode geopend.³

Afb. 1 Anna Pergens, olieverfschilderij door Nicolaas Maes, circa 1680 (part. coll.).

Gedacht ende gemaect sijn sijnns Utrecht
 by president van Jacob Voetman Prokur
 van de provincie van de Officieren der
 aen gedingts op de 21. Septemb. 1700.

J. ortt van Nijenrode
 Anna Pergens
 Jac. Voetman
 Mentm...

Afb. 2 De handtekeningen van Johan Ortt en Anna Pergens onder de bepaling dat het testament van Ortt na zijn overlijden nog zes maanden gesloten moest blijven (HUA, toegang 34-4, inv.nr. Uo65a004, f. 99).

Het bleek dat Anna universeel erfgenaam was van alle goederen die gelegen waren buiten de provincie Utrecht; de goederen binnen de provincie Utrecht werden nagelaten aan neef Johan Ortt II, de zoon van Johans broer Abraham. Deze erfgenaam was 17, dus nog lang niet meerderjarig; dat was een jongen in die tijd pas met 25 jaar, een meisje met 20 jaar.⁴ Vandaar dat zijn tante Anna, toen 52, het vruchtgebruik kreeg van Johans fortuin, inclusief Nijenrode, omschreven als ‘de ridderhofstad Nijenrode met alle de leenen, thienden, thinsen, erfpagten, coornmolen, plantagie, landerijen in en bij deselve gelegen, visscherijen, swaendrift en alle verdere geregtigheden en prae-mentien daer aen behorende, gelijk ook de bouwhof van Nijenrode met omtrent 43 morgen daer bij gebruikt en verdere aankopen zoals blekerswoningen en nog een molen.’⁵ Als ‘ernstige recommandatie’ gaf Johan in zijn testament mee om van de inkomsten zoveel als redelijk was voor het onderhoud van het huis en haar tuinen te gebruiken.

Johan jr. erfde ook de hele bibliotheek, behalve de Franse en Duitse boeken, voor zover Anna Pergens die niet hebben wilde. Zijn zusje Anna Lucretia erfde de door haar oom gebouwde hofstede Vreedenoord aan de Vecht, met boomgaard, tuin, moestuin, kwekerij en sterrenbos, en een boerderij met 24 morgen land in Gieltgensdorp plus f10.000, zusje Elisabeth Jacoba erfde de helft van de Woudenbergsse tienden.⁶

Als voogden voor zijn vaderloze neefje en nichtje stelde Johan in zijn testament aan zijn schoonvader Johan Pergens en Ferdinand van Collen, regerend schepen en vroedschap van Amsterdam.⁷

Anna Pergens was dus niet formeel, maar wel in de praktijk, eigenares van Nijenrode. Zij had kennelijk weinig op met de beroemde paardencollectie van haar man, want op 11 maart 1702 verscheen de eerste advertentie in de krant waarin 'een partij buyten-gemeene schone en welgedresseerde ry-paarden, bequaam voor officieren en andere, om ten eersten dienst van deselve te kunnen genieten, als mede eenige koets-paerden van verscheyde haeren en onder deselve eenige tygerpaarden, die alle ten dage van de verkoopinge afgedraeft, en van een ieder gezien kunnen worden'.⁸ Ook het feit dat haar man tijdens het rijden met zijn paard het leven liet zal Anna niet paardvriendelijker gemaakt hebben.

De veiling was gepland op 8 april, maar kon vanwege de 'onbequaemheyt der wegen' geen doorgang vinden. Kennelijk had het veel geregend en was de Heerenwagenweg, een kleiweg, veranderd in een dusdanig grote modderpoel dat een belangrijk evenement, wat deze veilig toch geweest moet zijn, niet kon doorgaan. Op 30 mei verscheen een tweede advertentie, waarin nu 7 juni als nieuwe veilingdag werd aangekondigd. Hierin werden ook de zadels en tomen ter verkoop aangeboden.

Een van de geërfde bezittingen was het monumentale pand Herengracht 450, dat Johan I van zijn zuster Lucretia had geërfd. Zij was getrouwd geweest met Joseph Deutz, die dit pand in 1670 had gebouwd naar ontwerp van Philips Vingboons. In 1710 verkocht Anna dit statusrijke grachtenpand met stalling, koetshuis, pakhuis en erven aan Jan van Hoorn (1653-1711), gouverneur-generaal van Nederlands-Indië van 1701 tot 1709.⁹ Bij terugkomst in de Republiek in 1709 kon Van Hoorn voor f472.000 aan wissels incasseren, waarmee hij zijn vermogen bijna verdubbelde en zo in één klap tot de allerrijksten van de stad ging behoren.¹⁰ De f60.000 die het pand moest kosten waren dus financieel gezien geen enkel probleem. Lang kon Van Hoorn niet genieten van zijn nieuwe huis, hij overleed al binnen het jaar; een deel van zijn bezittingen stond nog onuitgepakt in kisten in het huis.¹¹

Op onverwachte wijze zou het huis nu weer gelieerd worden aan de Ortt: Van Hoorn was in 1706 getrouwd met Johanna Maria van Riebeeck (1679-1759), dochter van een eerdere gouverneur-generaal van Nederlands-Indië, die nu als zeer vermogende weduwe achterbleef. Een jaar na Van Hoorns overlijden, in 1712, trouwde zij met Cornelis Bors van Waveren (1662-1722), heer van Leusden, Haamersveld enz. Deze doorgewinterde regent was pensionaris en schepen van de stad geweest en tijdens het huwelijk lid van de raad van Amsterdam (1694-1722), ossenweider en onder meer

directeur van de Sociëteit van Suriname. Geheel toevallig was hij ook de zwager van Johan Ortt II: Cornelis was namelijk de broer van Ortts vrouw Jacoba Bors van Waveren. Zo kwam Johan II hoogstwaarschijnlijk weer in dit pand: nu niet als gast van zijn tante Anna of oom Abraham, maar als gast bij de nieuwe eigenaren, zijn zwager en schoonzuster. En wat zal het hem gestoken hebben dat tante Anna het pand verkocht had, waar hij wellicht gevoelsmatig als erfgenaam recht op had gehad.

Ook met het buurpand Herengracht 448, had Johan Ortt II kort een band: het was het ouderlijk huis van zijn vrouw, in 1683 gekocht door Cornelis Hop, die in 1715 zijn schoonvader werd toen Johan trouwde met Constantia Hop.¹² Nadat Cornelis iets later overleden was, verkochten zijn drie dochters Antonia, Constantia en Apollonia het huis, waarbij Ortt als kersverse echtgenoot van Constantia ongetwijfeld bijstand verleend heeft.

In de jaren hierna erfde, kocht, verkocht en verhuurde Anna Pergens enkele huizen en hofsteden. Het voert in dit kader te ver dit allemaal toe te lichten, maar uit de vele notarisakten blijkt dat zij regelmatig betrokken was bij onroerend goed transacties, erfenissen – o.a. die van haar zusters – en de overdracht en ontvangst van obligaties en aandelen.

Banden met Breukelen

Als ambachtswvrouw van Breukelen bemoeide Anna Pergens zich persoonlijk met diverse lokale aangelegenheden. Zij stelde een reglement op voor schippers (die niet dronken mochten worden), schoolmeesters (die geen sneeuwballen mochten gooien), ‘roekeloze’ jeugd (die niet mocht knikkeren en spelen en met hun lawaai de kerkdienst verstoren) en verboden voor iedereen die tijdens kerkdiensten naar een herberg of tabakshuis wilde gaan of die op zondag wilden kolven, kaatsen of dobbelen, kaartspelen, dansen of ‘andere ongeoorloofde wulpsheit’ zou plegen. Wie zich niet aan deze en vele andere strenge regels zou houden, werd met boete en straf bedreigd.¹³ Hierop hielden de schout en schepenen van Breukelen toezicht, die door Anna werden aangesteld.

Ook op de hervormde kerk drukte zij haar stempel. Vanaf het derde kwart van de 15^e eeuw, de tijd van de bouw van de huidige kerk, waren er banden tussen de eigenaren van Nijenrode en de later hervormde Pieterskerk in Breukelen, alleen al door het coltatierecht dat de heren en vrouwen van Nijenrode hadden, het recht om de dominee voor te dragen ter te benoeming. Maar de betrokkenheid met de kerk ging verder. In 1463 hadden Gijsbrecht van Nijenrode III (kasteelheer van Nijenrode 1455-’76) en

zijn echtgenote Eleonora van Borsselen van Zuilen (overleden 1485) de klok 'Peter' geschonken die nu nog in de toren hangt en die in het randschrift de schenkers herdenkt.¹⁴ Als heer en vrouwe van Nijenrode had het echtpaar ook een herenbank in de hervormde Pieterskerk, waar zij ongetwijfeld vele kerkdiensten bijgewoond hebben. Naast de bank van Nijenrode hadden twaalf andere eigenaren van buitenplaatsen een bank in de kerk. Alle banken zijn nog steeds *in situ*. Ook de grafkapel van Nijenrode bevindt zich sinds de bouw aan de buitenkant van de kerk, tegen de zuidkant van het koor. De relatie kerk-buitenplaatsen is op weinig plekken in Nederland zo duidelijk zichtbaar als in deze kerk.

Het jaar na Johans overlijden vond een gebeurtenis plaats waarmee Anna tot op de dag van vandaag in Breukelen herinnerd wordt. In 1702 woedde een zware storm over Breukelen. De belangrijkste schade was het instorten van de toren van de hervormde kerk, die ook dateert uit de 15^e eeuw. Meer westwaarts is de grafkapel van Gunterstein tegen de kerk gebouwd. In haar val nam de toren een deel van het schip mee, waardoor de kerk ernstig beschadigd werd. De herbouw, waarbij het schip verlengd

Afb. 3 Het lofdicht op Anna Pergens boven de ingang in de toren van de hervormde kerk (foto: Juliette Jonker).

werd en de toren weer werd opgebouwd, startte in 1705. Volgens het opschrift boven de ingang, een gedicht van de hand van de op **Cromwijck** wonende dichter Lucas Rotgans (1653-1710), had Anna Pergens zich beijverd om het herstel van de toren te realiseren.¹⁵ In werkelijkheid had zij de kerkmeesters een lening van f2.000 verschaft tegen een rente van 3,5%.¹⁶ De weldoenster zorgde ook goed voor zichzelf.

Ook op een ander vlak was Anna intensief betrokken bij de kerk, en wel met het realiseren van een graftombe voor Johan en haarzelf in het koor van de kerk, een plek die na de reformatie haar oorspronkelijke functie had verloren. Tot dan toe was het koor de belangrijkste plaats voor een graf, want het dichtst bij het altaar en dus bij God. Anna vond kennelijk dat zij als vrouwe van Nijenrode ook recht had op deze bijzondere plek. De middeleeuwse hardstenen grafzerk van Gijsbrecht van Nijenrode uit 1475 (een van de oudste zerken in Nederland) haalde zij uit de Nijenrode grafkapel, liet een tweede zerk maken van hetzelfde formaat, verbond beide tot één grote dekplaat en plaatste deze op vier staande marmeren platen met op de lange zijden reliëfs van de wapens van Ortt en Pergens, op de kopse kanten een tekst tussen twee treurende putti (oost) en een lofdicht op Johan (west), alle afbeeldingen omgeven door kunstig gehakte draperieën. De Latijnse tekst aan de westzijde luidt, in Nederlandse vertaling:

*Hier zijn bijgezet
de overblijfselen van de beroemde man
Johannes Ortt,
Heer van Nyenrode, van Breukelen enz.
befaamd om zijn vroomheid, moed, en kennis.
Hij heeft 59 jaar geleefd.
Als je op de tijd let – lang
Als je op de wensen van goede mensen let – kort
Als je op de onontkoombaarheid van de dood let – genoeg:
Lang heeft geleefd
wie voor God, zijn vrienden, en het naspewen van de waarheid
als dienaar, en tegelijk als volkomen vrij man heeft geleefd.
Ga nu verder, lezer, en gun aan deze ziel gelukzalige onsterfelijkheid,
aan het stoffelijk overschot rust.¹⁷*

Zo werd een graftombe gerealiseerd die letterlijk niet over het hoofd gezien kan worden vanwege de ligging direct achter de ingang van de kerk aan de koorzijde. Onder de tombe bevindt zich de grafkelder, die toegankelijk is middels een luik. Hierop is in koper het wapen en de naam van Daniel Verhaick (overleden 1734) afgebeeld. Rondom de tombe hangen, hoog tussen de gotische ramen in het koor, zes fraaie

Afb. 4 Het graf van Johan Ortt en Anna Pergens in het koor van de Hervormde kerk (foto: Gerhard Hof).

Afb. 5 De rouwborden van een aantal leden van de familie Ortt in het koor. Vl.n.r.: Johan II, Constantia Ortt-Hop, Johan III, Adriana Ortt-Huydecoper, Johan I, Anna Pergens (foto: Juliette Jonker).

rouwborden van leden van de familie Ortt. Het is bijzonder dat zij nog aanwezig zijn, veel rouwborden zijn eind 18^e eeuw, in de Franse tijd, uit kerken verwijderd. Deze tijd van 'vrijheid, gelijkheid en broederschap' lijkt niet helemaal voorbijgegaan te zijn aan het graf, want de alliantiewapens van Ortt en Pergens op de zerk zijn weggehakt.

Door wie en wanneer de tombe is vervaardigd is niet duidelijk, aangezien deze gesigneerd noch gedateerd is. Het is niet onwaarschijnlijk dat beeldhouwer Jan Mast (ca. 1680-1736) de vervaardiger van de reliëfs is geweest. Mast woonde in Utrecht en was de maker van enkele marmeren wandgraven/epitafen voor vier vrienden van stadhouder Willem III: veldheer Transislanus Adolf baron van Voorst tot Hagevoorde (1651-1707, NH kerk te Wijhe), legeraanvoerder Steven baron van Welderen (1662-1709, NH kerk te Tiel), luitenant generaal Coenraad Willen van Dedem (1644-1714, NH kerk te Wijhe) en statenlid in Utrecht Diderick van Velthuijsen (1651-1716, Buurkerk Utrecht).¹⁸ Zou Anna Pergens haar man in dit illustere rijtje namen willen scharen? Feit is dat Mast vanuit Utrecht in 1718 in Breukelen is gekomen, waar hij tot zijn dood in 1736 zou wonen. Het zou goed kunnen dat het werk aan dit graf – en wellicht andere opdrachten van buitenplaatsbewoners – hem naar Breukelen bracht. Bij vergelijking tussen de genoemde graven en dat van Ortt zijn er diverse overeenkomsten te zien, zoals de draperieën met hun kunstig gehakte plooiën en knopen of min of meer dezelfde treurende putti met symbolen als een uitgedoofde toorts en met hun bedekte hoofden waar krulletjes onder de geplooidoek tevoorschijn piepen. Wel is de opzet van de in de ruimte staande tombe heel anders dan de wandgraven van de genoemde mannen, waarvan het grafmonument ook steeds een portretbuste of -reliëf bevat. De Ortt-tombe bevat dit niet. Uitsluitel kan dan ook niet gegeven worden. Uit zijn Breukelse tijd zijn verder geen met zekerheid aan Mast toe te schrijven stenen beeldhouwwerken bewaard gebleven.¹⁹

Vermoed wordt dat hij (ook) gewerkt heeft aan de grafkapel van de heren van Gunterstein en het hek daarvoor heeft ontworpen, al wordt deze toewijzing in recentere literatuur afgewezen.²⁰ Daarnaast kan hij de maker zijn van twee reliëfs tegen het voormalige Rechthuis op de Kerkbrink in Breukelen. Deze bevinden zich naast een zandstenen Griekse vaas gevuld met bloemen die een gevelsteen bekroont met daarop de tekst 'Rechthuis van Breukelen en Breukeleweert'. Rechts ervan is een baardige Herculeskop te zien, te herkennen aan de kop van de Nemeïsche leeuw die hij als muts draagt, links een vrouwenportret. Dit zou normaliter het hoofd van de godin van de wijsheid Pallas Athena kunnen zijn (een combinatie van deze godin en halfgod kwam vaker voor), maar er zijn geen kenmerkende elementen als een helm of schild te zien. Door de licht glimlachende uitdrukking lijkt het eerder een bestaande figuur

Afb. 6 Gevelsteen met twee hoofden in het Rechthuis van Breukelen (foto: Juliette Jonker).

Afb. 7 Johan Ortt II door Jurrien Pool, ca. 1690 (coll. Ortt, locatie Nijenrode).

Afb. 8 Anna Lucretia Ortt door Jurrien Pool en Rachel Ruys (bloemen) ca. 1690 (coll. Ortt, locatie Nijenrode).

te zijn die hier geportretteerd is. Gesuggereerd wordt wel dat dit Anna Pergens zou kunnen zijn.²¹ Zij was immers als ambachtsvrouw feitelijk de bestuurder van het gerecht Breukelen-Nijenrode. Door de details, waaronder de sierlijsten met daarin een in grootte afnemende bloemdecoratie in typisch Daniel de de Marot-stijl, komt de datering van de kopjes uit op het tweede of derde decennium van de 18^e eeuw. Een datering die aansluit op de laatste decennia van Anna's leven.

Johan Ortt II (1685-1740)

In 1733 overleed Anna Pergens. Eindelijk kon Johan II als erfgenaam beschikken over alle bezittingen en bijbehorende rechten van zijn oom Johan I. Wie was deze neef, die 31 jaar had moeten wachten op het daadwerkelijk ontvangen van zijn erfenis?

Johan II was de zoon van Abraham Ortt (1650-'91) en Jacoba Bors van Waveren (1666-1754). Abraham was op 1 juni 1650 geboren als nakomertje, elf jaar jonger dan zijn zusje Lucretia en acht jaar jonger dan zijn broer Johan. Zijn ouders, Jean Ortt en Lucretia Boudaen, vernoemden hem naar zijn grootvader, ook Abraham Ortt geheten. Zijn eerste jaren in Amsterdam woonde hij op de Herengracht, 'tussen de Leidse- en de Spiegelstraten'. Deze adresbeschrijving zou kunnen verwijzen naar het pand Herengracht 450, het huis dat Joseph Deutz, de echtgenoot van Abrahams zusje Lucretia, in 1670 had laten bouwen. Abraham werd in 1674 aangeslagen voor een vermogen van f155.000.²²

Net als zijn broer Johan koos ook Abraham een echtgenote van stand. Op 7 maart 1684 ging hij, op 33-jarige leeftijd en inmiddels wonende op de Keizersgracht, bijgestaan door zijn broer Johan, in kerkelijke ondertrouw met de 17-jarige Jacoba Bors van Waveren (1666-1754). Zij werd geassisteerd door haar vader, Gerard Bors van Waveren (1630-'93), oud-burgemeester van de stad Amsterdam en Raad in de Admiraliteit van Zeeland.

Zoals bij alle huwelijken in die tijd zou ook dit aanstaande huwelijk drie 'sondaagse uytroepinge' krijgen, zodat eventuele tegenstanders van het huwelijk de kans kregen hun bezwaren te uiten.²³ Ondanks de prille leeftijd van de bruid kwamen deze kenelijk niet; het huwelijk werd precies drie weken na de ondertrouw voltrokken.

Het echtpaar woonde op de Keizersgracht en zou vijf kinderen krijgen: Johan II (1685-1740), Gerard (1686-'87), Anna Lucretia (1687-1748), Elisabeth (1691) en Elisabeth Jacoba (1692-1719). De beide dochters werden in 1723 geportretteerd door Arnold Boonen, althans, deze toeschrijving meldt de eigenaar. Elisabeth was al in 1719 overleden, dus dan zou dit een postuum portret moeten zijn. Haar dochter-tje, die op dit portret circa 5 jaar oud zou moeten zijn, heeft zij op die leeftijd nooit gekend.²⁴

Afb. 9 Anna Lucretia Ortt (1687-1748) door Arnold Boonen, 1723 (coll. Hoogsteder & Hoogsteder, Den Haag).

Afb. 10 Elisabeth Jacoba Bors van Waveren-Ortt (1692-1719) en haar dochter Jacoba Henriette (1717-1759, in 1746 getrouwd met Jacob van Loon) door Arnold Boonen, 1723 (coll. Hoogsteder & Hoogsteder, Den Haag).

Abraham werd na 1683 lid van het Hoogheemraadschap van de Beemster en nam deel aan een van de gelegenheidscompagniën in de vetweideij van zijn zwager Joseph Deutz. De vetweideij was een lucratieve bron van inkomsten voor vermogenden. Zij investeerden in goede weidegronden en lieten, meestal vanuit Denemarken, koeien aanvoeren om op het malse Hollandse gras vetgemest te worden. Hun vlees werd daarna gezouten voor de uit te reden schepen naar alle delen van de wereld.

Na het overlijden van Deutz zette Abraham de zaken voort. Vanaf 1688 was hij commissaris van zeezaken te Amsterdam, tot zijn overlijden in december 1691. Vlak voor zijn heengaan was zijn dochtertje Elisabeth overleden. Jacoba zou, met al haar verdriet, ook nog eens zonder steun van haar echtgenoot moeten bevallen van haar vijfde kind; vijf weken na het overlijden van Abraham werd dochter Elisabeth Jacoba geboren. Wat een zware tijd voor Jacoba: net een kind en haar man verloren en achterblijven met een pasgeboren baby en drie piepjonge kinderen; Johan II was als oudste zoon pas zes jaar oud. Naast al dat verdriet waren de financiën gelukkig goed geregeld. Abraham liet zijn vrouw jaarlijks 8.000 caroli guldens na, de koetsen en wagens, de koetspaarden met toebehoren. De rijpaarden en tuigen gingen naar de paardenliefhebber bij uitstek, zijn broer Johan. Ook het personeel werd niet vergeten: weduwe Schooneveld kreeg *f*500, Arminia en Constantia van der Voort ieder 100 rijksdaalders (ad *f*2.50), kamerdiender Cornelis Houtvester *f*3.000 en een 'dubbele rouw' als compensatie voor zijn trouwe dienst. Die dubbele rouw ontvingen ook de overige dienaars en dienstmaagden, samen met een toekenning van *f*50. Bedenk dat een gebruikelijk loon toen *f*200 per jaar bedroeg. Tot slot werd de Diaconie van de Nederduits gereformeerde kerk met *f*2.000 bedeed.²⁵

Jacobica zou in 1697 hertrouwen met Cornelis Calkoen (1673-1721). Twee jaar later kregen zij nog een dochter, Petronella (1699-1728), zeven jaar daarna een zoon, Cornelis (1706-'14). Johan II was dus een puber van 14 toen hij nog een halfbroer en halfzusje kreeg.

Johan ging rechten studeren in Leiden, een studie die hij in 1706 bekroonde met een promotie. Hierna verhuisde hij naar Amsterdam, waar hij bouwde aan een fraaie bestuurlijke carrière. Hij begon in 1719 als kerkmeester van de Eilandsloods, werd een jaar later commissaris van de 8e penning, in 1725 commissaris en later schepen.²⁶ Ook koos hij, net als zijn oom en vader, voor een vrouw uit een gegoede familie. Hij ging in mei 1715 in ondertrouw met Constantia Hop waarbij zijn moeder Jacoba Bors van Waveren en Constantia's vader Cornelis Hop getuigen waren. Het huwelijk werd een maand later voltrokken in de Waalse kerk.²⁷ Johan bracht bij het huwelijk *f*127.843 (excl. Nijenrode) in, Constantia ongeveer een derde van dit bedrag; *f*41.783.²⁸

Door dit huwelijk raakte Johan II geparenteerd aan een zeer aanzienlijke familie.²⁹ Constantia's vader Cornelis Hop (1658-1716) werd als zoon van Cornelis Hop en Antonia Cloeck geboren op de hofstede **Auspiciis et Telis** bij Velzen, die eigendom was van zijn grootvader Pieter Cloeck, raad in de vroedschap van Amsterdam. Pieter was getrouwd met Johanna Hooft, de dochter van P.C. Hooft, waardoor deze oudoom van Cornelis werd.³⁰ Hop trouwde in 1681 met Constantia Loten (1663-1710), met wie hij tussen 1682 en 1690 acht kinderen zou krijgen, waarvan de meesten vlak na de geboorte overleden en alleen drie dochters, Apollonia (1684-1736), Antonia (1686-1729) en Constantia (1690-1748) in leven bleven.

De familie Hop leverde veel hoge ambtenaren voor de stad Amsterdam. Cornelis Hop sr. was raadsheer van de Hoge Raad, Cornelis jr., Constantia's vader, zou opklimmen tot Commissaris van 'Haer Ho. Mo. uijthemsche depêches', en Secretaris van de Weeskamer tot Amsterdam. Zijn broer, Constantia's oom Jacob (1654-1726), overtrof zijn vader en broer en werd zelfs 'een der bekwaamste en invloedrijkste mannen in de Republiek' genoemd.³¹ Na een rechtenstudie in Leiden doorliep hij een zeer succes-

Afb. 11 Ontvangst van Cornelis Hop als gezant der Staten-Generaal aan het hof van Lodewijk XV, 24 juli 1719. De koning, als kind, staat voor de troon, met achter hem de regent, maarschalk Villeroy en kardinaal De Fleury. Tussen de Hollandse delegatie, op de voorgrond, de secretaris Ruysch. De ontvangst vindt plaats in het met schilderijen versierde *Grand cabinet de l'ancien appartement d'été* van Anna van Oostenrijk in het Louvre. Schilderij door Louis-Michel Dumesnil (coll. Rijksmuseum Amsterdam).

volle diplomatieke carrière en werd in 1680 benoemd tot schepen en pensionaris van Amsterdam. Vanaf 1687 vervulde hij talrijke diplomatieke zendingen naar Berlijn, Wenen, Londen en Denemarken, waarvoor hij door de Rooms-Duitse keizer tot ridder werd verheven en tot baron van het Heilige Roomse Rijk. Later was hij ook 26 jaar lang thesaurier-generaal van de republiek. In 1687 startte hij de bouw van een schitterend huis aan de Herengracht, het huidige museum Willet Holthuizen, op nr. 605. Hier groeiden zijn zoon, dus een neef van Cornelis jr. en achterneef van Constantia, en wederom een Cornelis Hop (1685-1762) op. Ook deze Cornelis zou, net als zijn andere mannelijke familieleden, toetreden tot de bestuurlijke elite van de Republiek. Op 33-jarige leeftijd werd hij al uitgezonden als ambassadeur naar Parijs (1718-'25), in welke functie hij in 1719 door koning Lodewijk XV aan het hof werd ontvangen. De ontvangst werd zelfs vastgelegd in een olieverfschilderij door Louis-Michel Duménil. Hop werd burgemeester van Amsterdam, werd benoemd tot bewindhebber van de VOC en van de WIC (1716-'53), was directeur van de Sociëteit van Suriname, afgevaardigde naar de Raad van State en lid van de gecommiteerde raden van het Zuiderkwartier.

Ruim acht maanden na hun trouwdag werden Johan II Ortt en Constantia ouders van dochter Jacoba, die in de Nieuwe Kerk te Amsterdam gedoopt werd. Net als bij

Afb. 12 Johan Ortt door J.M. Quinkhart, 1729 (coll. Ortt, locatie Nijenrode).

Afb. 13 Constantia Hop door J.M. Quinkhart, 1729 (coll. Ortt, locatie Nijenrode).

hun huwelijk waren Johans moeder en Constantia's vader getuigen. De volgende drie kinderen (Jacoba Henrietta, Cornelis en Johan) werden tussen 1717 en 1720 geboren en overleden binnen het jaar. Kinderziekten en slecht drinkwater eisten nog lang veel levens. Groot zal de vregde zijn geweest toen het volgende kind, weer een Johan, in 1721 geboren werd en in leven bleef. De stamhouder was geboren en kreeg net als zijn vader, grootvader en overgrootvader de naam Johan; het geslacht Ortt zou blijven voortbestaan. Het laatste kind, Cornelia Constantia, werd in 1727 geboren. In 1723 had Ortt het pand Keizersgracht 697 als winterverblijf gekocht, gelegen tussen de Reguliersgracht en de Amstel.

Toen de kleine Cornelia vier was, overleed zoals gemeld tante Anna Ortt-Pergens en in 1733 kwam dus niet alleen Nijenrode in het bezit van Johan II, maar ook de overige bezittingen die Anna nog een paar jaar voor haar dood geërfd had van haar zuster.³² Johan was inmiddels 47.

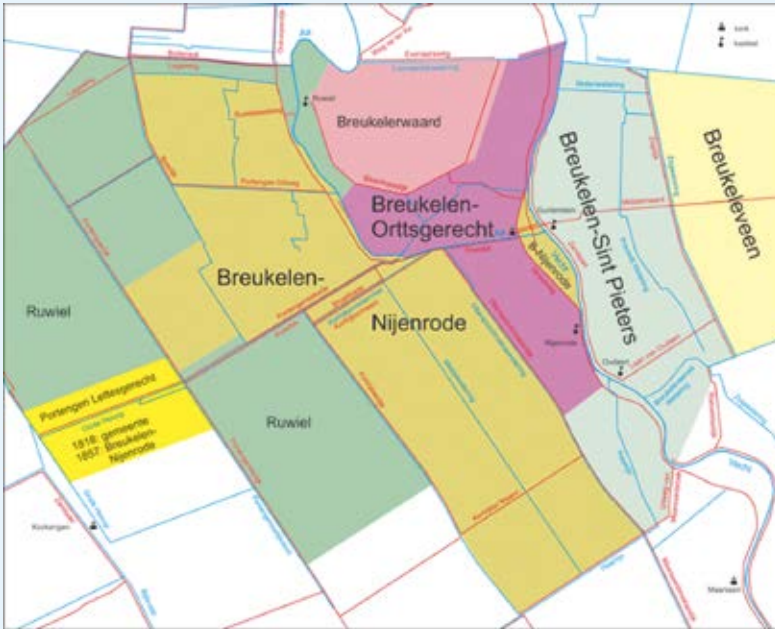
Al ruim voordat Johan II over Nijenrode kon beschikken ondernam hij een opmerkelijke actie. Hij kocht in 1714 van de Staten van Utrecht het Staten Gerecht – voor 1528 Bisschopsgerecht geheten – en noemde dit Orttsgerecht. Zo kon hij na 1733 als ambachtsheer van een aaneengesloten gebied ten westen van de Herenwagenweg (nu Straatweg), tussen de Bosdijk en de Haarrijn optreden.

Afb. 14 Het Statengerecht en het gerecht van Nijenrode aangegeven op de 'Nieuwe Caert van Mijnden en de twee Loosdrechtten etc.', Nicolaas Visscher, circa 1750 (coll. UvA).

De gerechten Nijenrode en Orttsgerecht

Het latere Breukelen was in de Middeleeuwen verdeeld in een aantal gerechten. De heer van Nijenrode kreeg in 1474 drie gerechten in bezit: het Ronde Dorp Breukelen of Breukelen-buitendijks, Oud Aa en Otterspoorbroek. Het kasteel zelf viel – vreemd genoeg – onder het Bisschopsgerecht. De drie separate gerechten werden in 1533 verenigd tot één gerecht Breukelen-Nijenrode, met rechtspraak door schout en schepenen in plaats van door buurtbewoners.³³ Het zuidelijk deel werd begrensd door de Haarrijn (z), de Otterspoorbroeksewetering (o) en de Kortrijksedijk (w), het noordelijk deel lag tussen de Oukoperdijk en de Bosdijk en werd aan de noordkant begrensd door de Bosdijk. Het gerecht Ronde Dorp Breukelen lag tussen de Straatweg en de Vecht.

Afb. 15 Kaart van de gerechten van Breukelen, getekend op basis van HISGIS kaarten door A. van Oostroom (afb. via Wikipedia).

Nadat de bisschop begin 16^e eeuw zijn wereldlijke macht was kwijtgeraakt en na de geslaagde opstand tegen Filips II van Spanje namen de Staten van Utrecht het bewind in handen. De naam Bisschopsgerecht veranderde toen in Statengerecht. Uit geldgebrek verkochten de Staten van Utrecht in 1714-'15 een dertigtal gerechten. Johan Ortt kocht het Statengerecht, dat nu de naam Ortsgerecht kreeg. Na diverse herindelingen vormde Ortsgerecht vanaf 1 januari 1818 samen met het voormalige gerecht Breukelen-Nijenrode de nieuwe gemeente Breukelen-Nijenrode. Op 1 januari 1949 werd deze gemeente samen met Breukelen-Sint Pieters uitgebreid tot Breukelen *tout court*, dat op haar beurt per 1 januari 2011 opging in de nieuwgevormde bijna Vechtlange gemeente Stichtse Vecht.

Afb. 16 Het wapen van Breukelen-Nijenrode.

Nadat hij na 31 jaar wachten eindelijk kasteel Nijenrode het zijne mocht noemen, liet Johan zich de kans niet ontnemen om meteen het Pergenswapen uit de schouw in de ridderzaal te verwijderen. Vermoedelijk met groot genoegen hakte hij de Franse lelie uit het schild op de eikenhouten schouw en plaatste op deze plek een hopvogel, symbool uit het wapen van zijn vrouw. De contouren van de lelie zijn echter nog steeds achter de vogel zichtbaar...

Afb. 17 De hopvogel uit het wapen van Constantia Hop in de schouw van Nijenrode, met daarachter de contouren nog zichtbaar van de lelie uit het Pergenswapen.

Afb. 18 De oranjerie is zichtbaar schuin achter het koetshuis op deze kopergravure van Hendrik Spilman naar Johan de Beijer, in *'Het verheerlijkt Nederland of Kabinet van hedendaagse gezigten'*, Amsterdam 1750 (coll. HUA).

Johan II verfraaide het park dat zijn oom had aangelegd. De tuin was, volgens de beschrijving uit 1717 'een seer schone plantagen van vrucht- en wilde bomen (aangemerkt dat aldaar geen eene boom staat, die sijn Welgeb. niet heeft doen planten) aangelegt, als mede veel scone kommen en vijvers, gegraven en met visch bepoot, soo dat het soowel tot plaisir als profijt diende'. Naast de manege werd een oranjerie gebouwd.

Het opgroeiende park leverde problemen op voor de windvang van de nabijgelegen korenmolen. De molenaar diende klacht na klacht in bij schout en schepenen van

Breukelen, waardoor Ortt verplicht was allerhande kap- en dunningswerkzaamheden uit te voeren. Uit de getuigenissen blijkt dat de bosgedeelten vooral bestonden uit eik en es, en direct tussen het kasteel en de molen uit beuk en es. De lanen blijken alle om en om beplant te zijn geweest in verschillende variaties: beuk en iep, eik en iep, abeel en iep en langs het kasteel iep en linde.³⁴

Naast ruzie met de molenaar had Johan ook nog andere problemen: hij was door de hoofdofficier van Amsterdam 'betrapt bij een hoertje'. Omdat dit al de tweede keer was, kreeg hij op 1 november 1737 een dubbele boete, 'van wel twintigduizend gulden', aldus rasroddelaar Bicker Raye.³⁵ Het jaar ervoor had Johan Ortt II zijn testament opgemaakt waarin hij aan zijn zoon vermaakte: 'het kasteel Nijenrode met de behangsels der huisinge, schilderijen die op Nijenrode zijn hangende, de haardplaten, de beelden en potten met hun piedestallen voor f60.000'. Hij voegde toe dat Johan het kasteel moest 'blijven besitten zijn leven langh geduurende ende niet vermoogen deselve te verkopen'.³⁶ Het vruchtgebruik bleef wel bij zijn weduwe. Onder het vruchtgebruik vielen natuurlijk ook de inkomsten van het kasteel, bestaande uit tienden, pacht en huurinkomsten. Bij Nijenrode hoorden diverse panden in Breukelen, die van oudsher leenroerig waren aan de kasteelheren.³⁷

Ortt overleed zeer onverwacht in 1740, op 55-jarige leeftijd. Constantia bleef niet onbemiddeld achter. Haar inkomen werd in 1742 geschat op f24.000 à f26.000, zij had als weduwe vijf dienstboden, een buitenplaats, koets en twee paarden en bewoonde een huis (te Amsterdam) van f1.385 huurwaarde.³⁸

Afb. 19 Cornelia Constantia Ortt met haar gezin: echtgenoot Jan Carel van der Muelen en kinderen Balthasar Jan Karel, Constantia Jacoba Josina en Samuel Cornelis Elias door Tibout Regters (1721-'83) (part. coll., afb. via RKD).

De huwelijken van zijn dochters zou Johan niet meer meemaken. In 1742 trouwde Jacoba met Dirk Alewijn, heer van Boekhorstenburg (1719-'57). In het jaar van zijn dood was hij schepen van Amsterdam.³⁹ Cornelia Constantia trouwde met Jan Carel van der Muelen (1718-1801), commissaris van de stad en commissaris van de Wisselbank. Net als haar broer Johan, liet zij rond 1760 haar gezin portretteren door Tibout Regters. Het schilderij geeft een mooi kijkje in hun woning aan de Keizersgracht, het pand dat zij van haar vader had geërfd.

Johan Ortt III (1723-'83)

Dat zijn moeder op Nijenrode bleef wonen zal geen probleem zijn geweest voor de 18-jarige Johan III. Hij ging namelijk rechten studeren in Leiden en verhuisde hierna naar Amsterdam, waar hij achtereenvolgens woonde op het Singel, de Keizersgracht en aan de noordzijde van de Herengracht, bij de Amstel (vermoedelijk zijn ouderlijk huis). Hij werd in diverse uiteenlopende functies benoemd: in 1744 werd hij kerkmeester van de Noorderkerk en vier jaar later commissaris van de stad. Als een van de bekende geldopbrengende sinecures werd hij in 1754 gravenmaker van het Karthuiszerkerkhof. Drie jaar later volgde de benoeming tot commissaris van de Ossenmarkt, in 1765 werd hij kapitein van de Ratelwacht en een jaar later trad hij toe tot het bestuur van het Hoogheemraadschap van de Hoge Zeeburg en Diemerdijsen.⁴⁰ Op de enorme wandkaart (1.20 x 2.10 m) van het Hoogheemraadschap uit 1781 staat zijn wapen dan ook tussen die van andere bekende regenten als Calkoen, Huydecoper van Maarsseveen en De Witte. Van 1769 tot zijn overlijden in 1783 was hij thesaurier-extraordinaris van de stad Amsterdam.⁴¹ Deze functie werd vervuld door een groep van vier mannen, die jaarlijks benoemd werden. Vaak werden de taken jarenlang in dezelfde constellatie uitgevoerd.

Afb. 20 Het Orttwapen op de 'Kaarte van alle de dykpligtige en enige waalpligtige landen behorende onder het Hoogheemraadschap van den Zeeburg en Diemerdyk', 1781 (coll. UB Utrecht).

Na het overlijden van Constantia in 1748 viel Nijenrode toe aan oudste zoon Johan. De rest van de erfenis (het woonhuis aan de Keizersgracht, land in de Beemster, Woudbenbergse tienden en diverse obligaties) werd door schikking van het lot verdeeld tussen de drie kinderen Johan, Jacoba en Cornelia Constantia, waarbij de echtgenoten van de dochters zoals toen nog gebruikelijk vermeld worden als erfgenamen.⁴²

Vrijwel direct doekte Johan de boerderij naast het kasteel op en verkocht hij per publieke veiling '7 vette ossen, 2 melkkoejen van haer derde kalf, 4 kalfdragende pinkveersen en 16 a 20 vette lammeren'.⁴³ Een jaar later vond een houtverkoop plaats van 90 iepen, 'die seer gemakkelijk te water vervoerd werden'.⁴⁴

Op zijn 26^e trouwde Johan, op 15 april 1749, in Amsterdam met Adriana Huydecoper, telg uit het bekende Huydecoper-geslacht dat de buitenplaats **Goudestein** in Maarssen in bezit had. Haar broer Jan Pieter Theodoor maakte een jubelend, zes pagina's lang, lofdicht op het huwelijk van Johan en 'mijn beminde zuster' Adriana, dat gedrukt en verkocht werd door Nicolaas Lydelof, boekverkoper in de Kalverstraat.⁴⁵ De het bruidspaar toegewenste vruchtbaarheid werd bewaarheid: tien maanden na het huwelijk werd dochter Constantia Jacoba geboren (1750-1803), gevolgd door Sara Maria (1752-'99), Johan III (1755-1848) en Balthasar (1757-1824). Beide dochters werden gedoopt in de Noorderkerk, Johan in de Oude Kerk en Balthasar in de Amstelkerk te Amsterdam. Grootmoeder Jacoba Bors van Waveren zal wellicht bij de doop van haar kleindochters zijn geweest. Zij overleed in 1754 op 88-jarige leeftijd, nadat zij haar twee mannen en al haar kinderen had overleefd. Haar overlijden maakte kennelijk zoveel indruk dat chroniqueur Jacob Bicker Raye er ruim aandacht aan besteedde in zijn dagboek: '26 April 1754: De weduwe van den in 1721 overleden schepen Cornelis Calkoen, Jacoba Bors van Waveren, stierf op 88-jarigen leeftijd en liet een vermogen van dertien à veertien tonnen gouds na, waarvan haar kleinkinderen profiteerden. De oude dame had een zeer langen doodsstrijd gehad. Wel tien of twaalf dagen had zij liggen sterven en zieltoegen en zij moet zeer erbarmelijk en ijselijk aangegaan hebben, gestadig roepende, dat "sij reeds in de helle lag te branden"', sodat het seer naar was voor de omstanders.⁴⁶

Op Nijenrode was Johan bezig met allerhande praktische zaken. Zo bereikte hij in 1755 een overeenkomst met het kapittel van Sint-Pieter over de visrechten in de Vecht. Zowel het kapittel als de heren van Nijenrode bleken ervan overtuigd te zijn dat zij het visrecht hadden. Johans vader had al in 1738 het alleenrecht van deze rechten opgeëist, en in dit proces verbaal kwamen beide partijen eindelijk tot een verdeling van het visgebied.⁴⁷ Ook sloot hij huurcontracten af met de molenaars, met een huurder van een hofstede en van hooi- en weiland in Kamerik en in Breukelen Orttsgerecht.

De familie Ortt-Huydecoper liet zich in 1761 portretteren door Tibout Regters. In de blauwe kamer van Nijenrode poseerde het gezin in hun mooiste kleding. Stralend middelpunt is Adriana in haar fluwelen rode jurk met kanten beurs en mouwlubben. Zij pakt een perzik van de fruitschaal die op haar schoot staat. Ongetwijfeld was deze opgekweekt in haar eigen kas. Zontje Balthasar pakt haar mouw en lijkt te vragen om een stukje fruit. Op het hoofd draagt hij een valhoedje. Links van haar staan haar dochters Constantia en Sara achter een borduurraam, met gepoederde pruikjes en jurken van hetzelfde model als die van hun moeder. Rechts staat Johan Ortt sr., gekapt met een zgn. batterijpruikje en met een briefje in zijn rechterhand. Zijn zoon Johan jr. staat rechts van hem en houdt de hond Nero aan de lijn. Hij draagt een staartpruikje. In de schouw van de blauwe kamer prijkt een 'Witje', voorstellende een putto met een hoorn des overvloeds.

Afb. 21 Portret van de familie Ortt-Huydecoper in de blauwe zaal in Nijenrode, olieverfschilderij door Tibout Regters, 1761 (coll. Ortt, locatie Nijenrode).

Niet lang na het vervaardigen van het familieportret overleed Adriana, op de laatste dag van het jaar 1762, een maand voor haar 37^e verjaardag. Precies een week later werd zij bijgezet in het familiegraf in de hervormde kerk in Breukelen. Er werd een schitterend ontwerp gemaakt voor een rouwbord om in de kerk op te hangen. Een blik op het rouwbord zoals dat vandaag de dag nog in het koor van de hervormde kerk hangt, laat zien dat het ontwerp nauwkeurig is opgevolgd.

Johan zag kennelijk als alleenstaande vader de zorg voor vier jonge kinderen niet echt zitten. Acht maanden later trouwde hij met Dorothea Wijnanda Eijck. Wijnanda was familie van Adriana: beide moeders waren een Van Asch van Wijck.⁴⁸ Bij het opstellen van de huwelijksvoorwaarden – pertinent buiten gemeenschap van goederen – was haar broer Adriaan Hendrik Eijck getuige.⁴⁹ Uit deze huwelijksvoorwaarden blijkt dat Johan echt van Wijnanda hield en haar het vruchtgebruik van Nijenrode verleende: ‘Een oprechte liefde die den heer bruidegom seijt een oprechte liefde die hij voor de

Afb. 22 Ontwerp voor het rouwbord van Adriana Ortt-Huydecoper.

Afb. 23 Het rouwbord van Adriana in het koor van de hervormde kerk in Breukelen (foto: Gerhard Hof).

jonkvrouwe bruid is hebbende [...] de keuze om staan lesten lang te mogen lijven in de possessie van de her en riddermatigheid nijenrode te breukelen met zijn ap- en dependentien zoo als den bruidegom zelf gehad heeft, ... de lijftogt en het vrugtgebruik haar leven lang gedurende aan alle zodanige goederen en effecten als aan de kinderen uit deze ... geprocreeerd als dan zullen aanbedeeld worden.⁵⁰

Samen met Dorothea kreeg Johan nog twee kinderen: Hendrik Jacob Ortt (1764-1826)⁵¹ en Cornelia Henrietta Dorothea Adriana (1766-1824/31).⁵²

Het was een drukke periode voor Johan: zijn nieuwe echtgenote en het uitgebreide gezin inspireerden hem kennelijk tot diverse aanpassingen aan het kasteel en het park. In de jaren 1760-'67 schoonde hij enkele malen het park op (en vulde zijn financiën aan) door grote houtverkopingen van in totaal ruim 600 essen, eiken, abelen en haken hoepelhout. De smalle aanbouw aan de zuidoostkant van het kasteel, de zijde van het binnenplein, werd in 1765 verdubbeld in breedte. Op de begane grond kwam een salon en daarboven een slaapkamer. In de salon werd een rococoschouw aangebracht met het alliantiewapen van Johan Ortt III en Dorothea Eijck.

Het raam in de ridderzaal dat uitkeek op het binnenplein kwam door de aanbouw te vervallen. De schouw in die zaal, die naast het raam, dus excentrisch in de ruimte was geplaatst, werd nu verplaatst naar het midden van de muur, de huidige locatie. Ook werd een verbinding gerealiseerd tussen de vestibule en het secreet.⁵³

Een vandaag de dag ook zeer zichtbare herinnering aan Johan Ortt III is het schitterende hek bij de uitgang van het park. Dit hek stond in de 17^e eeuw op de plek waar

Afb. 24 Het Huydecoperwapen op het wapenschild met monogrammen en de jonkheerskroon op de noordelijke pilaar van het inrijhek, een eerbetoon aan Ortts eerste echtgenote, Adriana Huydecoper (foto: Juliette Jonker).

Afb. 25 Het hek met in de zijvleugels de ineengestregelde O en E, een eerbetoon van Ortt aan zijn tweede echtgenote Dorothea Wijnanda Eijck (foto: Peter Tibben).

het nu ook staat, bij de zuidelijke ingang tot het park (nu de uitgang).⁵⁴ In de 18^e eeuw is het hek noordwaards verplaatst, naar de locatie waar nu het poortgebouw staat, in 1916 gebouwd nu het poortgebouw bevindt, in 1916 gebouwd door de toenmalige eigenaar Michiel Onnes, die het kasteel zijn huidige aanzien heeft gegeven. Deze verplaatsing is vermoedelijk uitgevoerd door Johan Ortt II, die zijn twee echtgenotes in het hek memoreerde. Adriana leeft voort op een van de natuurstenen hekpijlers: deze worden bekroond door wapenborden met links het Orttwapen en rechts het Huydecooperwapen. Dorothea Wijnanda werd geëerd in de zijvleugels van het inrijhek: in sierlijk smeedijzer zijn de ineengestregelde letters O en E (Ortt en Eijck) weergegeven⁵⁵ Wellicht plantte Ortt toen ook de twee lindebomen op het slotplein, de twee oudste bomen van het huidige park. Zij moeten rond 1770 geplant zijn.

Ortt overleed eind 1783. Hij was al vroeg met zijn testament bezig geweest, want het eerste dateert uit 1769, waarin hij zijn vrouw in staat stelde om na zijn overlijden Nijenrode voor *f*70.000 te kopen. Mocht zij dit niet willen, dan zou het kasteel overgaan op zijn oudste zoon Johan.⁵⁶ In een later testament, uit 1776, in 1781 uitgebreid met een onderhands codicil, bepaalde hij dat zijn oudste zoon Johan ‘alle de familie portraituren en schilderijen, genealogien, geslagtkaarten en papieren daartoe relatief’ en de heerlijkheid Nijenrode zou erven.⁵⁷

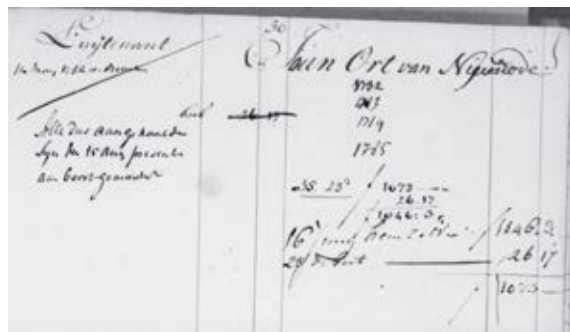
Na Johans overlijden werd zijn bezit getaxeed. De akte telt maar liefst 98 kantjes. Het kasteel met landerijen, in totaal 134 morgen, was getaxeed op *f*115.000, de inboedel op *f*4.290, de rijtuiggen op *f*1.470 en aan effecten werd bijna *f*74.000 genoteerd. Het totaalbedrag van *f*194.600 werd verdeeld over de zes kinderen en de achtergebleven weduwe. Een jaar na zijn dood werd het Amsterdamse huis verkocht.⁵⁸

Johans stiefmoeder Dorothea Wijnanda zou twee jaar later, in 1785, in Breukelen hertrouwen met Johan Michiel Bock (1724-'91). Johans zuster Constantia Jacoba trouwde in hetzelfde jaar, 1785, met Nicolaas Warin.⁵⁹

Johan Ortt IV (1755-1814)

Toen Johan IV in 1783 Nijenrode erfde was hij 28 jaar oud. Hij had toen al een glansrijke maritieme carrière achter de rug, die begonnen was in 1772 als luitenant ter zee. In die functie is hij nog terug te vinden in de administratie van het admiraliteitsschip de Mercur.⁶⁰

In 1781 was hij niet alleen, net als zijn vader, lid van de Hoogheemraad van de Hoge Zeeburg en Diemerdijk, maar vocht hij ook mee tijdens de slag bij de Doggersbank. In deze beroemde zeeslag tijdens de Vierde Engelse Zeeoorlog (1780-'84) streed hij aan de zijde van Zoutman, Van Kinsbergen en anderen en 'oogste vele lauweren'.⁶¹ De Republiek der Nederlanden zag deze slag als een overwinning en eerde dus haar helden, terwijl het effect in feite nihil was; de zeeblokkade door de Engelsen bleef bestaan. Om de 'overwinning' toch te herdenken stelde stadhouder Willem V de Doggersbankmedaille in, de eerste Nederlandse onderscheiding die aan een lint werd gedragen in plaats van opgespeld te worden. De kapiteins ontvingen een gouden, officieren als Ortt een zilveren exemplaar met rood-wit-blauw lint. Ortt zou zich hier twaalf jaar later trots mee laten portretteren op zijn huwelijksportret. Zijn vader heeft deze bijzondere gebeurtenis nog mogen meemaken, want die overleed twee jaar later, in 1783. In datzelfde jaar werd Ortt bevorderd tot Kapitein extraordinaris der Zee.⁶² Een bijzonderheid, deze hoogste functie binnen de marinewereld voor een slechts 28-jarige. Van 1786 t/m '88 voer hij onder die titel op het schip De Dolphijn.⁶³

Afb. 26 Administratie admiraliteitsschip de Mercur, luitenant Johan Ortt van Nijenrode, 1782 (coll. Nationaal Archief).

De vierde Engels-Nederlandse oorlog bracht de toch al kwakkelende Nederlandse economie veel schade toe. Handel stagneerde en prijzen, werkeloosheid en armoede stegen. In deze barre tijden nam de onvrede jegens de zittende, meestal prinsgezinde regenten toe en groeide de hervormingsgezinde beweging van de patriotten. In 1786 lukte het de patriotten de macht over te nemen in de stad Utrecht, niet ver van Breukelen. De verdeeldheid liep zover op, dat er een heuse burgeroorlog ontstond tussen de stadhoudelijke troepen en patriotse vrijkorpsen. Willem V riep de hulp van zijn zwager in, Frederik Willem II van Pruisen, waarna een Pruisisch leger van zo'n 20.000 man onder leiding van generaal-majoor Von Kalckreuth in september 1787 de Republiek binnentrok. Utrecht was snel ingenomen, maar op weg naar Amsterdam werd de doortocht verhinderd bij Fort Nieuwersluis. De troepen trokken zodoende Breukelen in en eisten hier inkwartiering op. Het kan haast niet anders dat Ortt, als hij nog in september op Nijenrode was, hier veel van heeft meegekregen. Door de ligging aan de Vecht en de doorgaande Herenwagenweg was immers elke passant vanuit het kasteel te zien. Laat staan hele legertroepen. Daarnaast zal hij als ambachtsheer ook betrokken zijn geweest bij de situatie. De opgeëiste leveringen van haver (voor de paarden) en andere 'bestellingen' en het bestraffen van de nodige misdrijven verliepen immers via de schout en schepenen.⁶⁴

Voor wat betreft zijn besognes als ambachtsheer van Nijenrode of patroon van de hervormde kerk zijn er enkele zaken gearchiveerd waaruit blijkt dat Ortt actief was in Breukelen. Zo werd hij voor wat kleine zaken benaderd, zoals voor het opgeven van personen die kunnen getuigen bij de Procureur-Generaal voor een geval van stroperij.⁶⁵ Ook leende hij f3.000 aan de kerk ten behoeve van de 'herbouwing' van de kerk, in zes jaar af te lossen. Met rente natuurlijk, f5 voor elke f100 per jaar.⁶⁶ Hij kocht in 1806 vijf morgen wei- en bosland bij de Herenwagenweg,⁶⁷ verleende in 1809 erfpacht van een sloot bij het jachthuis⁶⁸ en beleende land in Kortrijk, Ruwielsgerecht, aan de kerkmeester van de kerk in Maarsse.⁶⁹ Ook stelde hij een reglement op het schippersveer in.⁷⁰

Voor het kasteel zelf was Johan IV van groter belang. Net als zijn vader en grootvader had hij een voorliefde voor planten en bomen en vermoedelijk is hij het geweest die een aanvang heeft gemaakt met een verlandschappelijking van de nog immer aanwezige 17^e-eeuwse structuur van het park. In de beschrijving van het terrein die in 1817 is opgemaakt, worden slingerlanen en -bossen en een Zwitserse brug over een brede vijver genoemd. Uit de boedelbeschrijving blijkt dat zijn uitgebreide bibliotheek veel botanische werken bevatte, zoals *The Botanical magazine*, Knoops *Fructologie en pomologie* (1771), *Flora Batava* door Sepp & Kops (1800), Linnaeus' *Systema Naturae*, etc. De uit deze boe-

ken opgedane kennis en zijn passie voor fruitbomen blijkt ook in de praktijk, want de oranje stond vol met bijzondere bomen: een pompelmoes (grapefruit-)boom, twaalf oranjebomen, drie laurierbomen, een arbutus unedo, zeven yucca's, een dadelboom, een laurustinius, twee myrrthes, twee daphnes inicae, drie grote oleanders en een partij potgewassen.⁷¹ Daarnaast waren er vier verschillende boomgaarden aangelegd in het park (appel, peer, vijgen en een 'Engelsche boomgaard met exquise vrugtboomen'), was er een 'entery', twee moestuinen, een 'capitale broeituin', druivenbak en leifruit, zowel bij het kasteel als bij de broeituin. Dat er ruimschoots van het fruit werd gegeten blijkt uit de opgravingen uit de gracht uit die periode ter hoogte van de vroegere keuken, waarbij opvallend veel pitten werden gevonden, vooral van perziken, abrikozen, amandelen en kersen. Ortt IV heeft vermoedelijk ook alle oude eikenlanen geplant. Uit jaarringanalyses blijkt dat de bomen net na 1800 geplant zijn.

Toch werd er niet alleen aangeplant, maar ook veel gekapt. Via diverse houtverkoopingen werden wel 1.000 bomen geveild, een beproefd middel om financiën te genereren. Hout is immers in alle eeuwen voor de moderne tijd een essentieel constructiemateriaal geweest met een navenant hoge prijs. Het familiekapitaal dat ooit onuitputtelijk leek, was gedurende de 18^e eeuw verwaterd doordat er na het overlijden van de heren van Nijenrode elke keer weer meerdere kinderen recht hadden op hun aandeel in de erfenis. Toch wisten veel familieleden door gunstige huwelijken te sluiten hun financiële positie op orde te houden. Zo ook Johan IV, die in 1793 – Nijenrode was al tien jaar in zijn bezit – trouwde met gefortuneerde Margaretha Feytama, dochter van de doopsgezinde Willem Feytama en Sara de Haan (1727-1809).⁷² Hij was 38, de bruid al 35, zeer op leeftijd voor die tijd. Om hun huwelijk extra luister bij te zetten liet het echtpaar zich portretteren door de bekende 'society'schilder J.F.A. Tischbein (1750-1812). Hij portretteerde Ortt in vol ornaat, in zijn militaire uniform, gedecoreerd met zijn zilveren medaille van de Slag bij de Doggersbank. Margaretha is stijlvol gekleed in een modieuze japon, maar relatief sober, zonder sieraden. Met de keuze voor Tischbein als portretschilder profileerden de Ortts zich als gefortuneerde en belangrijke personen. Tischbein was hofschilder van de Duitse graaf Frederik Karel August van Waldeck Pymont, maar reisde regelmatig naar Nederland om portretten te maken in opdracht van de adel en de gegoede burgerij, waaronder stadhouder Willem V van Oranje.

Ook in het kasteel zelf werd de verbintenis tussen de beide echtelieden gememoreerd. Op de boezem van de schouw van de logeerkamer op de eerste verdieping van het kasteel bevindt zich nog het alliantiewapen van Ortt en Feytama.

Afb. 27 Portret van Johan Ortt IV van Nijenrode door J.F.A. Tischbein, 1793 (coll. Ortt, locatie Nijenrode).

Afb. 28 Portret van Margaretha Feytma door J.F.A. Tischbein, 1793 (part. coll., afb. via RKD).

In 1795 keerden de 18 jaar eerder gevluchte patriotten met het Franse leger terug. Door de strenge vorst waren de rivieren bevroren en konden de Fransen in hoog tempo de Republiek bezetten. De opmars naar Amsterdam verliep vanuit het hoofdkwartier, dat door generaal Daendels was ingericht in Maarsse. Zodoende marcheerden nu wederom Franse bezetters over de Herenweg langsges Breukelen richting Nieuwersluis, voor Nijenrode langsges.

Na de verovering van de Republiek door de Fransen week stadhouder Willem V uit naar Engeland. De patriotten namen de macht over van de regenten en riepen de Bataafse Republiek uit. Onder het motto 'vrijheid, gelijkheid en broederschap' werden de heerlijke rechten afgeschaft, zo ook die van Nijenrode. Na het verlies van Napoleon in de slag bij Leipzig in 1813 werden de Fransen verdreven en werd Nederland een koninkrijk onder koning Willem I. De heerlijke rechten werden toen grotendeels hersteld.

Koning Willem I verleende veel van de regentengeslachten het predicaat jonkheer of baron, een poging om oude regentenfamilies aan de nieuwe monarchie te binden. Dit gebeurde bij Hendrik Jacob Ortt in 1818, vier jaar na het overlijden van Johan IV. Hij was heer van Oudaen, zoon van Johan III en Dorothea Eijck, dus een oom van Sara.

Zodoende is de tak Ortt van Nijenrode nooit van adel geweest, al werd Johan I in 1670 al door buitenlandse relaties aangeschreven als 'comte'.

Wellicht dat het krijgen van kinderen voor de 35-jarige Margaretha niet zo gemakkelijk verliep. Het duurde vijf jaar voordat het echtpaar een dochter kreeg: Op 8 maart 1798 werd Sara Adriana geboren, vernoemd naar haar grootmoeder Sara de Haan, die ook als getuige aanwezig was bij de doop op 11 april in de Nieuwe Kerk te Amsterdam.

Sara Ortt (1798-1853)

Toen Sara zes jaar oud was overleed haar moeder. Haar vader bleef vijf jaar alleen voor zijn dochter zorgen. Sara zou zich deze periode als eenzaam herinneren: 'In die kinderjaren was mij het gemis groot van een broeder of zuster. Thans, o mijn verlosser, heb ik u als mijn broeder' schreef zij in 1846 in een van haar vele geschriften, gericht aan God.⁷³ In 1809 hertrouwde Ortt met de maar liefst 30 jaar jongere Gijsbertha Wilhelmina Schroyestein (1785-1848).

Afb. 29 Portret van Gijsbertha Wilhelmina Schroyestein (1785-1848) door Christiaan van Geelen (1755-1824) (coll. Ortt, locatie Nijenrode).

Uit dit huwelijk werden nog drie dochters geboren: Adriana Johanna (1810-'70), Agnes Wilhelmina (1812-na '97) en Baltina Jacoba (1813-'15). In het jaar dat de jongste dochter werd geboren werd de Herenwagenweg op last van Napoleon bestraat, waarmee het kasteel over de weg een stuk beter bereikbaar werd.⁷⁴

Een lang geluk was het gezin niet beschoren. De jongste dochter was nog geen jaar oud toen Johan in 1814 op Nijenrode overleed. Twee weken daarvoor had hij zijn testament laten opmaken. De notaris was aan huis gekomen, want Ortt lag zelf 'ziek te bedde op eene bovenkamer, doch zijn verstand, geheugen en uitspraak volkomen machtig en gebruikende'.⁷⁵ Hij legateerde alle familieportretten aan zijn oudste broer Balthasar, en in geval van diens weigering, aan zijn oudste dochter Sara. Zijn schoonzuster Philippina Schroyestein ontving f500 'voor de bijzondere liefderijke oppassing en de goedwillige hulpvaardigheid door haar aan mij in mijne ziekte bewezen'. Echtgenote Wilhelmina ontving een kindsgedeelte van alle roerende en onroerende goederen, de rest werd gelijkelijk over de kinderen verdeeld. Een onderhands testa-

Afb. 30 Portret van Adriana Johanna Ortt, gehuwd met F.C.C. van Tuyll van Serooskerken, 1840.

ment werd opgemaakt waarin de heerlijkheid van Nijenrode-Breukelen Ortsgerecht 'met de daartoe behorende huyze, hofsteede, landerijen en koorenmoolen, thienden, bosschen en in het generaal met alle daartoe behorende rechten, prerogatiën en inkomsten' aan Sara werd geschonken.⁷⁶ In dat jaar waren de revenuen uit de tienden, houtvelling, erfpacht en molen f4.921.

Ortt zag kennelijk geen brood meer in de boerderij en wilde de kosten die hiermee gepaard gingen drastisch omlaag brengen. In het testament werd de erven opgedragen de melkerij zo spoedig mogelijk af te schaffen, al het vee en melkgereedschap publiekelijk te verkopen en de gebouwen te verhuren. Het was ook zijn uitdrukkelijke wens dat zijn vrouw en kinderen op Nijenrode zouden blijven wonen. Als getuigen bij de ondertekening van het testament traden, heel dorps en praktisch, lokale ambachtslieden op: de molenaar, de timmerman, een landbouwer en de schoenmaker.

Ortts begrafenis verliep letterlijk niet zonder slag of stoot. Tijdens het doodsluiden viel een grote klok in de kerk door de torenzolder heen in stukken op de grond. Na

een blikseminslag een jaar daarvoor; op 13 april 1813, was een brand ontstaan, die op het eerste gezicht zonder gevolgen leek. Bij het lange luiden bij de dood van de Heer van Nijenrode bleek dat er toch iets was beschadigd in de toren.⁷⁷ Met donderend geraas viel de klok naar beneden en werd Ortt's leven zodoende op een bijzondere wijze uitgeluid.

Als oudste dochter had Sara de heerlijkheid Nijenrode en alle daartoe behorende bezittingen geërfd. Als voorwaarde had haar vader gesteld dat Sara f140.000 in de boedel zou inbrengen en dus haar stiefmoeder en stiefzusters hun erfdeel zou uitkeren. Voor een zestienjarig meisje een lastig uit te voeren opdracht, al had zij al in 1809 f200.000 geërfd van haar grootmoeder Sara de Haan. De dames besloten gezamenlijk de boedel onverdeeld te beheren. Het moeten erg onrustige tijden zijn geweest voor Gijsbertha: net weduwe geworden, een opstandige puberstiefdochter, drie dochtertjes van twee, drie en vier, gedoe met de erfenis en de kosten voor het grote kasteel. En midden in deze chaotische situatie overleed in 1815 ook nog eens haar kleine Baltina op tweejarige leeftijd.

Toch ging het leven ook door op Nijenrode. Uit 1815 zijn veel rekeningen bewaard gebleven van de schilder- en schrijfflessen die Sara twee keer per week kreeg van de heer Payen, nota's van de schoenmaker, de apotheker, voor paarden, voor het maken en wassen van hoeden, jurken en een 'peruquier pour le bal'.⁷⁸ Desondanks werd in datzelfde jaar besloten Nijenrode te veilen.⁷⁹

Hiertoe werd een inventaris opgesteld van 106 pagina's, met een minutieuze beschrijving van het kasteel met inboedel per kamer (in totaal 30, elk met een eigen functie). Zo komen we te weten dat Ortt jaagde (vier jachtgeweren), zijn marinespullen goed bewaard had (fluwelen marine-uniform met goud geborduurd met vest en broek, kijkers en zeekaarten), de familie erg van spelletjes hield (schaak-, dam en tjokkadiljeborden, lottospel etc.), veel goud, zilver (bestek, horloges, gespen) en juwelen bezat en geïnteresseerd was in wetenschap (een stammicroscoop, een Engelse verrekijker van Guilbert). Kunst hing er ook, schilderijen en bijna 300 prenten (ook in banden en portefeuilles). Op de slaapkamer hing zelfs een Hondecoeter, ter waarde van f50. Dit lage bedrag doet vermoeden dat het hier niet ging om een van de drie Hondecoeters die Johan Ortt I in 1675 had laten maken.⁸⁰ Ook bleek dat Sara erg spaarzaam was; in haar spaarpot, een blikken trommel, zaten 47 gouden dukaten, drie gouden halve ridders en 13 zilveren munten. De taxatie van de totale inboedel kwam op ruim f14.000, de obligaties waren zo'n f60.000 waard. Uiteindelijk zou de veiling van de inboedel ruim f21.000 opbrengen.⁸¹ Het kasteel moet hierna totaal leeg zijn geweest.

Ook de inventaris van het park werd beschreven (30 tuinbanken, 47 glazen (broei-)ramen, vijf tuinbeelden), de boerderij met stal (met zo'n 45 koeien), schuur (een oude bul, een pink en een mallejan), werf en timmerloods (veel gereedschap), de oranjerie (o.a. 12 oranjebomen, een pompelmoes, drie laurieren, een rhododendron, een yucca en een dadelboom) en het koetshuis (drie koetsen, een open wagen, een arrenslee). Maar ook de heerlijke rechten vielen onder de verkoop, viswater en de kerkbank, alsmede de 130 morgen grond en andere bezittingen. Op een enorm veilingbiljet (uitgetypt zo'n zes A4 pagina's) werden het kasteel en park uitgebreid beschreven. De lezer wordt stap voor stap door het kasteel geleid, wat een prachtig beeld van de situatie geeft. Opvallend is de vermelding dat 'het tapijtbehangwerk in de zaal der "heerenhuizinge"', alsmede de schilderstukken voor de schoorstenen, niet onder de verkoop zijn begrepen'. Daar hechtten de Ortts kennelijk te veel aan. De veiling vond plaats op 30 augustus 1817 in het Regthuis van Breukelen.

Sara's stiefmoeder, die al voor 1/4 eigenaar was, kocht via haar broer Dirk Schroyestein voor f146.000 de ridderhofstad, het schuithuis aan de straat, de kerkbank, de ambachtsheerlijkheid Breukelen-Nijenrode, de boerderij met 26 morgen land, nog eens 25 morgen land en een deel van de inboedel. Zij bleef met haar twee dochters op het kasteel wonen. Ook op de veiling van de inboedel kocht zij, samen met haar zwager Balthasar Ortt, die schuin aan de overkant van de Vecht op kasteel Oudaen woonde, een groot deel van de objecten 'terug'. Een deel van de inventaris werd gekocht door nog een andere kasteel eigenaar, mr P.H. Martini Buys van slot Loenersloot.⁸²

Afb. 31 Portret van Marinus de Jonge door L. Temminck. Miniatuur, 2,5 x 2 cm (part. coll.).

Afb. 32 Kasteel Zwijnsbergen in Helvoirt waar Sara Ortt woonde van 1816 tot 1831.

Afb. 33 Miniatuur van Sara Ortt (coll. Beelaerts van Blokland, Vreeland).

Afb. 34 Portret van Sara Ortt door Jacquin, 1821 (part. coll.).

In de tijd tussen het opmaken van de inventaris en de daadwerkelijke veiling escaleerde de situatie tussen Sara en haar voogden over de afwikkeling van de erfenis. Daarbij wilde de minderjarige Sara ook nog eens gaan trouwen, en wel met de 26-jarige Marinus Bonifacius Willem de Jonge (1790-1864), zoon van de Zeeuwse François de Jonge (o.a. schepen van Zierikzee) en Anna Martini, telg uit een aanzienlijke Bossche familie. De voogden werden opgeroepen bij de vrederechter, wat resulteerde in een toestemming voor het huwelijk. Sara was daarna kennelijk wel klaar met haar voogden, want op 23 augustus 1816 dechargeerde zij hen.⁸³

Het huwelijk met Marinus werd op 3 oktober 1816 gesloten. Zijn vader was raadsheer aan het hof in Den Bosch, hij zelf was in 1812 *maire* van Helvoirt geworden en was hierna op kasteel Zwijnsbergen in Helvoirt gaan wonen. Hij huurde dit middeleeuwse kasteel, maar in 1820 werd hij in staat gesteld om het te kopen, waarna hij het aan de heersende mode van die tijd aanpaste. Het huis werd witgepleisterd, er werd een oranjerie tegenaan gebouwd, het interieur werd geheel in Empirestijl heringericht en het park werd omgevormd tot een idyllisch landschapspark naar Engels voorbeeld.

Nu hij een kasteel bezat en vijf jaar later ook nog in de adelstand werd verheven, voegde Marinus vanaf 1825 ‘Van Zwijnsbergen’ toe aan zijn naam en ging hierna als De Jonge van Zwijnsbergen door het leven.

Afb. 35 Portretminiatur van de oudste en de jongste dochter van Sara Ortt: Anna Maria Emilia en Sibylla Paulina Geertruida de Jonge van Zwijnsbergen, anoniem (part coll., afbeelding via RKD).

Afb. 36 Portret van Herman Lodewijk Heshesius, maker en jaartal onbekend (part.coll., afb. via gw.geanet.org).

Nu kon hij ook toetreden tot de ridderschap van Noord-Brabant.⁸⁴ Marinus zou tot 1844 onafgebroken burgemeester van Helvoirt blijven en vervulde hierna nog elf jaar de functie van kamerheer van de koning. Sara en Marinus kregen vijf kinderen: Anna Maria Emilia (1817-'84), Johanna Margaretha (1819-'50), Eva Maria Adriana Francisca (1820-1903), Joan (1821-'81) en Sibilla Pauline Geertruid (1825-'75).

Ook dit gezinsleven bracht haar geen geluk. In 1831 scheidde Sara van De Jonge van Zwijnsbergen en verliet ze haar gezin. Een zeer opmerkelijke stap in die tijd. Zij verhuisde naar de Hinthamerstraat in Den Bosch. Drie jaar later hertrouwde zij – in Deventer – met kapitein der Infanterie Herman Jacob Lodewijk Heshesius (1790-1864). De financiële afwikkeling tussen haar en haar ex-man werd minutieus per maand bijgehouden. Hierover onderhield zij contact met de oom van haar ex-man, bankier Paulus Hendrik Martini Buys.⁸⁵

Al die jaren was Nijenrode bewoond geweest door Gijsbertha Ortt-Schroyestein en haar dochter Agnes (Adriana was in 1839 getrouwd).⁸⁶ Echte rijkdom zal het niet geweest zijn op het kasteel; bij opgravingen in de gracht werd uit deze periode vooral vrij pover witbakkend serviesgoed gevonden waaronder een theeschotelkje dat na een breuk gekramd was.⁸⁷ De uitdrukking 'zuinigheid met vlijt bouwt huizen als kastelen' ging hier letterlijk op! Ook wijzen de vele houtveilingen in deze periode op de zoektocht naar financiële middelen.

Het lijkt erop dat Sara, ondanks het feit dat zij met haar man in Kleef woonde, regelmatig op Nijenrode was. Daar schreef zij vanaf 1845 veel, met name religieuze teksten. Deze teksten zijn later gebonden onder de titel *Fragmenten en gedachten waar mijn ziel en hart troost bij gevonden hebben*.⁸⁸ De uitgave bestaat zo'n tweehonderd pagina's die geheel, zonder witranden, vol beschreven zijn in een snel, gedreven handschrift. Het bevat vrijwel uitsluitend religieuze teksten, zowel zelf bedacht als overgeschreven uit een bijbel. Op de overgeschreven zinnen reflecteert zij dan. Vaak zijn zinnen onderstreept en eindigen ze met uitroeptekens, wat het geheel een gedreven, bezwerend en wat hysterisch karakter geeft. Wellicht zou dit vandaag de dag als godsdienstwaanzin worden bestempeld. Duidelijk is dat Sara niet gelukkig was, eerder depressief, en dat zij zichzelf door steeds Gods liefde te prijzen probeerde te bemoedigen. Slechts twee keer schrijft zij iets persoonlijks, waaruit blijkt hoeveel impact het vroegtijdige overlijden van haar ouders op haar heeft gehad: 'Kan een kind meer liefde omringen als mijne 6 eerste jaren, oogappel van een ouderpaar die beide hun geluk in mijn bestaan vonden, onschuldig, onbekend met die tedere zorgen en hartelijke liefde die mij omringde [...] Maar! de hemelsche vader die is dezelfde gebleven. Omringt mij dan nu niet dezelfde liefde maar nog op eene nog krachtadiger wijze?'

Toen Gijsbertha in 1848 overleed bleek het niet mogelijk het kasteel aan haar dochter Agnes te vererven, waarna het ter veiling werd gebracht.⁸⁹ Jonkheer Willem van Romondt kocht het kasteel met zo'n 51 ha grond voor f58.500. Hij 'kleedde' het kasteel uit en verkocht van alles wat los en vast zat. Zelf woonde hij er niet, vermoedelijk mocht Agnes in het kasteel blijven wonen. Na twee jaar zette Van Romondt het kasteel alweer te koop. Op de veiling bood zich een opmerkelijke koopster aan: Sara Ortt, die 33 jaar eerder van het kasteel had afgezien. Zij kocht het kasteel met enkele heerlijke rechten en percelen via timmerman Laurens Krook uit Loenen voor f23.075. Haar betrokkenheid bij de kerk van Breukelen kon zij meteen tonen door in 1851 bij te dragen aan de bouw van de nieuwe pastorie, al vermelden de kwitanties maar een totaalbedrag van f125. Ook kocht zij in dat jaar de kerkbank vrij voor f75 'ten behoeve van de kerk en de armen van Breukelen'.⁹⁰

Drie jaar lang kon Sara zich eigenares noemen, tot zij op 10 december 1853 onverwacht en op 55-jarige leeftijd overleed in Tilburg. Een paard voor haar koets struikelde, waardoor de koets van een brug viel. Sara overleefde de val niet en zo kwam er, net als bij haar overgrootvader Johan Ortt I, een voortijdig eind aan haar leven door toedoen van de val van een paard. Tijdelijk werd zij bijgezet in de grafkelder van de familie Des Tombe in Vught, om twee dagen later naar Breukelen overgebracht te worden, waar zij werd bijgezet in het familiegraf van de Ortts.⁹¹

Afb. 37 Sara op oudere leeftijd, maker onbekend (coll. Beelaerts van Blokland, Vreeland).

Einde van de tak Ortt van Nijenrode

In haar testament had Sara bepaald dat haar jongere zusje Agnes het kasteel tegen de taxatiewaarde kon kopen. Vermoedelijk stonden de financiën dit niet toe. Agnes besloot Nijenrode te veilen, daarbij geassisteerd door haar zwager F.C.C. van Tuyll van Serooskerken. Zij verhuisde naar de Maliebaan in Utrecht, van waaruit ze in 1900 verhuisde naar de Nieuwegracht 157.⁹²

Het kasteel werd gekocht door Willem Hendricus de Heus, die vier jaar eerder al de hofstede en de molen had gekocht. Hij was lid van de Provinciale Staten van Utrecht en de Utrechtse gemeenteraad, oprichter en eerste voorzitter van de Utrechtse Kamer van Koophandel, en voorzag, als bouwer van een gasfabriek, de stad van gasverlichting. Bewonen zou hij het kasteel niet; hij verhuurde het vanaf 1856 aan de middelbare opleiding van de Militaire Academie.

De Ortt-tombe en de rouwborden in de kerk zijn in 1868 door de zusjes Adriana en Wilhelmina overgedragen aan Johan Ortt van Schonauwen.⁹³ Hiermee kwam een einde aan de relatie tussen de Ortts van Nijenrode en de kerk van Breukelen. De dochters ondertekenden de akte nog wel met hun volledige achternaam Ortt van

Nijenrode. Aangezien zij geen zonen nalieten kwam met het overlijden van de langstlevende dochter Agnes in 1906 een einde aan de tak Ortt van Nijenrode.

Terugkijkend op 253 jaar Ortts op Nijenrode valt te concluderen dat de belangrijkste rol voor het kasteel gespeeld werd door Johan Ortt I, die immers het kasteel herbouwde en hier vele internationale gasten ontving. De grandeur van het einde van de 17^e eeuw werd nooit meer behaald. Naast een algehele economische malaise in Nederland vanaf 1740 verwaterde het vermogen van de familie Ortt gedurende de 18^e eeuw, al sloten de jongens en meisjes Ortt nog steeds profijtelijke huwelijken. De Ortts behoorden tot de elite van Amsterdam. Op ambtelijk gebied vervulden zij voor de Bataafse Revolutie diverse eervolle functies als commissaris en schepen van de stad of lid van het Hoogheemraadschap. Functies die onbezoldigd waren en waarvoor alleen vermogende mannen werden gevraagd voor wie dit geen probleem was. En die het juiste geloof aanhingen: de Ortts waren Nederlands of Waals hervormd.

Als ambachtsheren en -vrouwen van Nijenrode was hun betekenis voor Breukelen in die zin belangrijk dat zij reglementen konden opstellen, het collatierecht hadden en het recht schout en schepenen te benoemen. Daarnaast hadden zij in hun eigen werkzaamheden bemoeienis met zaken als (hun eigen) visrecht, verhuur en belening van panden en grond, het innen van pacht en tienden en bijdragen aan de hervormde kerk, waarvan de heren van Nijenrode van oudsher patroon waren. Althans, dat is wat er is overgebleven in de archieven. De laatste Ortts woonden wel permanent op het kasteel, dus zij zullen toch een dagelijks leven gehad hebben waarbij zij contact hadden met mensen uit de directe omgeving. Hiervan is niets bewaard gebleven.

Bijzonder is dat van alle Ortts nog sporen aanwezig zijn in Breukelen en in kasteel Nijenrode.⁹⁴ Het gedicht voor Anna Pergens boven de ingang van de kerk, de grafombe, grafkapel, rouwborden en herenbank in de kerk, de familieportretten in het kasteel en bij verwanten, de alliantiewapens in diverse kamers en op de uitrijpoort of het park waarin de 18^e-eeuwse landschappelijke aanleg door Johan Ortt IV naadloos overgaat in de 17^e-eeuwse aanleg van Johan I: de vijf generaties van de familie Ortt van Nijenrode leven ook vandaag de dag nog voort op en rond het kasteel waar zij hun naam aan dankten.

Noten

- 1 Zie: ‘De “vorstelijke” kunstopdrachten van Johan Ortt I’, *Jaarboekje Nijftarlake* 2020. Met dit tweede artikel rond ik mijn onderzoek voor nu af. Ik sluit niet uit dat ik dit ooit weer oppak om verder uit te werken tot een grootschaliger publicatie.
- 2 Codicil d.d. 21 september 1700 gepasseerd bij notaris D. Woertman, HUA, Notarissen in de stad Utrecht 1560-1905, toegang 34-4, inv.nr. U065a004, f.99.
- 3 HUA, Notarissen in de stad Utrecht 1560-1905, toegang 34-4, inv.nr. U141a001, notaris Verweij, akte 6-3-1702.
- 4 www.kunst-en-cultuur.infonu.nl/geschiedenis/166730-liefde-en-huwelijk-in-de-17e-eeuw.html.
- 5 Vanaf de 12^e eeuw kregen edelen stukken grond in leen van de bisschop. De leenman had over zijn gerecht rechtsmacht en het recht om schout en schepenen aan te stellen en heerlijke rechten zoals het tiendrecht (belastinginning), het windrecht (vrije wind voor de molen), visrechten of het recht van zwanendrift. De heren van Nijenrode kwamen in de 15^e eeuw in het bezit van drie gerechten. Onder Napoleon, eind 18^e eeuw, vonden veel herindelingen van de gerechten plaats en werden de heerlijke rechten afgeschaft.
- 6 HUA, Archief familie Ortt, inv.nr 28. In 1733 laat zij de helft van het 32^e tiendblok, genaamd de Bouhof, bestaande uit 9 morgen koren- en 2 morgen wei- of driestland, gebruikt door Jan Thijssen van Ginkel, taxeren. Schatting: f 329, 13 stuivers (Dorpsgerecht Woudenberg 2346, fol. 141; 30-07-1733).
- 7 HUA, Notarissen in de stad Utrecht 1560-1905, toegang 34-4, inv.nr. U141a001, notaris W. Verwey.
- 8 *Amsterdamsche Courant*, 11 maart 1702.
- 9 Stadsarchief Amsterdam, Kwijscheldingen, 19 november 1710, archief 5062, inv.nr. 84 (f. 97, scan 330).
- 10 Van Hoorn staat op nummer 26 van de lijst van 250 rijksten van de Gouden Eeuw. Zandvliet, 2006, 63.
- 11 Na het overlijden van Jan van Hoorn in 1722 kocht zijn vrouw Johanna van Riebeeck in 1723 de buitenplaats Ruygenhof in Loenen. Jonker, 2015, 59.
- 12 Hop kocht het pand in 1683 van de erven van Pieter Trip, www.amsterdamsegrachtenhuizen.info.
- 13 Postma, 54.
- 14 [1] Ic heet peter en bid in trouwen – dat god van nienroot wil behouwen – ghisbert en anliencora – vā borssel vā zulen als ik versta – ioncforou van nienro voor wie dat wonderd – men schreef MLXIII en CCCC (1063 en vierhonderd) – steven butendiic.
- 15 Rotgans was een beroemd dichter die op de nabijgelegen buitenplaats Cromwijck woonde die zijn vrouw Geertruyd, dochter van Jan Jacobsz Huydecoper, had geërfd. De tekst luidt: ‘Vrouwe Pergens ijver voor Godts kerk – ley hier den eersten steen aan ’t werk – gij die het nieuw gebouw aanschout – vergaap u niet aan steen of hout – maar Tree met een godvruchten zin – vernieuwt van geest den tempel in – leg daar uw oude zonden af – zo vindt gij ’t leven bij uw graf.’ En eronder: ‘De tijd, die alles sloop, die velde d’oude tooren. Dees nieuw is wederom, als uijt zijn puijn herboren in den jare onses Heeren MDCCV.’
- 16 Slingerlandt, 1991, 138.
- 17 Vertaling: Ad en Cathie Davidse-Schrier, 18/19 mei 2021. Originele tekst: Conduntur hic mortalitatis reliquiae viri illustris Ioannes Ortt, toparchae nyenrodii, breuckelae etc., pietate, virtute, et doctrina conspicui. Vixit annos quincaginta novem, si tempus attendas, multum – si bonorum vota, parum – si moriendi necessitatem, satis. Dio vixit qui deo, amicis, et veritati indagandae mancipatus, simulque liberrimus vixit, vade nunc, lector, et animae huic beatam immortalitatem exuviis quietem gratare.
- 18 Munnig Schmidt, 2007, 91.
- 19 Wel is een houten beeld van Mast bekend, een Vrouwe Justitia uit 1729 die onderdeel was van de vier-schaar in het oude stadhuis van Utrecht. Het bevindt zich in het depot van het Centraal Museum. Ook is bekend dat hij, samen met beeldhouwers als Jacob Cressant en Jan Baptiste Xaverij, vele werken voor de buitenplaats Zijdebalen van David van Mollem heeft vervaardigd, zoals vermeld is in een inventaris uit 1746. Deze zijn alle verdwenen en alleen nog te zien op tekeningen van Jan de Beyer van het park van Zijdebalen.
- 20 Coppée, 182-183.

- 21 Munnig Schmidt, 2008, 104.
- 22 Elias, nr. 433 – aantekeningen bij Balthasar Ortt.
- 23 Stadsarchief Amsterdam, Ondertrouwregister, deel 512, periode 1684-1684, archief 50001, inv.nr. 512 (f. 153).
- 24 Deze toevoeging wordt vermeld op de website van het RKD bij Arnold Boonen. Toen ik de schilderijen in 2019 zag hangen bij Hoogsteder en Hoogsteder in Den Haag, stond dit voorbehoud nog niet vermeld.
- 25 HUA, Archief familie Ortt, toegang 274, inv.nr. 39, testament Abraham Ortt.
- 26 Elias, nr. 433.
- 27 Stadsarchief Amsterdam, Ondertrouwregister, deel: 551, periode 1714-1715, toegang 5001, inv.nr. 551, 16 mei 1715, Ondertrouwregister, folio 149, p 297.
- 28 HUA, Archief familie Ortt, toegang 274, inv.nr. 45.
- 29 Een jaar voor het huwelijk van Constantia en Johan was Constantia's oudere zuster Antonia getrouwd. Ook zij koos een vermogende en invloedrijke echtgenoot, dit keer binnen de familiebanden: mr. Jan Hulft (1682/87-1727), zoon van Pieter Hulft (1643-1681/94) en Suzanna Loten (1656/66-1738). Aangezien Suzanna een zuster was van Constantia Loten, Antonia's moeder, waren bruid en bruidegom elkaars volle neef en nicht. Jan en Antonia Hulft-Hop zouden twee dochters en twee zonen krijgen, waaronder Cornelis, die als oudste zoon de buitenplaats van de familie, het huis te Velzen, zou erven.
- 30 Van der Aa, deel 8-2, nr. 1242, Jacob Hop.
- 31 *Nieuw Nederlands Biografisch Woordenboek III*, p. 613, Jacob Hop.
- 32 Anna's zuster Maria Magdalena was overleden in 1721. Anna handelde onderdelen van de erfenis af. Zo droeg zij samen met Otto graaf van Byland en zijn kinderen op 16 juli 1729 een obligatie van f3.000 ten laste van de generale middelen 's lands van Utrecht en twee obligaties, f6.000 en f5.000, ten laste van de Unie over aan executeur testamentair Isaac van Runnenburgh. Uit de archiefstukken blijkt dat er een geschil was tussen hem en Anna over de slotafrekening van de erfenis. Anna erfde onder meer een hofstede met 18 morgen wei- of hooiland in het gerecht Duyvendregt bij de Diemerbrug en de Bijlmermeer, een huis met bouw-, wei- of hooiland in IJsselstein, en obligaties plus het erfdeel van haar vader Johan Pergens ter waarde van ruim f83.000. HUA, toegang 34-4, inv.nr. U169a003, archief notaris Van Vloten.
- 33 www.nlwiki.org/wiki/Breukelen-Nijenrode.
- 34 Immerzeel, 2009, 32.
- 35 Bicker Raye, 1737, 49.
- 36 HUA, Archief 270 familie Ortt, inv.nr. 45. Testament opgemaakt bij notaris Hendrik van Aken te Amsterdam 29-3-1736.
- 37 Bijvoorbeeld een huis in de Brugstraat en twee huizen in de Dannestraat. Deze werden op 15 juli 1763 publiekelijk verkocht. *Amsterdamsche courant*, 2 juli 1763.
- 38 Elias, deel 11, nr. 433.
- 39 'Naamregister der leeden, steeden en regeeringe derzelve, uyt welke de vergaderinge van [...] de heeren Staten van Holland en West-Vriesland bestaat [...]. Voor den jare 1757', online via Google Books.
- 40 Ibidem.
- 41 Wagenaar, 1794, 170.
- 42 HUA, Archief Ortt-Hop, toegang 274, inv.nr. 43.
- 43 *Amsterdamsche Courant*, 17 oktober 1748.
- 44 *Amsterdamsche Courant*, 18 oktober 1749.
- 45 Dit gedicht, *Daphnis en Galatheas veldzang op het huwelijk van den Weledel gestreng heer Johan Ortt, heer van Nijenrode en Breukelen en mejuffrouw mijn beminde zuster Adriana Huydecoper* is te vinden via Google Books, zoekterm Adriana Huydecoper.
- 46 Bicker Raye, 1754, 229.
- 47 HUA, Notarissen in de stad Utrecht 1560-1905, toegang 34-4, inv.nr. U219a004, notaris J. Kol.
- 48 Elias, nr. 433.

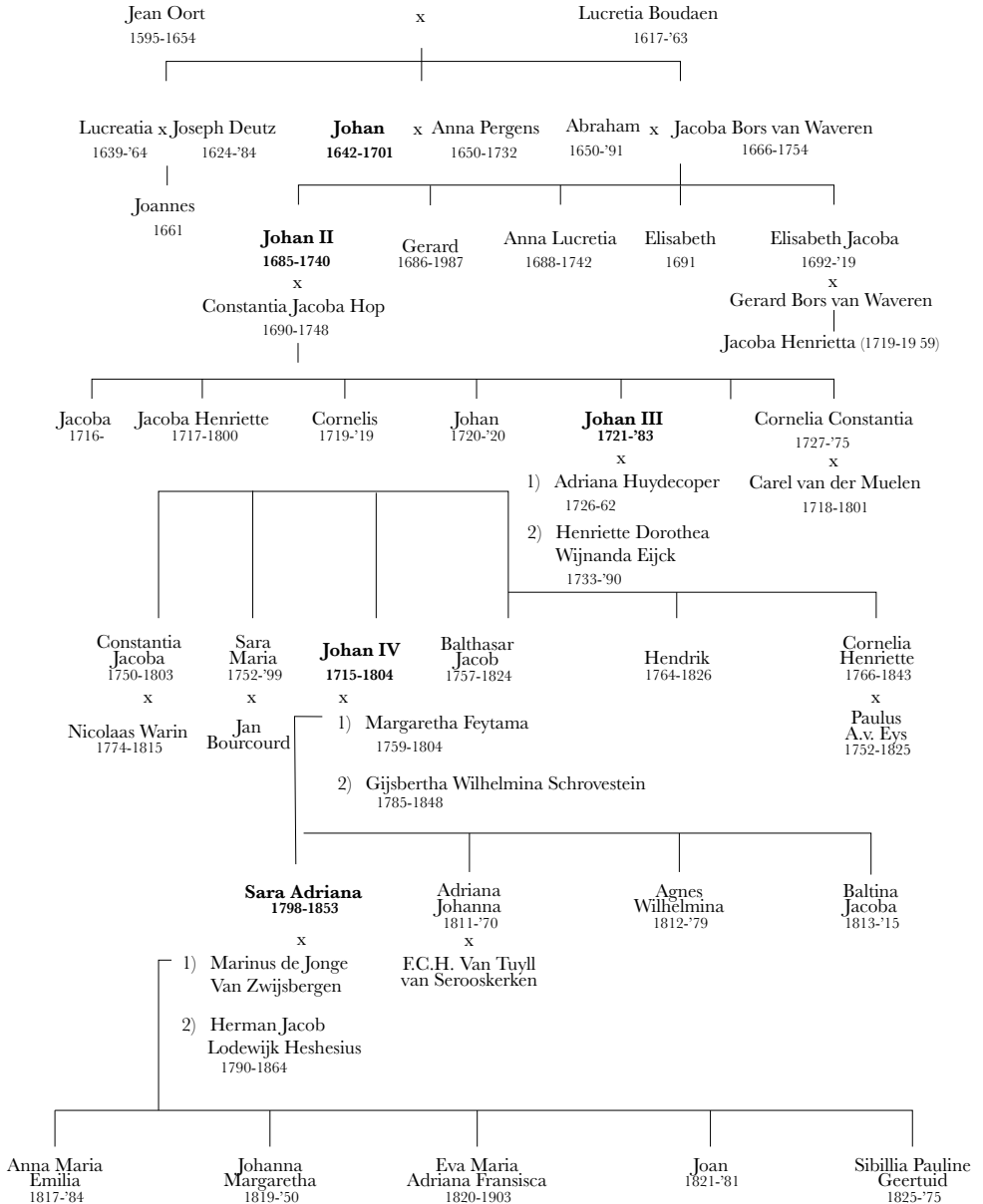
- 49 HUA, Notarissen in de stad Utrecht 1560-1905, toegang 34-4, inv.nr. U205a018, notaris L. van der Pauw. Eijck was bewoner van Eijckenstein te Maartensdijk, was raad in de Vroedschap en schepen van Utrecht en werd in 1795 zelfs de eerste maire van Utrecht en maarschalk van Eemland.
- 50 HUA, Notarissen in de stad Utrecht 1560-1905, toegang 34-4, nv.nr. U205a018, 20-07-1763, notaris L. van der Pauw, aktenr. 107.
- 51 Hendrik Jacob zou in 1805 trouwen met Agnes Maria Warin, met wie hij zes kinderen zou krijgen. Hij werd in 1818 in de adelstand verheven en ontving in 1846 de heerlijkheid Schonauwen van zijn zwager Antoine Warin, de broer van zijn vrouw. Deze heerlijkheid was sinds 1785 in handen van de familie Warin. Zo ontstond de tak Ortt van Schonauwen. www.houtenshodoniemen.nl/familieorttvanschonauwen.
- 52 Naast oudste zoon Johan zouden ook de andere kinderen van Johan Ortt III maatschappelijk geslaagde huwelijken sluiten. Constantia Jacoba trouwde in 1785 met Nicolaas Warin, heer van Schonauwen (1744-1815). Hij vervulde vele belangrijke functies, waaronder baljuw van Naarden en Gooiland, hoogbaljuw en dijkgraaf van Weesp, Weesperkarspel en Hoog-Bijlmer, schepen van Amsterdam, bewindhebber van de WIC, directeur van de Sociëteit van Suriname, lid van de Provinciale Staten van Holland en lid van de Eerste Kamer der Staten-Generaal. Uit zijn eerdere huwelijk had hij een zoon, Antoine, en een dochter, Agnes Maria, die zou trouwen met zijn zwager Hendrik Jacob. Tweede dochter Sara Maria trouwde op 17 september 1780 met Johannes Bourcourd (1757-1842), controleur der convooiën en licenten bij de Admiraliteit van Amsterdam en kapitein der burgerij. Hij zou later bewindhebber bij de VOC en directeur van de kolonie Suriname worden en Nederlands gedelegeerde zijn bij de eerste vergadering van de Rijnvaartcommissie te Mainz in 1816. Tussen 1792 en 1799 bezaten zij hofstede Roos en Beek bij Velzen. Hendrik Jacob trouwde met Agnes Maria Warin (1774-1848), dochter uit het eerste huwelijk van zijn zwager Nicolaas. Cornelia Henrietta trouwde met koopman in Spaanse wol Paulus Andries van Eijls (1752-1826), onder meer schepen van Amsterdam (1788) en in 1821 en 1824 lid der Staten van Holland. Balthasar trouwde als enige niet. Hij was onder meer directeur van de Levantsche handel. Zijn boekenverzameling werd na zijn overlijden in 1825 bij de Haagse boekhandelaar en veilinghouder A.J. van Tetroode geveild en was zo omvangrijk dat de hele veiling eraan gewijd was.
- 53 De bouwhistorische gegevens zijn ontleend aan het restauratieplan voor het interieur, in 2016 vervaardigd door bureau Wevers & Van Luipen.
- 54 Vriendelijke mededeling van voormalig tuinbaas en erfgoedbeheerder van Nijenrode Gert Immerzeel, die op deze plek, iets meer landinwaarts, fundamenten heeft gevonden van een eerder hek, waarvan de pilaren op de millimeter hetzelfde zijn als die van het hek dat in de 18de eeuw noordwaarts verplaatst is, maar nu weer op ongeveer de oorspronkelijke plek staat.
- 55 Het hek is in 2016/17 gerestaureerd. Nijenrode ontving hiervoor op 9 september 2017 de Bronzen Troffel, de prijs voor het beste restauratieproject van het jaar in Stichtse Vecht. De Dr. R. van Luttervelt Restauratiestichting heeft mede bijgedragen aan de restauratie. Hanzebouw uit Zwolle voerde het project uit in opdracht van Stichting Nyenrode en monumenten adviesbureau Delfgou b.v. uit Scherpenzeel deed de begeleiding.
- 56 HUA, Notarissen in de stad Utrecht 1560-1905, toegang 34-4, inv.nr. U227a007, notaris J. T. Blekman.
- 57 HUA, Archief familie Ortt, toegang 270, inv.nr. 52.
- 58 Stadsarchief Amsterdam, Kwijtscheldingen, deel: 158, periode 1784, Amsterdam, archief 5062, inv.nr. 158.
- 59 Zie noot 49.
- 60 Nationaal Archief, Inventaris van het archief van de Admiraliteitscolleges 1586-1795, 1.01.46, nr. 2173.
- 61 *Tijdschrift voor geschiedenis, oudheden en statistiek van Utrecht*, volume 3, 404.
- 62 Elias, nr. 433.
- 63 Nationaal Archief, Inventaris van het archief van de Admiraliteitscolleges 1586-1795, 1.01.46, nr. 2205.

- 64 Van Leusen, 1986, 102.
- 65 Brief van H. van Dam d.d. 31 oktober 1790, archief Nijenrode.
- 66 HUA, Notariële archieven, toegang 34-4, inv.nr. U272c023, notaris N.W. Buddingh.
- 67 HUA, Notariële archieven, toegang 34-4, inv.nr. U271a007, notaris J. Stellingwerf.
- 68 RHCVV, Archief R.K.-kerk Joh. de Doper, toegang 0899, inv.nr. 276.
- 69 RHCVV, R.K.-kerk H. Hart, Maarssen, toegang 1096, inv.nr. 318.
- 70 RHCVV, Gerecht Breukelen-Nijenrode, toegang 1002, inv.nr. 261 en 262.
- 71 HUA, Notarissen in de stad Utrecht 1560-1905, toegang 34-1, inv.nr. 576, notaris Pieter Augustus Voigt te Breukelen.
- 72 Abraham de Haan, de vader van Sara, werd in 1751 eigenaar van de buitenplaats Ruygenhoff in Loenen, die hierna vererfde op Sara en Willem Feytama. Meerdere leden van de – doopsgezinde – familie De Haan hadden buitens aan de Vecht, o.a. Vroeglust, Boomrijk en Voortwijk. Zie Jonker, 2015, 60.
- 73 'Fragmenten en gedachten waar mijn ziel en hart troost bij gevonden hebben', *Handschrift Nijenrode 1845-'53*. Handschrift van ca. 200 pagina's, niet gesigneerd maar vrijwel zeker door Sara Ortt (1798-1853), voor €43 gekocht door Gert Immerzeel bij Antiquariaat A.G. van der Steur, boeknr. 11552, 16-6-2006. Laatste aantekening d.d. 3-11-1853, zij overleed op 10-12-1853 te Tilburg.
- 74 De weg werd opgenomen in het Franse routenetwerk als Route Imperiale No. 2.
- 75 Stadsarchief Amsterdam, Archief Hooft, toegang 226, inv.nr. 149.
- 76 Ibidem.
- 77 Slingerland, 1991, 139.
- 78 Stadsarchief Amsterdam, Archief Hooft, toegang 2226, inv.nr. 152.
- 79 HUA, Archief familie Ortt, toegang 270, inv.nr. 260.
- 80 Zie artikel auteur: 'De vorstelijke kunstopdrachten van Johan Ortt', *Jaarboekje Nijfstarlake*, 2020.
- 81 HUA, Notarissen in de stad Utrecht 1560-1905, toegang 34-1, inv.nr. 533, notaris P.A. Voigt te Breukelen.
- 82 Veiling d.d. 30 augustus 1817, HUA, Notaris archieven 34-1, inv.nr. 553, notaris P.A. Voigt te Breukelen.
- 83 Stadsarchief Amsterdam, Archief Hooft, toegang 226, inv.nr. 152.
- 84 Douma, 2015, 15 en 373.
- 85 BHIC, Archief familie De Jonge van Zwijnsbergen, toegang 319, inv.nr. 115.
- 86 Op 19 juli 1839 trouwde Adriana Johanna met baron Frederik Christiaan Hendrik van Tuyl van Serooskerken (1810-'81). Het echtpaar woonde in Amersfoort en kreeg vijf kinderen: Wilhelmina Frederica Johanna (1842-'83), Henriette Christine Sophie (1844-1927), Johanna Adriana Henriette Meinarda (1845-1929), Agnes Wilhelmina Jacoba (1847-'95) en Ernest Frederik Christiaan Hendrik Jan (1850-1916). Adriana zou in 1870 in Amersfoort overlijden.
- 87 Jordanov, 2013.
- 88 'Fragmenten en gedachten waar mijn ziel en hart troost bij gevonden hebben'.
- 89 Olde Meierink, 2016, 36.
- 90 BHIC, Archief familie De Jonge van Zwijnsbergen, toegang 319, inv.nr. 116.
- 91 Het familiegraf bevond zich in de Nijenrodekapel, maar de zerken zijn verdwenen. Hier waren ook diverse altaartjes, die na de reformatie verloren zijn gegaan. Tegen de binnenmuur is in de 19e eeuw het grafmonument geplaatst van Willem Tersmetten en Jacoba Pelgrom. Dit stond in de kerk, tegen de wand naast de preekstoel maar is toen naar de Nijenrodekapel verplaatst om meer zitruimte te creëren rondom de preekstoel.
- 92 HUA, Gemeentebestuur Utrecht 1813-1969, deel 2, blad 5216.
- 93 HUA, Archief familie Ortt, toegang 270, inv.nr. 262.

Literatuur

- Amstelodamum, *Vier eeuwen Herengracht. Geveltekeningen van alle huizen aan de gracht, twee historische overzichten en de beschrijvingen van elk pand met zijn eigenaren en bewoners*, Amsterdam 1976.
- Bicker Raye, Jacob, *Het dagboek van Jacob Bicker Raye merkwaaardige notities over het dagelijks leven in de jaren 1732-1772*. Online in te zien via dbnl.nl.
- Bloys van Treslong, P.C., *Het geslacht Ortt en Orth van 1470-1900*, Scheveningen-Brussel 1900.
- Coppée, Carry, 'Jan Mast, een Utrechtse beeldhouwer van grafmonumenten in de achttiende eeuw', *Bulletin KNOB*, 5 (2006).
- Douma, Klaasje, *De adel in Noord-Brabant 1814-1819, groepsvorming, adellijke levensstijl en regionale identiteit*, proefschrift Universiteit Tilburg, Hilversum 2015.
- Elias, Johan E., *De Vroedschap van Amsterdam 1578-1795*, 1963.
- Geer van Oudegein, J.J. de, *Proeve eener geschiedenis van het geslacht van Nyenrode (met nalezingen)*, 1854. (In te zien via Google Books).
- Halleen, W.P., 'Lukas Rotgans (1653-1710), dichter op Cromwijck aan de Vecht', *Tijdschrift Historische Kring Breukelen*, 2 (1989).
- Hendriksen, Marieke, *Mercury, back to the source*, 2013.
- Hoogstraten, Dorine van, *Cultuurhistorische verkenning Herengracht 448-456*, 2011. Rapport t.b.v. de geplande herontwikkeling panden Deutsche Bank.
- Immerzeel, Gert, 'Kasteelpark Nijenrode', *Jaarboekje Nijfjarlake* 2009.
- Jong, Joop de, *Een deftig bestaan, het dagelijks leven van regenten in de 17de en 18de eeuw*, Utrecht/Antwerpen 1987.
- Jonker-Duynstee, Juliette, 'Ruygenhof en de geschiedenis van de fruitschuur', *Jaarboekje Nijfjarlake* 2015.
- Jordanov, Mina, 'Uit het raam gemikt! Wie doet nou zoiets? Drie eeuwen afval in de grachten van kasteel Nijenrode', *Archeologica Naerdincklant*, 2 (2013).
- Kolman, Chris, Ben Kooij e.a., *Monumenten in Nederland – Utrecht*, 1996.
- Lapikás, Louk, *Collegium Philmuses*, version 1.1, Muiden 2009.
- Leusen, Hendrik Jan van, 'De schade, door Pruisische troepen in 1787 in Breukelen aangericht', *Tijdschrift Historische Kring Breukelen*, jaargang 1, nr. 3 (1986).
- Van der Monde, Nicolaas, 'Nijenrode', *Tijdschrift voor geschiedenis en oudheden en statistiek van Utrecht*, jaargang 3 (1837).
- Munnig Schmidt, Edward, 'Jan Mast, 18de-eeuwse beeldhouwer te Breukelen', *Jaarboekje Nijfjarlake* 2007.
- Munnig Schmidt, Edward, 'Jan Mast?', *Jaarboekje Nijfjarlake* 2008.
- Munnig Schmidt, Edward, 'Nog eens Jan Mast, beeldhouwer te Breukelen', *Jaarboekje Nijfjarlake* 2009.
- Olde Meierink, Ben, G. Van Baaren e.a., *Kastelen en ridderhofsteden in Utrecht*, Wijk en Aalburg 1995.
- Olde Meierink, Ben, Gert Immerzeel en Helm Horsten (red. Fred Vogelzang), *Nijenrode, Burcht, Buitenplaats Business Universiteit*, Wijk bij Duurstede 2016.
- Ortt, Sara, 'Fragmenten en gedachten waar mijn ziel en hart troost bij gevonden hebben', *Handschrift 1845-'53*.
- Pintard René, 'Un ami mal connu de Molière, Jean de Henault', *Revue d'histoire littéraire de la France*, 72ste année, nr. 5/6 (sept.-dec. 1972), via www.jstor.org.
- Postma, E.B.J. en Gert Immerzeel, *Nijenrode in tekening en prent*, derde druk, 2006.
- Slingerland, Jan, 'Oude torenklokken en klokkenrovers', *Tijdschrift Historische Kring Breukelen*, 3 (1991).
- Spies, Paul, L. Schlüter e.a., *Het grachtenboek*, Amsterdam 1991.
- Unger, J.H.W., *Dagboek van Constantijn Huygens, voor de eerste maal naar het afschrift van diens kleinzoon uitgegeven*, Amsterdam 1885.
- Wagenaar, J.A., *Amsterdam in zijne opkomst, aanwas, geschiedenissen, voorregten, koophandel, gebouwen etc.*, Amsterdam 1974.
- Worp, J.A., *Briefwisseling van Constantijn Huygens*, deel 6: 1663-1678, Den Haag 2008. Online via <http://resources.huygens.knaw.nl/briefwisselingconstantijnhuygens>.
- Zandvliet, Kees, *De 250 rijksten van de gouden eeuw*, Amsterdam 2006.

Stamboom familie Ortt

Oldenbarnevelt op Gunterstein

Jan Willem Gunning*

Johan van Oldenbarnevelt (1547-1619), de beroemde landsadvocaat van de Staten van Holland, was al jong begonnen met zich een adellijke status aan te meten. Hij heette eerst Van Oudenbarnevelt maar veranderde zijn naam zodat het leek alsof hij uit een adellijk geslacht stamde. Dat hij zijn stamboom wilde verfraaien was niet verwonderlijk want de familie had een heel slechte reputatie. Zijn vader zou een moord hebben gepleegd, zijn grootvader was een bastaard en er werd geroddeld dat twee van zijn zusters in de prostitutie zaten. ‘Zelden is een Nederlands staatsman uit een zo gedegeneerd nest voortgekomen’, was het harde oordeel van zijn biograaf Den Tex.¹ Oldenbarnevelt wilde ontsnappen aan die afkomst. ‘Deze stichter van de oerburgerlijke staat der Verenigde Provinciën heeft zijn hele leven lang omhoog gestreefd naar de ijle adellucht aan de top’.² Al in 1570, dus aan het begin van zijn loopbaan en lang voordat duidelijk werd dat het land een ‘oerburgerlijke’ samenleving zou worden, liet Oldenbarnevelt afschriften maken van allerlei stukken waaruit moest blijken dat zijn voorvaders tot de ridderschap hadden behoord. Later, toen hij een groot vermogen had opgebouwd, kocht hij drie heerlijkheden: eerst in 1594 Stoutenburg, toen in 1600 Berkel en Rodenrijs en tenslotte in 1612 Bakkum.³ Nog in 1615, toen hij al tegen de zeventig liep, toonde hij belangstelling voor twee andere heerlijkheden.⁴

In 1611 kocht Oldenbarnevelt van Carel van Brouxelles, heer van Grandreng⁵ het tweede Gunterstein. Dat indrukwekkende 16^e-eeuwse kasteel dat in het rampjaar zou worden verwoest, stond bij de Vechtbrug in Breukelen, waar nu het derde Gunterstein staat. Met deze koop eindigde een lange periode (1500-1611) waarin Gunterstein in handen was van Hendrik de bastaard van Nijenrode, Carels overgrootvader, en zijn afstammelingen. Na het tekenen van het contract kwam er nog familieberaad: Carel moest zijn drie zusjes de mogelijkheid bieden om het kasteel, dat van hun moeder was geweest, te kopen onder de voorwaarden die hij was overeengekomen met Oldenbarnevelt.⁶ Maar geen van de drie had belangstelling voor deze ‘voorkoop’ zodat de verkoop aan Oldenbarnevelt doorging. Hij verwierf daarmee het kasteel met de zeven morgen land die daar altijd bij hadden gehoord, een Hollands leen in het Sticht, plus een aangrenzend gebied aan de zuidkant, ook tussen de Vecht en de Zogwetering (Scheendijk), van 16 morgen. Dat grotere terrein was vanouds een leen van de Sint Paulusabdij in Utrecht en was sinds de opheffing van de abdij in 1583 in feite een

leen van de Staten van Utrecht. Behalve die twee lenen was er ook nog 17,5 morgen aan 'eygen goet': geen leen maar vrij, allodiaal bezit. Het landgoed was toen dus 40,5 morgen groot, ruim 32 ha.⁷ De koopsom bedroeg f20.200, waarvan f12.200 voor het kerngebied, het Hollandse leen.⁸

De aankoop vond plaats tijdens het Twaalfjarig bestand (1609-'21). Oldenbarnevelt profiteerde daarbij volgens Den Tex 'van de bepaling in het bestandsverdrag, die aan Belgen toestond hun [geconfisqueerde] bezittingen in Noord-Nederland te verkopen'. Kwade tongen hadden beweerd dat die bepaling in het verdrag was opgenomen om rijke bestuurders zoals Oldenbarnevelt in staat te stellen die bezittingen op te kopen. Den Tex dacht dat er misschien een kern van waarheid zat in die suggestie van 'corruptie', want Oldenbarnevelt had zelf over het verdrag onderhandeld en vervolgens had hij tijdens het bestand twee heel grote huizen in Den Haag en ook Gunterstein gekocht 'uit zuidnederlands bezit'.⁹ Voor Gunterstein gaat dit niet op. Den Tex' veronderstelling is niet vreemd want Carel de Brouxelles stamde uit een Zuidnederlands geslacht. Maar zijn vader, Mr. Gaspar de Brouxelles, heer van Grandreng en Heysbroeck, had zich in het noorden gevestigd, had in 1584 de eed aan de Staten afgelegd en was heel lang raadsheer (1567-'95), vicepresident en president van het Hof van Utrecht geweest. Ook zijn zoon Carel, de verkoper, woonde in de Republiek; hij tekende het contract in 1611 dan ook zelf. Bovendien, als het kasteel zou zijn geconfisqueerd, dan zou dat zijn gebeurd toen Carels moeder eigenaar was (1571-1603), maar in dat geval zou Carel niet in 1603 als haar opvolger met Gunterstein zijn beleend. Kortom, Gunterstein was geen in beslag genomen Zuidnederlands bezit dat in 1609 werd vrijgegeven voor verkoop.

Oldenbarnevelt vroeg meteen erkenning van Gunterstein als ridderhofstad aan, waarschijnlijk in de hoop dat zijn zoon Willem op grond daarvan zou worden toegelaten tot de ridderschap van Utrecht. Het kasteel was al in 1539 erkend. Toch berustte de nieuwe aanvraag niet, zoals is geopperd, op een vergissing. De eerste erkenning leek namelijk ontkracht te zijn doordat een net voltooide nieuwe lijst Gunterstein niet meer als ridderhofstad, maar slechts als 'stenen kamer' had aangemerkt. Daarmee was de toegang tot de ridderschap geblokkeerd.¹⁰ Hoewel Oldenbarnevelt zeker niet uit een riddermatig geslacht stamde (dat was één van de vereisten), verkreeg hij de nieuwe erkenning van het kasteel als ridderhofstad toch, in december 1611, een week nadat hij met Gunterstein was beleend.¹¹ Maar zijn opzet mislukte, 'toegang tot de ridderschap gaf het hem, als zoon van een Amersfoortse veehandelaar, uiteindelijk niet'.¹²

Afb. 1 Ingekleurde foto (Wikipedia) van een postuum terracotta borstbeeld van Johan van Oldenbarnevelt, 1650 (origineel: coll. Rijksmuseum).

In zijn aanvraag had hij aangegeven dat hij van plan was om elk jaar enkele maanden op Gunterstein door te brengen. Zo vaak is hij er zeker niet geweest, want hij woonde in Den Haag, zijn drukke baan als landsadvocaat eiste heel veel van hem en zijn vele bezittingen werden wel bestuurd door rentmeesters, maar vroegen toch ook vaak zijn aandacht. Op Gunterstein installeerde hij als huisbewaarder zijn zusje Odilia (Oeda) van Oldenbarnevelt (1557-1628), weduwe van Gerrit van Raesfelt, een Utrechtse glasschilder.¹³

Gunterstein was voor Oldenbarnevelt meer dan alleen maar een belegging, want hij toonde veel belangstelling voor zijn nieuwe bezit. Hij liet een 'cartularium' maken met afschriften van stukken over de aankoop en de erkenningsaanvraag en schreef op het schutblad in zijn beruchte, bijna onleesbare kriebelhandschrift een lijst van alle eigenaren van 1386 tot 1611.¹⁴ Toen hij in 1612 noteerde wat hij moest doen tijdens een reis door het gewest Utrecht, schreef hij onder het kopje 'Agenda in 't Sticht' bovenaan: 'Up Guntersteyn alles te besichtigghen ende mijn bogaerden te verhuieren'. In de kantlijn kwam later te staan *factum* (het is gedaan); de boomgaarden waren toen

duś verhuurd.¹⁵ Er moest nog veel meer gebeuren: het kasteel had vermoedelijk veel achterstallig onderhoud. Volgens het koopcontract waren inbegrepen in de koop ‘de materialen van steen, pannen, delen, sparren ende andere in de voorsz. huysinghe op ’t voorburch wesende, tot reparatie van deselve huysinghe gedestineert’. Dat materiaal zal bedoeld geweest zijn voor noodzakelijk groot onderhoud. Enkele jaren later, in 1614-’15, liet Oldenbarnevelt het kasteel verbouwen.¹⁶

Ook op de weilanden, in de moestuin en in de boomgaarden moest veel gebeuren. Engelbert Botter van Snellenberch,¹⁷ eigenaar van kasteel Bolenstein in Maarssen, schreef in 1613 aan Oldenbarnevelt (‘Edele gestrenge heer lieve neve’) dat hij met de arbeider die het vorige jaar al op Gunterstein had gewerkt, nu was teruggekomen. Odilia van Oldenbarnevelt (‘nichte, U E. gestrenge zuster’) had aangegeven wat die arbeider dit jaar moest doen. Dat was nogal wat:¹⁸

dat hij den doern [dorens] rontsom soude ruyten ofte vlechten en rontom den dorn spayen [omspitten] en alle die quaede ruichtwortelen [kwade ruigtekruiden] uytlesen en alle die messen [mest] en asche op den hoef cruiden en den hoef heel ompayen en al die ruichte schoen uuytlesen, den els aen die graftkant uuytroyen en die te boschen en wederom queën [kweeën] in die plaetse te poeten en twe enten in den hoef te verpoeten [verpotten] en om et bleickvelt den cruysdoern [kruisbes] rontsom et bleickvelt te verpoeten en noch tot die messen asche daerop en den hoef te sayen, op et huys gemaect tot Joest Jansen, U E. gestrenge pachter, meer messen [mest] te haelen mit een kroywaegen om den hoef dick te mesten, soe den hoef in dertich jaer die meeste hellift noyt gespayt en is geweest als nu dit jare. Soe heet den arbeider ons bi den hoep [veld met wilgen of populieren] ons dat om drie pont groet [drie pond

Afb. 2 Het tweede Gunterstein vanuit het noordoosten met het Zandpad op de achtergrond (coll. Gunterstein; kopie door H.C. Steenbergen, 1892 naar de tekening van Roelant Roghman, 1646/47 in het Utrechts Archief).

groot, d.w.z. achttien gulden] verlaeten, seggende dat hij wel vijf weken werrick hadde soe veel messen te cruiden [mest te kruien] en alles al te doen; soe heet U E. suster hem 12 gulden geboeden. Doch hij seide dat niet minder dan 16 gulden dat te connen doen, als hij al die ruychte in et spayen schoen uuyt soude lesen. Indien U E. gestrenge belieft die 16 gulden te geven, minder en can men et niet gecrigen [krijgen], soe sal U E. gestrenge daerop antwoert te scriven

Hoe Oldenbarnevelt dit arbeidsconflict heeft opgelost, weten we niet. Het landgoed was de laatste dertig jaar kennelijk behoorlijk verwaarloosd. Later in de brief lezen we dat een sloot langs de grote boomgaard al heel lang niet meer was uitgebaggerd en:

nu droogstaet die geheel verlant is en daer zoemers oude luiden, kinderen, schaep, verken [varkens] ende alle bestiael [al het vee] in loepen, soedat die sloete moet opgegraven sijn noetsaekelick ende die eerde in den boegaert moet opgesmeeten worden ende die eerde om die enten op et lege ende in den boegaert wel te pas can coemen en oock om ipen in te poeten jegens die winden om die fruitboemen te beschermen.

In dezelfde brief vertelde Botter dat hij met de commissarissen voor het Zandpad had besproken:

dat U E. gestrenge et waegepat [het wagenpad: het Zandpad] wederom voer aen die Vechte moecht henen leggen, daer et van outs gelegen hadde, en dat niet verder dan vijf roeden verbij U pachters doer, daerop Keiser antwoerde dat se U E. gestrenge dat geern [gaarne] sullen consenteren [toestaan] des dat U E. gestrenge dat mit steenpeyn [puin] van die steenhoeven sout doen maeken ...

Die eerste jaren werd er veel aangekocht voor de boomgaarden, o.a. enten voor peren en pruimen en honderd kruisbesboompjes.¹⁹ We weten dat Oldenbarnevelt in oktober 1613 op Gunterstein was; in het huisarchief zit een concept voor een brief dat hij toen schreef. Een familielid, Henrick van Zijll, raadsheer in het Hof van Utrecht, trad vaak op als zijn zaakwaarnemer. Hij rapporteerde in zijn brieven aan Oldenbarnevelt ('mon cousyn') over mogelijke aankopen en over het beheer van zijn bezittingen. Van Zijll schreef die maand:

Die van Wijck [Wijk bij Duurstede] hebben mij geloofd [beloofd] te senden eenige quantiteit van jonge carpers, die nu vermit de Leck leech is wel gevangen worden. Houden sij haer woert, sal ik, wil God, die terstont nae U E. huys Guntersteyn doen bestellen.

Een week later kwam hij daarop terug. Toen schreef hij dat hij 'negen hondert jonge carpers' op Gunterstein had laten brengen. Oldenbarnevelt was bang dat die zouden ontsnappen naar de Vecht, maar Van Zijll antwoordde:²⁰

Voer de carpers aen Uwe E. huys Guntersteyn ben ick nyet bevreest, diewijle d' Bruyn mij heeft verclaert dat het binnenschut mette coepere tralie [koperen traliwerk] is gemaect voer die sluyse. Bij eerste gelegenheyt hope uwe graften van Gunterstein eens te besichtigen ...

Van Zijll zorgde ook voor patrijzen.²¹ Er is gesuggereerd dat Oldenbarnevelt (of een van zijn afstammelingen) opdrachtgever was voor de eerste siertuin bij het kasteel, maar die werd waarschijnlijk pas veel later aangelegd, rond 1660.²²

In juni 1615 was Oldenbarnevelt weer op Gunterstein en in augustus 1616 bleef hij er enkele weken. Een rekening voor de reiskosten dat jaar vanuit Den Haag naar Gunterstein en terug is bewaard gebleven en geeft een mooi beeld van wat reizen toen inhield. Voor het vertrek werd er smeer voor de koets ingeslagen, onderweg vloog een wiel van de karos van Oldenbarnevelts zoon in brand, de boeren die dat brandje hadden geblust werden beloond met 12 schellingen, de paarden werden ‘gepeisterd’ (geweid) en beslagen, er moest haver worden gekocht en zowel bij het vertrek als bij thuiskomst kregen de armen aalmoezen.²³

Den 13en augusti gereyst uuyten Hage naer Guntersteyn ende onderwegen betaelt voor 't peysteren aen bier voor de coetssiers ende voerman	0-15-0
Noch door last van den heere van Stoutenburch ²⁴	
aen eenige boeren betaelt voor 't slissen [blussen] van de brant in 't wiel van Sijn Ed. carotsse [karos]	0-12-0
Betaelt voor de verteeringe binnen Bodegrave voor mijn Ed. heeren familie ende suyte [?]	22-10-0
Noch hierenboven in 't vertrecken aldaer betaelt aen haver voor de peerden	1-4-0
Betaelt te Bodegraven voor de reparatie van 't wiel van de carotsse van den heere van Stoutenburch, als oock voor 't beslaen van twee van Sijn Ed. peerden, tsamen	2-8-0
Door last van mijn Ed. heere betaelt aen den deurwaerder van de Mo. [Mogende] heeren Staten van Utrecht voor 't brengen van de wijn tot een vereeringe twee albartijnen, ²⁵ facit	10-16-0
Aen de arbeyders voor 't brengen van de wijn, als oock aen deselve omme in de kelder te brengen, tsamen	3-10-0
Noch betaelt voor 't brengen van de wijn van den gouverneur van Utrecht, mettet drinkgelt voor sijn dienaer, tsamen	3-12-0
Noch door last van mevrouw ²⁶ gegeven te Guntersteyn aen Hariaentgens [de keukenmeid?] drij guldens, omme te copen cappers, olijven als anderssints, compt alhier	3℥-0-0
Noch betaelt ten huysse van den heere commissaris Louveseyn, ²⁷ alwaer Jan ende ick geslapen hebbe, voor bellechiere [kosten voor eten en drinken]	1-10-0
Betaelt voor 't peysteren tusschen Amersfoort ende Utrecht opten Bilt	1-4-0
Noch gegeven aen den coetssier van den heere van Stoutenburch te Guntersteyn voor 't copen van borstels als anderssints tot behouvt van de paerden	0-18-0
Noch betaelt aen smeer voor de coetssen aldaer	1-10-0
Aen den armen voor 't gaen ende commen, als oock aen heckgelt [tol te betalen bij een hek], tsamen	0-15-0
Somma totalis	54℥ 4s.

In 1615 werd er in twee dagen op Zijlhorst, Stoutenburg en Gunterstein bijna *f*177 uitgegeven. Er waren flinke posten voor 'bier soo dyck als dun', meel en azijn, maar verreweg de hoogste kostenpost was voor (dure) wijn: ruim *f*69 voor 92 kannen.²⁸

In 1617 spande Oldenbarnevelt, inmiddels 70 jaar, zich nog in om Gunterstein een heerlijkheid te maken, maar dat mislukte.²⁹ Datzelfde jaar kwam zijn lang sluimerende conflict met prins Maurits tot uitbarsting. Oldenbarnevelt had ervoor gezorgd dat de steden huursoldaten konden aannemen om burgers te beschermen bij de oploeiende gewelddadige conflicten tussen remonstranten en contraremonstranten. Maurits pleegde een staatsgreep door die 'waardgelders' in 1618 te ontslaan en plaatselijke bestuurders te vervangen door zijn aanhangers. In augustus 1618 werd Oldenbarnevelt gearresteerd op beschuldiging van hoogverraad en in mei 1619 werd zijn doodsvonniss uitgesproken.

Afb. 3 Henricus van Zijll (1545-1627), door Nicolaes van Borculo, 1627 (coll. Rijksmuseum). In 1613 liet Van Zijll 900 karpers op Gunterstein bezorgen.

Na Oldenbarnevelts onthoofding op 4 juni werden al zijn goederen in beslag genomen, ook ‘de huysinge genaempt Gundersteyn gelegen aen de Vecht bij Breuckel, met eenige meubelen, met veertich mergen landts daeraen gelegen’.³⁰ Wat er in zijn huis in Den Haag gevonden werd, werd heel precies genoteerd (‘Twee witte hemtrocken, Een witte onderbroek, Twee paer swarte sajetten hosen’). Kort na de terechtstelling werden ook zijn eigendommen op Gunterstein beschreven en meegenomen. Bij het opstellen van de inventaris gaf Odilia van Oldenbarnevelt, die kennelijk in de torenkamer woonde, zo nu en dan aan dat iets niet meegenomen mocht worden omdat het van haar was. Zij zal ook wel van tevoren het een en ander in veiligheid hebben gebracht. Zo vermeldt de inventaris maar één schilderijtje dat van Oldenbarnevelt was. Het kasteel was zeker niet sober ingericht: de zaal was behangen met goudleer. In de inventaris werd voor elke ruimte in het kasteel de inboedel beschreven.³¹

In de keucken

Een rechtbanck van vuyrenhout, geverwet [geverfd]

De reste van ‘t goet in de keucken verclaert joffrouwe Odilia van Oldenbarnevelt haer toe te comen, gelijk zij mede verclaert van ‘t goet in de bottelerye niet anders haren broeder Johan van Oldenbarnevelt toe te comen dan: Een vuyren kasse met de plancken daer het tin op leyt. Verclaert mede de voors. joffrouwe haer toe te behooren alle de meubelen in het camertge naest de bottelrye, uytgesondert de bedstede, die in ‘t huys vast is.

In ‘t salet [de zaal]

Ses stucken oude goude leer, daermede tzelve is behangen
Een groote wageschotte [eikenhout] uyttreckende tafel met een groen tafcleet daerop
Vijff Spaense leeren stoelen
Een wageschotte banck
Een wageschotte scherm

In de groote camer naest ‘t salet

Een nieuwe wageschotte bedstede, behangen met roode casiante gordijnen ende rabat [een strook stof langs de bovenkant van een bedstee]
Een nieuwe wageschotte uyttreckende tafel met een bonte tafcleet daerop
Twee wageschotte bancken
Een groene Spaense deecken
Een cleyn schilderijtje van een schiltknaep
Ses Spaense leeren stoelen, soo vrouwen als mans
Het bedde mettet beddecleet ende tapijtte deecken, spiegel, brandijzers, drie schilderijen ende andere cussens ende deeckens die in de casse laegen in de voorschreven camer zijnde, verclaerde de voornoemde joffrouwe haer toe te comen ende tgene hiervooren gestelt haeren voornoemden broeder.

In 't cleyn salet

Een ledicant, rontsom behangen met groen hontschoten

Een eyecken tafel

Een mans Spaense leeren stoel

Een groen taffen schoorsteencleet

Het bedde met de groene deecken op 't voors. ledicant leggende, met twee stoelen in deselve camer, verclaerde de voornoemde joffrouwe alsvoren haer toe te comen.

Boven op een verwulffde camer

Een coetse ofte bedstede van vuyrenhout

Een eyecken banck

Verclarende de voorschreven joffrouwe, dat de reste van 't goet op deselve camer haer is toebehoorende.

In de tweede bovencamer boven 't cleyn saletgen

Een nieuwe wageschotte bedstede, behangen met groene gansenoogen gordijnen, met een bedde, peuluwe ende beddecleet daerop

Een groen rabat [strook stof boven de haard] voor de schoorsteen

Een eyecken tafel op schragen

Een Spaense leeren stoel

Een gebeelt tafelcleet

Twee vergulden ledicantknoopen

Op de toornkamer

Verclaerde de voorschreven joffrouwe alles wat daerop was haer toe te behooren, uytgenomen vier oorcussens ende een witte Spaense deken, die zij seyde haeren voorschreven broeder toe te comen.

In de camer boven de groote camer

Een nieuwe wageschotte bedstede, behangen met groen en geel sayette gordijnen ende rabatten met een nieu bedde, peuluwe ende beddecleet daerop

Een eyecken tafel op schragen

Twee Spaense leeren stoelen

Een schoorsteencleet van geel en groen sayet [garen van wol]

In de camer boven 't salet

Vijff Spaanse leeren stoelen.

Odilia mocht nog tot maart 1620 op Gunterstein blijven wonen. Daarna verhuurden de Staten van Utrecht het kasteel. Oldenbarnevelts erven vroegen de Staten vrijwel

meteen, nog in 1619, om teruggave van de in beslag genomen goederen in het Sticht. Prins Maurits ondersteunde dat verzoek, maar de Staten gingen pas vijf jaar later akkoord.³² In de tussentijd waren Oldenbarnevelts zoons betrokken bij een mislukte aanslag op de prins. Willem wist te ontkomen naar Brussel, maar Reynier werd gearresteerd en in 1623 ter dood veroordeeld. Toen zijn moeder, Maria van Utrecht, de prins smeekte om zijn leven te sparen, vroeg Maurits haar waarom zij hem nu wel om gratie vroeg, terwijl ze dat niet voor haar man had willen doen. Maria antwoordde fier dat haar zoon schuldig was, maar haar man niet.³³ Haar smeekbede was vergeefs: ook Reynier werd onthoofd.

Na het akkoord van de Staten werd het beslag op het Utrechtse deel van Oldenbarnevelts nalatenschap in 1624 opgeheven en werden die bezittingen verdeeld onder

Afb. 4 Maria van Utrecht (1551-1629) door Paulus Moreelse, 1615 (coll. Rijksmuseum).

zijn erven.³⁴ Zijn kleindochter Deliana van Brederode van Wezenberg kreeg toen Gunterstein en werd er in 1625 mee beleend. Deliana was getrouwd met de zeer rijke Theophilus van Cats, heer van Cats, Coulster, Heiloo, Maelstede en Simonspolder.³⁵ Hun dochter Anna van Cats (1625-'57) zou later Gunterstein verkopen aan Agnes van Byler, weduwe van Adriaen Ploos.³⁶ (Dat was saillant want Ploos was een van de rechters van Oldenbarnevelt geweest.) Agnes' zoon Engelbert Ploos van Amstel was de laatste eigenaar van het kasteel: in september 1673 werd het door de terugtrekkende Franse troepen verwoest.

Noten

- * Ik ben prof. dr. M.R. (Maarten) Prak en drs. M. (Maarten) Prins zeer erkentelijk voor hun commentaar op een eerdere versie en Bertien Quarles van Ufford voor afb. 2.
- 1 Den Tex en Ton, 1980, 17.
 - 2 Den Tex en Ton, 1980, 27.
 - 3 Het aankopen van heerlijkheden door hoge ambtenaren zoals Oldenbarnevelt nam rond 1600 een hoge vlucht. Prins, 2015, 51.
 - 4 Nationaal Archief (NA), 3.20.41 Archief familie van Oldenbarnevelt, 30 ingekomen brief van Bartholda van Zwieten, 10 okt. 1615; zij vraagt of hij nog belangstelling heeft voor de heerlijkheden Renswoude en De Lier.
 - 5 Nu Grand-Reng, in Henegouwen, vlak bij de Franse grens.
 - 6 Een van de drie was Margaretha de Brouxelles, de vrouw van Johan van Wanroy Utenhamme, heer van Laag-Nieuwkoop, een prominente figuur in de contrareformatie. Dit echtpaar woonde meestal op kasteel Den Ham. Dirkse, 1980 en Manten, 1994, 185.
 - 7 De oppervlakte van het tweede terrein staat in het contract als 19,5 morgen, maar door afsplitsingen was dat inmiddels geslonken tot 16 morgen; Quarles, 1979, 97.
 - 8 Tekst van het koopcontract in Haak en Veenendaal, 1934-1967, deel 2, 475-477 en gedeeltelijk in Quarles, 1979, 12-13. NA, 3.20.41, 231 Cartularium van Gunterstein, betaling van de *f* 20.200 door Oldenbarnevelt. Haak en Veenendaal, 1934-67, deel 1, xxxiv vermeldde de koopsom ten onrechte als *f* 120.200 (en Karreman, 1970, 62 als *f* 120.000). Zij (en later ook Den Tex, 1970, 20 en Karreman, 1970, 62) dachten dat Oldenbarnevelt volgens het koopcontract de *heerlijkheid* Gunterstein kocht, maar het contract spreekt van het huis, niet van de heerlijkheid Gunterstein.
 - 9 Den Tex, 1966, 181, 94. Martini Buys, 1962, xxii zag het anders: 'Doordat de Brouxelles van zuidnederlandse oorsprong waren en na de opstand standvastig in hun geloof bleven, hebben zij door de omstandigheden gedwongen hun Noordnederlandse bezittingen moeten verkopen'. Hij wist kennelijk niet dat Carels tak van de familie zich in de Republiek had gevestigd en daar allerlei bezittingen had. Er zijn veel naamsvarianten: Carel/Charles/Caerll/Kaerll, Gaspar/Caspar/Jaspar/Jasper, van Brussel/van Bruxelles/de Bruxelles/de Brouxelles, Grandreng /Grand-Reng/Grandrein.
 - 10 Quarles, 1979, 13; Van Drie, 1999, 44.
 - 11 Oldenbarnevelt zal de feodale belening hebben gewaardeerd als bevestiging van zijn status, maar het leenstelsel was toen slechts een façade: lenen werden verhandeld alsof de belening alleen een formaliteit was. Ook in dit geval: de belening vond pas vijf maanden na de koop plaats.
 - 12 Vogelzang, 2017, 375. Er is vaak verondersteld dat deze erkenning van het tweede Gunterstein bleef gelden voor het derde Gunterstein, het moderne buitenhuis dat Magdalena Poulle in 1680-'81 liet bouwen op de plaats van het verwoeste kasteel. Daarover Bunjes en Gunning, 2019, noot 31.
 - 13 Den Tex en Ton, 1980, 17.
 - 14 NA, 3.20.41, 231. Oldenbarnevelt baseerde die aantekeningen op het leenregister dat hij zelf sinds 1604 onder zich had als Registermeester van de Lenen van Holland en West-Friesland.
 - 15 Haak en Veenendaal, 1934-1967, deel 2, 528. In het koopcontract stond dat de boomgaarden nog verhuurd waren. Oldenbarnevelt moest de huurcontracten, die in 1612 afliepen, verlengen of nieuwe huurders vinden.
 - 16 NA, 3.20.41, 235 verbouwing 1614, 1615.
 - 17 Hij was heer van Maarssenbroek en van 1594 tot 1620 eigenaar van Bolenstein. Dat hij Oldenbarnevelt neef noemde, slaat op het huwelijk van Jacop van Oldenbarnevelt (?-1443) en Margaretha Botter van Snellenberch. Over dat echtpaar: Van Reine, 2019, 18-21.
 - 18 Haak en Veenendaal, 1934-1967, deel 2, 573, 14 oktober 1613.
 - 19 NA, 3.20.41, 233 rekening van Dirk Hendrikszn. voor leveringen in 1612-14, betaald door Odilia van Oldenbarnevelt.

- 20 Haak en Veenendaal, 1934-1967, deel 2, 570, 575, 577.
- 21 NA, 3.20.41, 27 ingekomen brief van Van Zijll, o.a. over de levering van karpers en patrijzen.
- 22 De Zwaan, 2000, 17 kwam tot die suggestie door haar foutieve datering van een kaart van Gunterstein. Gunning, 2021, noot 18.
- 23 Haak en Veenendaal, 1934-1967, deel 3, 123, 204 noot 1, 209 noot 4, 212-213; origineel in NA, 3.01.14 Archief Johan van Oldenbarnevelt, 1067. De notatie is: ponden (℥) - schellingen (s.) - penningen. Er gingen 12 penningen in een schelling en 20 schellingen in een pond. Een pond was gelijk aan f 6. Voor de reiskosten in 1615: NA, 3.20.41, 59.
- 24 Toen Oldenbarnevelts zoon Willem in mei 1616 trouwde met Walburch van Marnix (een kleindochter van de beroemde Filips van Marnix van Sint-Aldegonde) gaf zijn vader hem het recht zich heer van Stoutenburg te noemen, maar zonder die heerlijkheid aan hem over te dragen, dus zoals bij een Engelse *courtesy title*. Willem werd sindsdien altijd (heer van) Stoutenburg genoemd.
- 25 Albartijn: een gouden muntstuk ter waarde van f 15.
- 26 Oldenbarnevelts vrouw.
- 27 Vermoedelijk P. van Loevesteyn, een neef van Oldenbarnevelt in Amersfoort.
- 28 NA, 3.20.41, 60 rekening voor kosten op 19 en 21 juni 1615. Dik bier had een alcoholpercentage van 4 à 5, dun bier van 2 à 3.
- 29 Gunning, 2021.
- 30 Haak en Veenendaal, 1934-1967, deel 3, 490.
- 31 Haak en Veenendaal, 1934-1967, deel 3, 504-507.
- 32 Den Tex, 1966, 756.
- 33 Brandt, 1674-1704, deel 4, 1045-1046; Van Reine, 2019, 228.
- 34 NA, 3.20.41, 168 handlichting van het beslag op Oldenbarnevelts goederen in het Sticht, 15 juli 1624.
- 35 Zandvliet, 2006, nr. 171, 296.
- 36 Volgens Karreman, 1970, 62 was de koopsom toen f 70.200, ruim drie keer het bedrag dat Oldenbarnevelt in 1611 voor Gunterstein had betaald. Dat moet een vergissing zijn. Gunterstein stond in 1665 voor f 20.000 in de inventaris van de Ploos van Amstel-van Byler nalatenschap; Utrechts Archief, 7 Huis Oudegein, 180.
- 37 Zie over hem Gunning, 2021.

Literatuur

- Brandt de jonge, Geeraert, *Historie der reformatie, en andre kerkebyke geschiedenissen, in en ontrent de Nederlanden*, 1674-1704.
- Bunjes, Alex en Jan Willem Gunning, 'Stamhuizen in de Vechtstreek door de ogen van Cornelis van Alkemade en Pieter van der Schelling', *Jaarboekje Nijftarlake* 2019, 59-94.
- Dirkse, P.P.W.M., '“Godt gheeft die wasdom”': Rondom een Utrechtse puntschotel uit 1624', *Netherlands Yearbook for History of Art / Nederlands Kunsthistorisch Jaarboek*, jaargang 31 (1980) 122-136.
- Drie, R. van, 'Het begrip ridderhofstad in de 16de en 17de eeuw', in: B. Olde Meierink e.a. (red.), *Kastelen en ridderhofsteden in Utrecht*, 1995, 41-50.
- Gunning, Jan Willem, 'Engelbert Ploos van Amstel, de eerste heer van Gunterstein?', *Jaarboekje Nijftarlake* 2021, 88-99.
- Haak, S.P. en A.J. Veenendaal, *Johan van Oldenbarnevelt. Bescheiden betreffende zijn staatkundig beleid en zijn familie 1570-1620*, drie delen, 1934-1967 (RGP grote serie, deel 108). Digitaal op resources.huygens.knaw.nl.
- Manten, Arie A., 'Leenmannen en -vrouwen van de gerechtshoofdelijkheid Laag-Nieuwkoop, 1392-1727', *Tijdschrift Historische Kring Breukelen*, jaargang 9, nr. 4 (1994) 177-192.
- Karreman, Betty, 'Excursus IV Bezittingen', in: Den Tex, 1970, 40-62.

- Martini Buys, [Jhr. P.H.A.], 'Excursieverslag 1962', *Jaarboekje Nijflarake* 1962, xv-xxviii.
- Prins, Maarten, 'Heren van Holland. Het bezit van Hollandse heerlijkheden onder adel en patriciaat (1500-1795)', *Virtus. Tijdschrift voor Adelsgeschiedenis*, jaargang 22 (2015) 37-62.
- Quarles van Ufford, L.A., *Gunterstein: een ridderhofstad aan de Vecht*, 1969, heruitgave 1979.
- Reine, Ronald Prud'homme van, *Onthoofdingen in de hoofdstad. De val van de Oldenbarnevelts*, 2019.
- Tex, Jan den, *Oldenbarnevelt*, vijf delen, 1960-1972; deel III, 1966; deel IV, 1970.
- Tex, Jan den en Ali Tön, *Johan van Oldenbarnevelt*, 1980.
- Vogelzang, Fred, 'Ridderhofsteden in Utrecht. De veranderende betekenis van een adellijk symbool', in: Conrad Goetman e.a. (red.), *Huis en habitus. Over kastelen, buitenplaatsen en notabele levensvormen*, 2017, 373-383.
- Zandvliet, Kees, *De 250 rijksten van de Gouden Eeuw*, 2006.
- Zwaan, Marisca de, 'Magdalena Poulle (1632-1699) en haar buitenplaats Gunterstein aan het einde van de zeventiende eeuw', scriptie kunstgeschiedenis, Vrije Universiteit Amsterdam, 2000.

Engelbert Ploos van Amstel, de eerste heer van Gunterstein?

Jan Willem Gunning*

De lijst van heren en vrouwen van Gunterstein begint rond 1300 en Engelbert Ploos van Amstel (1626-'80) staat daar op nummer 23.¹ Hoe zou hij dan de eerste heer van Gunterstein kunnen zijn?

In de Middeleeuwen en nog lang daarna, tot in de 17^e eeuw, werd alleen de bezitter van een heerlijkheid heer of vrouwe van ... genoemd. Een heerlijkheid bestond uit rechten: het recht om plaatselijke bestuurstaken uit te oefenen, recht te spreken en functionarissen zoals de schout te benoemen.² Ook het gebied waarop die rechten betrekking hadden, werd een heerlijkheid genoemd, soms een gerechtsheerlijkheid of ambachtsheerlijkheid. Zo kende de Vechtstreek o.a. de heerlijkheden – en dus ook de heren of vrouwen – van Zuylen, Tienhoven, Nijenrode en Loenersloot. De leenbrieven van Gunterstein hebben echter geen betrekking op rechten, maar alleen op onroerend goed: het huis en de landerijen. Gunterstein maakte bestuurlijk deel uit van het Breukelen-Proosdijgerecht, een bezit van het kapittel van Sint Pieter in Utrecht.³

Is er dan nooit een heerlijkheid Gunterstein geweest? In ieder geval niet in de eerste driehonderd jaar, voordat Johan van Oldenbarnevelt eigenaar was. Hij kocht Gunterstein in 1611 en wist het kasteel een jaar later opnieuw erkend te krijgen als ridderhofstad.⁴ Maar een ridderhofstad was nog geen heerlijkheid. Oldenbarnevelt zette ook daarop in. Nog in 1617, het jaar waarin hij zeventig werd, verzocht hij het Sint Pieters kapittel om een klein deel van het Proosdijgerecht voor hem af te splitsen, als een nieuwe ambachtsheerlijkheid. Het ging om het oorspronkelijke gebied van Gunterstein, zoals het in de eerste leenbrieven wordt omschreven: de plaats van het kasteel bij de Vechtbrug met de daarachterliggende grond tot aan de Zogwetering (Scheendijk), een gebied van zeven morgen, ongeveer 5,5 ha. Dat Oldenbarnevelt zijn voorstel hiertoe beperkte, is opmerkelijk, want Gunterstein was inmiddels al veel groter dan dit oude kerngebied, een Hollands leen.

Uit Oldenbarnevelts verzoek blijkt dat Gunterstein nog geen heerlijkheid was. Er waren voor 1617 dus ook geen heren of vrouwen van Gunterstein in de feodale zin van het woord, ook al stellen de meeste publicaties over Gunterstein dat anders voor.⁵

Het kapittel ging akkoord met het plan voor een minigerecht, maar er was ook toestemming nodig van de Staten van Utrecht.⁶ Ik heb geen beschikking van de Staten gevonden, maar dat zij akkoord gingen is ondenkbaar, want dan zou Oldenbarnevelt dat besluit zeker hebben opgenomen in zijn ‘cartularium’, een verzameling afschriften van belangrijke stukken over Gunterstein. Bovendien kennen de archieven van het Leenhof van Utrecht en het Leenhof van Holland geen ambachtsheerlijkheid Gunterstein, is die ook niet op kaarten te vinden en zijn er geen leenbrieven voor zo’n heerlijkheid in het huisarchief. Gunterstein is in 1617 dus geen heerlijkheid geworden.⁷ Dan zijn er strikt genomen nooit heren of vrouwen van Gunterstein geweest, niet voor 1617 en ook niet sindsdien. Maar in de 17^e eeuw nam men het niet meer zo nauw met de koppeling van zo’n titel aan een heerlijkheid. Leden van nieuwe elites kochten vaak heerlijkheden, maar gingen zich soms ook zonder heerlijkheid ‘heer van’ noemen en gebruikten dan de naam van een belangrijk huis of kasteel.⁸ Zo is nummer 23, Engelbert Ploos van Amstel, zich heer van Gunterstein gaan noemen en dat voorbeeld is door al zijn opvolgers gevolgd.⁹

Zijn voorgangers gebruikten die titel zelden of nooit, maar worden er tegenwoordig wel vaak mee aangeduid. Die verwarring is ontstaan doordat in enkele 20^e-eeuwse publicaties alle bezitters heer of vrouwe van Gunterstein zijn gemaakt, met terugwerkende kracht tot 1300.¹⁰ Het gevolg is dat er nu, vooral op genealogische websites en in Wikipedia-artikelen, vele heren en vrouwen van Gunterstein zijn te vinden die pas eeuwen na hun dood zo gingen heten.¹¹

Wie was die eerste heer?¹² De familie Ploos kwam uit Loosdrecht en kreeg in de 17^e eeuw aristocratische allure en pretentie met Engelberts vader, Mr. Adriaen Ploos (1585-1639). In 1621 kocht hij de heerlijkheid Tienhoven van het kapittel van Sint Pieter. Later verwierf hij ook de heerlijkheden Oudegeyn, ’t Geyn en Jutfaas. Hij was kanunnik van de Dom, zat in de Staten van Utrecht en namens Utrecht in de Staten-Generaal, was lid van het Secreet Besogne en behoorde tot de 24 rechters die Oldenbarnevelt in 1619 ter dood veroordeelden. (Later liet hij doorschemeren dat hij tegen dat vonnis had gestemd.) In 1621 werd hij na een ambassade naar Frankrijk door koning Lodewijk XIII verheven in de Franse adel. Maar buitenlandse adel telde niet voor de Stichtse ridderschap. Adriaen wilde daarom erkend worden als lid van een oud en beroemd Hollands adellijk geslacht. Dat lukte: prins Frederik Hendrik verklaarde op zijn verzoek in 1634 (en twee jaar later nog eens) dat Adriaen van adel was en stamde uit het oude geslacht van de heren van Amstel.¹³ (Daarvoor was geen enkel bewijs. De bewezen stamreeks gaat niet verder terug dan Willem Woutersz.

Afb. 1 Bruilofsfeest door Willem Cornelisz. Duyster, ca. 1625 (coll. Rijksmuseum). Detail: Mr. Adriaen Ploos en zijn vrouw Agnes van Byler, die als weduwe Gunterstein kocht.

Ploos, die in 1476 schout van Loosdrecht was.) Adriaen noemde zich sindsdien Ploos van Amstel. Door de verklaring van de stadhouder kon zijn zeventienjarige zoon worden benoemd tot luitenant-houtvester van Utrecht, een positie die was voorbehouden aan de adel. De jongste zoon, Engelbert, werd al op zijn dertiende rentmeester van het graafschap Buren, een functie die hij zijn leven lang behield en waardoor hij een nauwe band kreeg met de Oranjes.

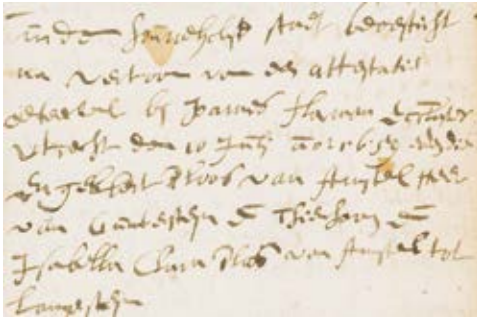
Afb. 2 Spotprent op de rechters van Oldenbarneveldt door Jan Stolker. Tekening in Oost-Indische inkt (Rijksmuseum, coll. Muller 137). Adriaen Ploos staat als laatste in de lijst van rechters, vlak na de bekende Amsterdamse burgemeester Reinier Pauw.

Adriaen en zijn vrouw Agnes van Byler¹⁴ (ca. 1595-1661) waren mecenasen voor kunst en wetenschap. Zo kreeg de dichter en hoogleraar Jacob van Zevecote ‘een gans onverwacht ende onverdiende gunste’ van Ploos nadat hij een boek over Julius Caesar aan Ploos had opgedragen. In 1638 droeg Van Zevecote zijn *Sinnebeelden en Nederduytsche Dichten* op ‘Aen de wel Edele hooch-begaefde Vrouwe Agnes van Byler Huysvrouw vande wel Ed. Heere Adriaen Ploos van Amstel Ridder Heere in Achtienhoven, van Oudegeyn, Tienhoven, ’t Geyn etc. gecommiteert in het Collegie vande Hoochmogende Heeren Staten Generael der Vereenichde Nederlanden.’

Na Adriaens dood in 1639 ging zijn ‘hooch-begaefde’ weduwe in Utrecht wonen, in het huis ‘De Lanscroon’ aan de Oude Gracht. Van daaruit bestuurde zij een enorm bezit, landerijen in Holland, Utrecht, Friesland en Brabant. Jarenlang had zij te kampen met tegenwerking vanuit de ridderschap; de schitterende loopbaan van haar man had daar kwaad bloed gezet. Bij die conflicten riep ze nogal eens de hulp in van Frederik Hendrik, vaak via diens secretaris, Constantijn Huygens.

Afb. 3 Engelbert Ploos van Amstel door Cornelis Jonson van Ceulen, 1659 (coll. Gunterstein). Op de achtergrond de Vecht en het tweede Gunterstein.

Afb. 4 Inschrijving van het huwelijk van Engelbert Ploos van Amstel 'heer van Gunterstein en Thienhoven' (regels 5-6) en zijn achternicht Isabella Clara Ploos van Amstel tot Langesteyn (regels 7-8), Cothen 11 juli 1659 (HUA).

Agnes van Byler kocht de verschillende delen van Gunterstein in de periode van december 1649 tot augustus 1653.¹⁵ Met het kerngebied, het kasteel met zeven morgen land, werd zij pas in 1653 beleend en met het Sint Paulusleen in maart 1654. Al in 1650 maakte zij plannen om Gunterstein over te dragen aan haar zoon Engelbert, op voorwaarde dat zij het vruchtgebruik zou houden. Bij de notaris liet zij optekenen dat zij Gunterstein aan Engelbert schonk als voorschot op zijn erfdeel. Die overdracht van moeder op zoon ging deze keer niet door – waarom is niet bekend – maar negen jaar later, in 1659, wel.¹⁶ Engelbert liet zich toen meteen portretteren met Gunterstein op de achtergrond. De schilder was Cornelis Jonson van Ceulen, die veel *society*-portretten maakte en twee jaar eerder de kleine prins van Oranje had geschilderd. Zijn fraaie portret van Engelbert is sinds 2014 eigendom van de Stichting Ridderhofstad Gunterstein. Misschien is het een huwelijksportret waarvan het pendant niet meer bekend is, want in datzelfde jaar 1659 trouwde Engelbert met zijn achternicht Isabella Clara Ploos van Amstel (1634-'70). Dat huwelijk was zeer tegen de zin van haar vader, Mr. Willem Ploos van Amstel. Drie jaar eerder hadden hij en zijn vrouw al in een besloten testament laten noteren:

[...] also men dagelijcx bevint dat verschijden kinderen buijten wille ende consent van hare ouders haer ten houwelijck begeben met personen daer toe de ouyders niet genegen sijn, Soo hebben wij wel expreselijck geordonneert ende gewilt als wij ordonnerenn ende willen bij dezen indien onse voorsz. dochter (dat Godt verhoeden wil) haer t'eenigen tijt ten houwelijck quame te begeben met Jor. Engelbert Ploos van Amstel, Heere van Gunterstein etc. ofte oock buyten onser beijder ofte langstlevende van ons beijden consent ende bewilliginge met ijmant anders

dat hun dochter dan alleen de legitieme portie zou krijgen. In 1658 werd dat testament geopend in aanwezigheid van hun dochter, kennelijk in de hoop dat zij zou afzien van haar plan om met Engelbert te trouwen als zij begreep dat een deel van de enorme

erfenis op het spel stond. Maar Isabella liet zich niet intimideren door haar ouders: een jaar later ging het huwelijk toch door. Willem Ploos had grote bezwaren tegen zijn schoonzoon en vond zelfs dat Engelbert moest worden gecastreerd. Hij was niet de enige met kritiek. Constantijn Huygens jr. (1628-'97) was bevriend met Engelbert, maar vond hem een vreemde vogel.¹⁷

Engelbert ondernam op Gunterstein enkele bouwprojecten: er kwam een groot gebouw op de voorburcht en de kasteelboerderij werd flink uitgebreid. Na deze vernieuwingen liet hij een fraaie kaart maken van zijn bezit in Breukelen (afb. 5).¹⁸ Die kaart past in hetzelfde patroon als zijn portret in harnas met in de verte het kasteel en zijn besluit om zich heer van Gunterstein te gaan noemen: Engelbert bleef, net als zijn vader, werken aan zijn adellijk imago. De kaart laat zien dat hij ten zuiden van het kasteel was begonnen met wat 'een siertuin ... in trapeziumvorm met een Renaissance indeling' is genoemd.¹⁹ Als deze aanleg – nog niet te zien op het portret – inderdaad een siertuin was, dan begon daarmee de omvorming van Gunterstein tot buitenplaats en was dit de opmaat voor de schitterende Franse tuin die Engelberts opvolger, Magdalena Poulle, later op diezelfde plek zou aanleggen.

Afb. 5 'Caarte vande Ridder Hofstede: Guntersteijn', ingekleurde pentekening, periode 1659-'73, vermoedelijk 1660 of kort daarna (HUA, 220-487, in de inventaris gedateerd ca. 1650). Detail: het dorp, het kasteel met de voorburcht en de boerderij).

Engelbert was behalve rentmeester van Buren ook drossaard (bestuurder als plaatsvervanger van de heer) en schout van Zuylestein en Leersum, twee heerlijkheden van de prins van Oranje, commandeur van Wemeldinge²⁰ en ontvanger van de 20^e en 40^e penning. Hij bouwde een gigantisch vermogen op en belegde dat in onroerend goed en leningen. Voor het rampjaar 1672/'73 werd de waarde van zijn bezit geschat op *f* 270.000, tegenover schulden van *f* 100.000.²¹ (In die tijd kon je voor *f* 3.000 een aardige buitenplaats aan de Vecht kopen.) Onder de leningen bevond zich een enorme vordering van *f* 42.000 op de prins. Het rampjaar bracht hem aan de rand van de financiële afgrond. De verwoesting door de Fransen van Gunterstein en van zijn buitenhuis De Wiers bij Vreeswijk bezorgde hem (naar eigen zeggen) een verlies van *f* 130.000 en de prins was niet meer in staat om zijn schuld af te lossen. Engelbert schreef hem dat: '[ik] bijkans totaliter met mijne kinderen ben geruïneert' en vroeg de stadhouder om een baan voor één van zijn zoons, die toen pas vier jaar was. Hij sloot zijn brief af met het uitspreken van het vertrouwen dat de prins 'niet sal verlaetten een persoon, die altijd is geweest in Uw Hoocheijds dienst van den jaeren 1633 af en altijd sal blijven totter doot toe.'²²

De rest van zijn leven probeerde hij tevergeefs zijn financiën op orde te krijgen.²³ Wat er nog over was van Gunterstein – het kasteel was een ruïne – werd verhuurd, maar er moest geprocedeerd worden om de huur binnen te krijgen.²⁴ Engelbert werd aan alle kanten belaagd door zijn schuldeisers en op hun aandringen besloot hij in 1679 om Gunterstein te laten veilen.²⁵ Die veiling ging waarschijnlijk niet door. Engelbert overleed in januari 1680 en vanwege een belastingschuld organiseerden de 'gadermeesters' (belastinginners) toen een nieuwe openbare verkoping. Daar kocht Magdalena Poulle de ruïne en het terrein van Gunterstein.²⁶ Pas vier jaar later kocht zij ook de heerlijkheid Tienhoven op een veiling, voor *f* 4.050.²⁷ Sindsdien zijn Gunterstein en die heerlijkheid steeds in dezelfde hand gebleven. Nog lang na Engelberts dood bleven zijn schuldeisers processen voeren in de hoop iets van hun geld terug te krijgen.²⁸

Engelbert noemde zich niet alleen ambachtsheer van Tienhoven, maar ook en bij voorkeur heer van Gunterstein.²⁹ Misschien was toen al wat vervaagd dat een heerlijkheid niet uit onroerend goed bestond, maar uit rechten. In Tienhoven had Engelbert boerderijen maar niet een mooi huis, terwijl hij in Breukelen een imposant kasteel bezat. Een titel die daarnaar verwees, gaf veel status. Mogelijk noemde hij zich daarom meestal alleen heer van Gunterstein, soms (bijvoorbeeld toen hij trouwde) heer van Gunterstein en Tienhoven. Die volgorde, dus eerst de 'onechte' titel en dan de echte, is door zijn opvolgers nooit meer veranderd.³⁰

In het begin zullen die opvolgers nog wel geweten hebben dat de Guntersteintitel niet verwees naar een heerlijkheid, want in hun testamenten (zoals het testament van Magdalena Poulle uit 1697 waarmee het *fidei-commis* werd gevestigd) maakten ze een onderscheid tussen het *huis* Gunterstein en de *heerlijkheid* Tienhoven.³¹ In latere testamenten werd die formulering traditiegetrouw nog wel overgenomen, maar waarschijnlijk wist men toen niet meer precies hoe het zat. Zo voerde (jhr.) Ferdinand (V) van Collen, toen hij in 1814 om bevestiging van zijn adeldom vroeg, wel aan dat hij ‘Possesseur [was] van de Ambagtsheerlijkheid van Tienhoven en van het van ouds riddermatige Huis van Gunterstein’, maar in datzelfde stuk noemde hij zich ook ‘heer van Gunterstein en Tienhoven’. Vijf jaar later was hij het onderscheid tussen huis en heerlijkheid weer kwijt: op 1 februari 1819 noteerde hij ‘dat volkome tot deese dag toe, aan de intentie van [Magdalena Poulle] is voldaan, en de Heerlijkheid Gunterstein en Tienhoven, in volkomen order is gehouden ...’.³²

Gunterstein is kennelijk nooit een heerlijkheid geweest en de titel heer of vrouwe van Gunterstein gaat geen zeven eeuwen terug. Maar inmiddels wordt hij wel al heel lang gevoerd: sinds Engelbert Ploos van Amstel en misschien nog langer. In de loop van die drie-en-een-halve eeuw is de titel erbidwaardig geworden.

Afb. 6 Manuscriptkaart van Gunterstein, ingekleurde pentekening van Jan Rutgersz. van den Berch, 17 sept. 1604 (coll. Gunterstein, in bewaring bij het Regionaal Historisch Centrum Vecht en Venen, Breukelen). Detail: het kasteel met de voorburcht en de boerderij.

Noten

- * Ik ben dr. S.A.C. (Bas) Dudok van Heel, prof. jhr. dr. J.K. (Hans Kristian) Ploos van Amstel, drs. M. (Maarten) Prins, prof. dr. J.P. (Peter) Sigmond en prof. dr. T.H.P.M. (Theo) Thomassen zeer erkentelijk voor hun hulp en commentaar en A.E.C. (Bertien) Quarles van Ufford voor afl. 3 en 6 en de grote hartelijkheid waarmee zij mij het huisarchief van Gunterstein liet gebruiken.
- 1 Wikipedia-artikel over Gunterstein (geraadpleegd 18 juni 2021). Bij Quarles, 1979 is Engelbert nummer 22.
 - 2 Deze *eigenlijke* heerlijke rechten definieerden de heerlijkheid. Daarnaast konden aan een heerlijkheid ook andere rechten verbonden raken, zoals een visrecht of het recht op een kerkbank. Maar ook wie geen heerlijkheid had, kon zo'n recht bezitten; dergelijke rechten worden daarom *oneigenlijke* heerlijke rechten genoemd. Zij zijn vaak blijven bestaan na de afschaffing van de heerlijkheden (eerst in 1795, definitief in 1848).
 - 3 Gunterstein lag in dat gerecht van het kapittel. Het kerngebied was een Hollands leen, latere aanwinsten waren 'eigen goed', lenen van de (voormalige) abdijs van Sint Paulus in Utrecht of van Ruwiel. Gunterstein werd steeds een huis genoemd, ook in het leenregister van de graven van Holland, niet een heerlijkheid, gerecht of ambacht (<https://www.hogenda.nl/hogenda-leenkamers/>, repertorium op de grafelijke lenen in het Sticht, 1204-1649, onder Breukelen); Mante en Laméris, 2008, 64 schrijven dan ook: 'In het gebied van Breukelen heeft bij Gunterstein nooit een gerechtshoofdelijkheid gehoord'. Vanaf 1659 waren de eigenaren van Gunterstein wel (met een onderbreking in 1680-'84) heer van de ambachtshoofdelijkheid Tienhoven.
 - 4 Gunning, 2021.
 - 5 Zij hebben, ondanks hun belangstelling voor Oldenbarnevelt als de bekendste eigenaar, zijn archief kennelijk niet gebruikt. Dat was ook niet makkelijk voordat in 1987 de inventaris verscheen.
 - 6 Nationaal Archief (NA), 3.20.41 Archief familie Van Oldenbarnevelt, 238 verzoek aan het kapittel en 239 concept in de hand van Oldenbarnevelt voor een request (verzoek) aan de Staten waarin hij vraagt hij om consent (toestemming) voor het nieuwe gerecht in de vorm van een appointement (beschikking). De inleiding van de inventaris van dit archief stelt dat de Staten toestemming gaven (p. 21) en baseert dat op deze twee stukken, maar daarin staat geen beslissing.
 - 7 NA, 3.20.41, 231 Cartularium, hierin staan wel afschriften van het akkoord van het kapittel en van een bewijs dat Oldenbarnevelt het kapittel f 300 had betaald. Utrechts Archief (UA), 38 Utrechtse Leenhof, 187-192 leenregisters voor de Stichtse lenen vanaf 1576, met repertoria. In de repertoria staat niets onder Breukelen, Gunterstein of Oldenbarnevelt. Het request is misschien geweigerd, maar waarschijnlijk nooit verstuurd want ik heb het niet bij de resoluties van de Staten gevonden (UA, 233 Staten van Utrecht, 231-9, 231-10, 232-16, 233-1). Toen Agnes van Byler in 1654 werd beleend met 18,5 morgen door de Staten (als leenhof van de voormalige Sint Paulusabdijs) werd het belendende kernterrein van Gunterstein overigens wel aangeduid als de heerlijkheid Gunterstein. Of dat in de periode 1617-1650 ook al gebeurde, valt niet na te gaan omdat de Sint Paulus leenregisters onvolledig zijn. Vandaar het vraagteken in de titel van dit stuk.
 - 8 Het Wikipedia-artikel 'heer (Middelleeuwse titel)' (geraadpleegd 7 juni 2021) beschrijft die ontwikkeling wat tendentius: 'Na de middeleeuwen devalueerde de titel *heer of vrouwe van ...* tot een statussymbool voor rijkdom. Op de positie waar men in de formele titel de naam van de heerlijkheid noemde, werd de naam van het voornaamste bezit, een *huys* of kasteel, genoemd.' Dat ruimere gebruik van de titel bleef vrij beperkt en voor zover de titel 'heer of vrouwe van' nu nog steeds wordt gebruikt (vooral in genealogieën in het *Nederland's Adelsboek* en *Nederland's Patriciaat* en in overlijdensadvertenties), gaat het vrijwel altijd om voormalige heerlijkheden. In de Vechtstreek gingen ook de eigenaren van enkele andere ridderhofsteden die geen heerlijkheid waren (zoals Bolenstein), zich 'heer van' noemen.
 - 9 Bij hem was het gebruik van de titel regel; bij een enkele voorganger komt de titel al incidenteel voor. (Zo staat 'Catz' in 1640 als heer van Gunterstein op een voordracht voor de ridderschap, *Groot Placaatboek* van

- Utrecht, 1729, 308.) Voor de late Middeleeuwen geldt overigens (Janse, 2009, 154): ‘Als edelen zichzelf aanduiden als “heer van” gaat dat vrijwel altijd om hoge heerlijkheden. [...] Het bezit van een ambachtsheerlijkheid was daarvoor niet voldoende’. Broërius en Le Long (1794, 270-7) noemden geen enkele eigenaar van Gunterstein ‘heer van’. Verburgt, 1917, gebruikte die titel alleen voor Oldenbarnevelt en de Van Collens.
- 10 Quarles, 1979, die Wittert van Hoogland, 1909-12, 176-194 volgde. Wittert had beter moeten weten, want zijn bron was het leenregister van Holland en daarin staat geen heerlijkheid of heer van Gunterstein.
 - 11 Bijvoorbeeld Hendrik de bastaard van Nijenrode, Oldenbarnevelt, zijn kleindochter Deliana van Brederode van Wesenberg, haar kinderen en haar schoonzoon Albert van Raephorst. Van Duyn, 1968, die ook Wittert volgt; Van Reine, 2019, 251, die Van Duyn volgt; www.galeriekats.nl (maar zie noot 9); Wikipedia (geraadpleegd 20 juli 2021) over Oldenbarnevelt en over Gunterstein. (De schoonzoon noemde zich wel Van Raephorst van Gunterstein, maar niet heer van Gunterstein. Westfries Archief, 1048 Heren van Spanbroek, 25 en 26.)
 - 12 Het volgende is voornamelijk ontleend aan Ploos van Amstel, 1990.
 - 13 In de periode 1864-1988 zijn afstammelingen *erkend* in de Nederlandse adel op grond van de verklaringen van Frederik Hendrik, ook al was inmiddels al lang duidelijk dat de Van Amstelafstamming verzonnen was.
 - 14 Dit is de meest voorkomende spelling, ook in haar handtekeningen, maar haar naam wordt ook vaak geschreven als Van Bijler.
 - 15 HUA, 7 Huis Oudegein, 180 inventaris van de nalatenschap van het echtpaar Ploos van Amstel-van Byler, 1665.
 - 16 HUA, 34-4, not. G. Houtman, 28 okt. 1650, akte 219. Agnes van Byler schenkt Gunterstein (waarmee ze nog niet was beleend) aan haar zoon Engelbert op last van lijftocht; akte 220, de kooppenningen voor Gunterstein zullen worden betaald uit zijn ouderlijk erfdeel. In de tweede akte noemde Engelbert Gunterstein een heerlijkheid. Op 15 april 1651 gebruikte hij bij dezelfde notaris de titel heer van Gunterstein, misschien voor het eerst. HUA, 34-4 not C. van Doorn, 20 aug. 1659, procuraties voor transport en leenverlei. Dit keer gingen de overdracht en benening, die waarschijnlijk verband hielden met Engelberts huwelijk op 10 juli 1659, wel door.
 - 17 HUA, 34-4, not. G. Houtman, 17 maart 1658, met daarbij het besloten testament van 1656. Ploos van Amstel, 1982, veronderstelde dat Willem Ploos zich vooral ergerde aan het feit dat Engelbert weinig uitvoerde en lange tijd in het buitenland was. Maar er was een heel andere reden waarom Isabella's vader geen toestemming voor het huwelijk had willen geven: Engelbert had opgescheept dat hij seks had gehad met zijn eigen zusje, Catherine. Willem Ploos vond dat neef Engelbert castratie verdiende. Huygens, 1881, 183-4 hoorde dit veel later, op 26 juni 1677, van Everard van Weede (1626-1702), heer van Dijkveld en vertrouweling van prins Willem III. Uit Huygens' dagboek blijkt dat hij, Ploos ('Gunterstein') en Van Weede ('Dyckvelt') tijdens de veldtocht van 1677 in de Spaanse Nederlanden veel met elkaar optrokken. Toch had Huygens geen hoge dunk van Ploos, vanwege de '*soltises*' (dwaasheden, onzin) die deze nogal eens uitkraamde.
 - 18 HUA, 220 Archief van het kapittel van Sint Pieter, 487. Deze grote kaart (80 x 115 cm) is niet meer volledig: de legenda ontbreken. Mantén, 2001 (afb. 65) dateerde haar 'ca. 1660'. De Zwaan, 2000, 16-17 '1630-1650'. Dat laatste kan niet, want ten zuiden van Gunterstein staat 'Hier is Gelant De Heer Mesmaker'. De kaart is dus getekend tussen 1652, toen dat terrein – nu Klein Boomrijk – in handen kwam van de familie Messmacher (HUA, 29-5 Huis Boomrijk, 4-5 koop, 12 januari 1652), en de verwoesting van het kasteel in 1673. Vergelijking met de kaart van 1604 (afb. 6) laat zien dat in de tussentijd een gebouwtje in de noordoost hoek van de voorburch was vervangen door een gebouw langs de hele oostzijde en dat de boerderij (bij de letter B) was uitgebreid. Die veranderingen staan nog niet op Engelberts portret zodat

- de periode 1652-59 afvalt. De kaart is dus gemaakt tussen 1659 en 1673. Engelbert was toen eigenaar en zal opdracht hebben gegeven voor zowel de nieuwbouw als de kaart. Ik vermoed dat de kaart snel na de voltooiing van de nieuwbouw werd getekend, dus in 1660 of kort daarna, want het nieuwe gebouw op de voorburch staat op een tekening die Rademaker maakte van de situatie in 1661 (niet: 1600, Beelaerts en Dumas, 2006, 110, 256-7) en op een schilderij van ca. 1660 (niet ca. 1620), Olde Meijerink, 1995, XVI; Quarles, 1980, 11).
- 19 De Zwaan, 2000, 17. Op de kaart is alleen een indeling in vakken te zien.
- 20 In Ploos' tijd was de commandeur alleen maar de bezitter van 'rentebrieven' van de Staten van Utrecht.
- 21 Hij had *f* 125.000 (o.a. de heerlijkheid Willescop en het zeer fraaie huis De Wiers) geërfd van zijn schoonvader. Ploos van Amstel, 1984, 89.
- 22 www.archiefploosvanamstel.nl, stamboom VIIIb; brief in het Koninklijk Huisarchief, inv. nr. A16-Xif-95. Engelbert was in 1633, lang voor de geboorte van de prins in 1650, rentmeester van Buren geworden.
- 23 Kort voor zijn dood verkocht hij nog juwelen om schulden af te lossen. Hij werd begraven zonder boedelaanvaarding. HUA, 34-4, not. C. van Doorn, 17 nov. 1679 en 8 jan. 1680. Engelbert sleepte zijn broer Gerard, die vaak borg voor hem had gestaan, mee in zijn val.
- 24 HUA, 34-4, not. van der Houve, 12 feb. 1676, procuratie om van de erven van Cornelia Pauw achterstallige huur van Gunterstein te eisen.
- 25 HUA, 34-4, not. C. van Doorn, 3 maart 1679, procuratie van Engelbert Ploos van Amstel, heer van Gunterstein voor de openbare verkoping ('op soodanige conditien als ... crediteuren oordelen sullen te begeeren') van o.a. de ridderhofstad en heerlijkheid van Gunterstein. Twintig jaar eerder, toen zijn moeder Gunterstein bij dezelfde notaris aan hem overdroeg, was die term niet gebruikt.
- 26 Transport op 12 augustus, belening op 6 september 1680.
- 27 Dat zij Gunterstein en Tienhoven tegelijkertijd in 1680 uit de boedel van Engelbert Ploos van Amstel kocht (Quarles, 1979, 19), is niet juist: HUA, 29-41 Heerlijkheid Tienhoven, 1 executieverkoop van de heerlijkheid aan Magdalena Poulle, 11 mei 1684. Pas in 1685 kocht zij uit de boedel onroerend goed in Tienhoven, een hofstede met 18 morgen. Ploos' bezit daar was veel groter: 93 morgen (inventaris genoemd in noot 15).
- 28 Ploos van Amstel, 1984. Een van die rechtszaken ging over de ambachtsheerlijkheid Tienhoven, die Agnes van Byler als zekerheid had gesteld voor een lening van *f* 10.000. Het Hof van Utrecht bepaalde in 1683, toen de achterstallige rente was opgelopen tot *f* 5.350, dat het bezit moest worden geveild. Op de eerste veiling, in april 1684, bood niemand; pas op een tweede veiling in mei kocht Magdalena Poulle de heerlijkheid.
- 29 Bijvoorbeeld: HUA, 34-4, not. J. Duerkant, 23 sept. 1677.
- 30 Ploos' opvolgers noemden zich meestal 'heer van Gunterstein en ambachtsheer van Tienhoven'. De nieuwe Gunterstein-titel werd volledig geaccepteerd: Constantijn Huygens jr. noemde Engelbert in zijn dagboek steeds Gunterstein en Mr. Joan Huydecoper, heer van Maarsseveen (een 'echte' heerlijkheid), schreef in 1683 op de achterkant van een brief van Engelberts opvolger dat die kwam van de vrouwe van Gunterstein HUA, Familie Huydecoper, toegang 67, 51, brieven ontvangen door Joan Huydecoper, 1644-1704, brief van Magdalena Poulle.
- 31 In haar testament van 22 maart 1692 heet Gunterstein wel een heerlijkheid. Mr. Ferdinand (II) van Collen noemde in 1761 Gunterstein ook 'mijne Heerlijkheid' (Manten, 2001, 60). Toen de Van Collens eigenaar waren, gingen zij het wapen van Gunterstein als harschild voeren, dus als een heerlijkheidswapen.
- 32 Quarles, 1979, 50, 53. Van Collens opmerking over het ongeschonden *fidei-commis* is een eigen leven gaan leiden. Volgens Munnig Schmidt en Lisman, 1982, 96 is steeds voldaan aan de wens van Magdalena Poulle om het huis en alle landerijen als één geheel bijeen te houden. Dat is niet zo. Van Collen had zelf al in 1803 ontslag uit het *fidei-commis* gevraagd en gekregen om de 'Hoffstede met agtten mergen land'

in Tienhoven die Magdalena Poulle in 1685 had gekocht, te kunnen verkopen. Ook dat was hij in 1819 kennelijk vergeten; twee van zijn afstammelingen vermeldden dat ontslag wel (Quarles, 1979 en Quarles, 2001). *Notulen van het Staats-bevind van de Bataafsche Republiek*, deel 6, 102-3 (www.books.google.nl); HUA, 29-41 Heerlijkheid Tienhoven 1622-1870, 3-2 aankoop in 1685, 3-3, verkoop van dat land in 1803, 10 ontslag uit het *fidei-commis* in 1803.

Literatuur

- Beelaerts van Blokland, Willem en Charles Dumas, *De kasteeltekeningen van Abraham Rademaker*, 2006.
- Brouërius van Nidek, Mattheus en Isaac le Long, *Kabinet van Nederlandsche en Kleefsche Oudheden*, deel 6, 1794.
- Duyn, D. van, 'De afstammelingen van Johan van Oldenbarnevelt', *De Nederlandsche Leeuw*, jaargang 85 (1968) kol. 382-414.
- Gunning, Jan Willem, 'Oldenbarnevelt op Gunterstein', *Jaarboekje Nijftarlake* 2021, 74-87.
- Huygens jr., Constantijn, *Journal gedurende de veldtochten der jaren 1673, 1675, 1676, 1677 en 1678*, uitgegeven in 1881. Digitaal op www.dbnl.org.
- Janse, Antheun, *Ridderschap in Holland. Portret van een adellijke elite in de late Middeleeuwen*, 2009.
- Manten, A.A., 'Het derde Gunterstein en zijn bewoners', *Tijdschrift Historische Kring Breukelen*, jaargang 16, nummer 2 (Themanummer Gunterstein, 23 april 2001) 51-96.
- Manten, A.A. en M. Laméris, *Breukelen. Geschiedenis en architectuur*, Monumenteninventarisatie provincie Utrecht, 2008.
- Munnig Schmidt, E. en A.J.A.M. Lisman, *Plaatsen aan de Vecht en de Angsel*, 1982.
- Olde Meierink, B. e.a. (red.), *Kastelen en ridderhofsteden in Utrecht*, 1995.
- Ploos van Amstel, G., 'Unde venis, Ploos van Amstel? verdichtsel en waarheid over een afstamming', *De Nederlandsche Leeuw*, jaargang 107 (juli/aug. 1990) kol. 178-283.
- Ploos van Amstel, J.J.A., 'Willem Ploos van Amstel (1608-1668). Een stadse plattelandsjonker uit het Sticht', *Jaarboek Oud Utrecht* (1982) 42-90.
- Ploos van Amstel, J.J.A., 'Gerard Ploos van Amstel (1617-1695)', *Jaarboek Oud Utrecht* (1984) 52-98.
- Quarles van Ufford, Herman, 'De Ridderhofstad Gunterstein en het fidei-commis', *Jaarboek Monumentenzorg* (2001) 68-73.
- Quarles van Ufford, L.A., *Gunterstein: een ridderhofstad aan de Vecht*, 1969, heruitgave 1979.
- Quarles van Ufford, L.A., *Gunterstein uitgegeven 300 jaar na de herbouw*, 1980.
- Reine, Ronald Prud'homme van, *Onthoofdingen in de hoofdstad. De val van de Oldenbarneveldts*, 2019.
- Verburgt, J.W., 'De Ridderhofstad Gunterstein, in het bijzonder als woonplaats van Johan van Oldenbarnevelt, Raadpensionaris van Holland', *Jaarboekje Nijftarlake* 1917, 45-83.
- Wittert van Hoogland, E.B.F.F., *Bijdragen tot de geschiedenis der Utrechtse ridderhofsteden en heerlijkheden*, 1909-1912.
- Zwaan, Marisca de, 'Magdalena Poulle (1632-1699) en haar buitenplaats Gunterstein aan het einde van de zeventiende eeuw', scriptie kunstgeschiedenis, Vrije Universiteit Amsterdam, 2000.

Moet ik dan ook tol betalen, ja of nee? Een brief van Magdalena Poulle aan Mr. Joan Huydecoper

Jan Willem Gunning*

Magdalena Poulle (1632-'99) kennen we als de kranige weduwe die de ruïne van het tweede Gunterstein, een 16^e-eeuws kasteel dat in het rampjaar was verwoest, kocht, op die plaats het huidige huis liet bouwen in 1680-'81 en daarnaast een schitterend park liet aanleggen. Tot nu toe was er van haar geen enkel handschrift bekend. Maar in het Huydecoper-archief, altijd weer een goudmijn voor onderzoekers, blijkt een interessante brief van haar te zitten. Daarin vraagt ze een gunst van de eigenaar van Goudestein, Mr. Joan Huydecoper (1625-1704), heer van Maarsseveen, raad en vele malen burgemeester van Amsterdam.

Ze vertelt eerst dat ze de vorige dag op Goudestein was 'om van eenige boompies te handelen'. Veel buitenplaatsbewoners legden in die tijd botanische collecties aan en probeerden exotische gewassen te kweken. In de Vechtstreek waren Joan Huydecoper op Goudestein, Magdalena Poulle zelf op Gunterstein en Agnes Block op Vijverhof de meest prominente voorbeelden. Ze kenden elkaar: Huydecoper bezocht bijvoor-

Afb. 1 Magdalena Poulle en haar neefje Pieter Poulle door David van der Plas, 1683, het jaar van de brief (coll. Gunterstein; foto: Rijksdienst Cultureel Erfgoed).

Mr. Heer

gisteren of goudstijndend omkandnige boomtijd te
 pandelen woerden dat ind' heerz' lorncaj aind' nich'w
 stijn' soude sijn sieden woerden wane' samstaen 17 de 1 rick
 dat est is om de sacht wane' sel aind' selwox flactso af
 te doen soo noemt de lorn' modic' sijn' soan med' de x' brion
 d'elch' te woerden dat ming' d'itoo te begrinstigen om
 de lorn' sijn' der sel woer' tot te mooge gemiton
 mijn' te woerden toegeheft ofte aind' mant soan mijn' brion
 in woer' mijn' dat soe' sijn' mant op' sijn' woer' sijn' med' sijn'
 soude' on' naer' sijn' woerden' sijn' soe' sijn' woerden' sijn' lorn'
 soe' woerden' oot' modic' mijn' Eulche' met' maer' g'woerden'
 woerden' sijn' d'it' den' sijn' der' Heeren' Heer' by' den' lorn' te m'
 sijn' g'woerden' sijn' soe' sijn' met' mit' g'woerden' sijn' woerden'
 woerden' mijn' sijn' woerden' sijn' Heeren' woerden' sijn' woerden'
 woer' te lorn' sijn' woerden' sijn' woerden' sijn' woerden' sijn'
 is sijn' woerden' sijn' soe' sijn' sijn' woerden' sijn' woerden' sijn'
 maer' sijn' woerden' sijn' sijn' sijn' sijn' sijn' sijn' sijn' sijn'
 maer' woerden' sijn' woerden' sijn' woerden' sijn' woerden' sijn'
 woerden' sijn' woerden' sijn' woerden' sijn' woerden' sijn'
 soan te seggen' dat sijn' woerden' sijn'

Mr. Heer

oot modic' sijn' Dienaar
 Poulle W. H. Daem

op ginterstien d'eg sept 1683

Afb. 2 Brief van Magdalena Pouille aan Mr. Joan Huydecoper, 9 september 1683 (HUA 67, 51).

beeld op 19 oktober 1682 Gunterstein, op weg naar Vijverhof. Hij was dat jaar een van de oprichters van de *hortus botanicus* in Amsterdam. Dat gaf hem een ingang voor de aanschaf van bijzondere planten en bomen.¹² Vanuit de Kaap en andere VOC-vestigingen liet hij gewassen en zaden opsturen, bestemd voor de *hortus*, maar ook voor eigen gebruik en voor andere liefhebbers. Magdalena Poulle heeft misschien iets bij hem gekocht of zij heeft boompjes uit haar eigen collectie naar Goudestein gebracht.

Na deze korte inleiding schrijft zij dat ze heeft opgevangen dat Huydecoper vrijdag in Nieuwersluis zal zijn ‘om de saeck van de Tol te doen’.³ Ze komt meteen ter zake: ze hoopt vrijgesteld te worden van die tol. Als ook maar iemand vrijstelling zou krijgen, zo heeft men haar verteld, dan zou die zeker ook voor haar moeten gelden en aangezien nu blijkbaar verscheidene heren niet hoeven te betalen, vraagt ze ‘oetmoedig’ of ook zij vrijgesteld mag worden. Huydecoper was sinds 1678 een van de zes gecommiteerden voor het Zandpad (drie werden aangewezen door de Staten van Utrecht, de drie andere door Amsterdam). De gecommiteerden vergaderden in die tijd twee keer per jaar in een herberg in de buurt van Nieuwersluis, waar na afloop vorstelijk werd gedineerd. Utrecht zorgde dan voor het eten en Amsterdam voor de wijn. Bij die herberg werd ook de tol geheven waarmee de kosten van het onderhoud van het Zandpad – belangrijk als Vechtdijk en ook als jaagpad – werden gedekt.⁴

In de brief suggereert Magdalena dat de heren gecommiteerden niet zo goed op de tijd letten bij hun vergaderingen. Anders zou zij ‘niet gemanckeert hebben volgens mijn plicht verscheijde Heeren van dese provincie daerover te laeten begroeten’. Na die opmerking herhaalt ze haar verzoek nog eens en dan ondertekent zij als Huydecopers ‘oetmoedichste Dienares’. De brief had het beoogde effect, want op de achterkant schreef Huydecoper kortweg: ‘geeffectueert’.

De transcriptie van de brief:⁵

MeHeer

Gisteren op Goudestijn sijnde om van eenige boompies te handelen verstondt [ik] dat meHeer vrijdach aende nieuwer sluijs soude sijn heden verstaen van de camelaer⁶ H[e]ndrics dat het is om de saeck van de Tol aen derselver plaetseaf te doen soo neme [ik] de vrijmoedicheijt van meHeer vriendelijck te versoeken dat [hij] mijn gelieve te begunstigen om de vrijheijt derselver Tol te mooge genieten mijn is vooredesen toegezeght ofte aenImant van mijn vrienden voor mijn dat sooder Imant epempt⁷ was Ic het mede sijn

Soude en naer Ic onder recht ben⁸ soo sijn der verscheijden[en] vrij
Soo versoeke [ik] ootmoedig mijn sulcks niet moch geweijgert
werden Indien den tijt der Heeren Haer bij een Compts⁹
tijts gemeten hadde soude niet¹⁰ niet gemanckeert hebben
volgens mijn plicht verscheijde[ne] Heeren vandese provintie daer
over te laeten begroeten t welck nu voor mijn onmogelijck
is Ic vertrou dat soo Ic de toestemming van me Heer geniete
mach die van sulke pracht zal sijn dat soo der al eenige opositie
mocht wesen (t welck [ik] wil hoopen van neen) het die wel over
wegen zal hoopende dan op Ue gunst sal mijnde eergeven
van te seggen dat Ic waerlijck ben
MeHeer
ootmoedichste Dienares
M Poulle We:¹¹ A: Daem
Op Guntersteijn de 9 Sept 1683

Afb. 3 Mr. Joan Huydecoper door
Jacob van Loo (toegeschreven), (part.
coll.; foto: Rijksdienst Kunsthistori-
sche Documentatie).

Noten

* Ik ben Bertien Quarles van Ufford zeer erkentelijk voor haar hulp met afb. 1.

- 1 Het Utrechts Archief (HUA), 67 familie Huydecoper, 51 brieven ontvangen door Joan Huydecoper, 1644-1704.
- 2 Sikkens-de Zwaan, 2002 (met een lijst van Magdalena Poulles botanische verzameling).
- 3 Huydecopers dagboek bevestigt dat. Op 10 september noteerde hij wie er vanuit Amsterdam en Utrecht naar Nieuwersluis zouden komen en de volgende dag dat hij zelf naar Nieuwersluis was gegaan, met zijn kinderen. HUA, 67 familie Huydecoper, 60 registers van uitgaande brieven e.d. van Joan Huydecoper, 1683-1686, scan 33.
- 4 Van Dorssen en Van Schaik, 2012. De herberg stond waar nu de Wetering het Amsterdam-Rijnkanaal kruist. Huydecoper kwam daar vaker. In zijn kasboek voor 1683 noteerde hij in de uitgavencategorie 'In Herbergen' bij de omschrijving 'Op vers: malen aande Niwersluys verteert' een bedrag van twee guldens en zes stuivers. HUA, 67, 60, scan 19.
- 5 Magdalena Poulle geeft meestal niet aan waar een zin begint of eindigt en laat soms een woord of lettergreep weg.
- 6 Hofmeester.
- 7 Zij bedoelt: exempt (uitgezonderd, dus vrijgesteld).
- 8 Naar ik onderricht ben: zoals mij is uitgelegd.
- 9 Bijeenkomsten.
- 10 Hier moet staan: ik.
- 11 Weduwe.

Literatuur

- Dorssen, Piet van en Wim van Schaik, 'De familie Van Dorssen en het Zandpad Breukelen-Ouderkerk', *Vechtkroniek, Tijdschrift van de Historische Kring Loenen*, nr. 38 (november 2012) 27-36.
- Sikkens-de Zwaan, Marisca, 'Magdalena Poulle (1632-99): a Dutch Lady in a Circle of Botanical Collectors', *Garden History*, vol. 30 (2002) 206-220.

De rivier de Vecht¹

Steven de Clercq

Te midden van het uitgestrekte veenweidegebied vormen de stroomruggen van zand en klei van de Vecht, de Aa en de Angstel het skelet van de Vechtstreek. De Vecht is niet alleen een bijzondere, maar ook een uitzonderlijke rivier. In tegenstelling tot 'gewone' rivieren stroomt de Vecht namelijk niet op het laagste punt van het land, maar op het hoogste – en zelfs tegen zichzelf in! Hoe dat is gekomen en wat dat betekent voor de rol en het gebruik van de Vecht, voor zijn oevers, voor de dorpen op die oevers en voor de betekenis van de Vecht voor de Vechtstreek, wordt hieronder in grote lijnen geschetst. De Vecht is ongeveer 44 km lang.

Ontstaan van de Vecht

De Vecht is een heel jonge rivier. Ongeveer 3.000 jaar geleden brak de Nederrijn bij Vechten (Fectio), ten zuidoosten van Utrecht, uit zijn oevers en zocht een nieuwe weg om zijn water te lozen. Daaruit ontstond de Vecht als noordelijkste zijtak van de Rijn. Het landschap waar de Vecht een weg doorheen moest zien te vinden, bestond uit een uitgestrekt veenmoeras tussen de Heuvelrug en de Hollandse duinen, dat zich tot in Noord-Duitsland uitstrekte. Ook de toekomstige Zuiderzee was onderdeel van dat veenmoeras met enkele meren, zoals het Flevomeer en het Almere. In het oosten, tegen de Heuvelrug aan, lag een veenrug; in het westen lag de veenkoepel van de Ronde Venen. In het circa zes km brede dal daartussen lag een netwerk van kleine veenstroompjes en een aantal meren (Breukelen, Loenen, Aetsveld, Bijlmermeer, Horstermeer, Naardermeer). De Vecht volgde dat dal naar het noorden om via het Oer-IJ, tussen Velsen en Egmond, in zee uit te monden. Het veenpakket waar de Vecht zijn weg door zocht was gemiddeld circa vijf meter dik en lag op een naar het westen afhellende ondergrond van Pleistocene dekzanden die tijdens de laatste IJstijd, het Weichselien, door aanhoudende westenwinden vanuit het Noordzebekken waren aangevoerd.

Na de IJstijd, die zo'n 10.000 jaar geleden aan zijn eind kwam (de zeespiegel stond toen zo'n 100 meter lager dan nu), smolten de poolkappen en de gletsjers van de Alpen. Met hun snelstromend smeltwater voerden de Rijn en de Maas veel zand en slib aan. Daaruit werden de Hollandse delta en de duinen voor onze kust opgebouwd. Toen zo'n 7.000 jaar geleden de kustbarrière zich sloot, kon het grote Hollands-Utrechtse veenmoeras zich achter de duinen ontwikkelen.

Vorming oeverwallen

In dat vlakke, uitgestrekte en onbewoonde veenlandschap zocht de jonge Vecht zijn weg. De stroom was eerst nog zo sterk dat hij een diepe (tot zelfs circa tien meter!) stroomgeul in de ondergrond uitsneed, zelfs tot enkele meters in de Pleistocene zanden. Met het grove sediment en het zand en slib dat hij uit het Duitse achterland aanvoerde, bouwde de rivier zijn oeverwallen op: de natuurlijke rivierdijken. Zij zijn stevig en bestaan uit een mengsel van zand en klei (zavel).

Bij hoog water trad de rivier buiten zijn oevers, om achter de oeverwal, waar de stroom zijn kracht verloor, het fijne slib af te zetten. Zo ontstonden de komgronden. Ook wanneer een rivier in een meer komt, verliest de stroom kracht en snelheid en zakt het sediment naar de bodem. Wanneer het eerste meer vol is, fungeert het volgende als 'slibvang'. Dit proces verklaart hoe achtereenvolgens het Breukelermeer, het Loernermeer enz. zijn dichtgeslibd en waarom stroomaf steeds minder sediment overbleef om oeverwallen en komgronden te vormen en dus waarom de stroomrug in het noorden veel smaller is dan die in het zuiden. Later zou dat van grote betekenis zijn voor de vestiging van dorpen en buitenplaatsen.

Dit laat ook zien hoe geologische processen de loop van de geschiedenis bepalen, hoe de Vechtstreek uit water is ontstaan, waar gewoond en gewerkt kan worden, hoe handelsroutes kunnen ontstaan en daarmee bepalend zijn voor de ontwikkeling van de Vechtstreek.

Meanders-uiterwaarden-oeverlandjes-'zomerdijken'

In het laagland van de Vechtstreek, met een verval van slechts een enkele centimeters tussen 'bron' (Utrecht) en monding (Muiden), vormde de rivier van nature grote lussen, meanders. In de buitenbocht, waar de stroom het sterkste is, werd de bocht uitgesleten en in de binnenbocht, waar de stroom zwak is, werd dat sediment weer afgezet. Daar, tussen de oeverwal en het zomerbed van de rivier, ontstonden uit dat slib natuurlijke oeverlanden, buitendijkse uiterwaarden, die alleen nog 's winters en bij zeer hoog water onderliepen.

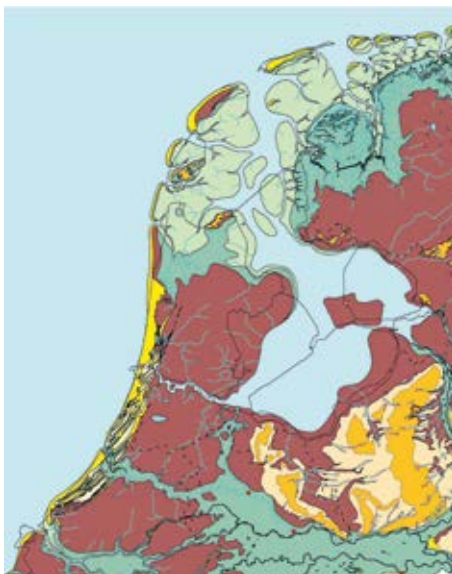
Deze uiterwaarden gaat de mens, zodra hij zich op de oeverwallen vestigt, gebruiken, bijvoorbeeld om 's zomers zijn vee te laten lopen. Deze landjes kunnen zeer verschillend zijn in lengte en breedte, variërend van een enkele tot meerdere honderden meters. Als zij smal zijn, spreken wij van 'oeverlandjes'.

Zeker nadat door de aanleg van de Hinderdam (1437) het gevaar voor regelmatige overstromingen sterk was afgenomen, werden deze buitendijkse gebieden steeds meer

Afb. 1 Paleografische kaart van Nederland, situatie 500 v.Chr.

Afb. 2 Paleografische kaart van Nederland, situatie 800 n.Chr.

permanent in gebruik genomen, afhankelijk van de breedte voor tuinbouw, boomgaard, weiland, boerderij of zelfs buitenplaats.² Soms zijn deze buitendijkse landen voorzien van een zomerdijk die dan is gebruikt voor de aanleg van een jaagpad. Smalere stroken hebben zich vaak ontwikkeld tot natuurrijke oeverlandjes, die nu vaak van grote ecologische en landschappelijke waarde zijn.

De loop van de Vecht

Steeds wanneer de afvoer van het water hinder ondervond, zocht de rivier in het lage, vlakke veenmoeras een uitweg en verlegde zijn loop. Zo waren eerst de Aa en de Angstel de hoofdstroom richting Oer-IJ. Maar dat Oer-IJ verzandde en door het langzaam ontstaan van de voorloper van de Zuiderzee, werd het gemakkelijker om de stroomgeul naar het oosten te verleggen, richting het Almere.

Zijn huidige loop kreeg de Vecht pas circa 250 v.Chr. Vanaf Utrecht – waar de Vecht nu bij de Weerdsloop ‘ontspringt’ – tot Breukelen is de loop ongeveer gelijk gebleven. Bij Breukelen boog de hoofdstroom van de rivier eerst af naar het westen en was de Aa-Angstel gedurende lange tijd de hoofdstroom, die halverwege Breukelen en Nieuwersluis, ter hoogte van de Weersloop weer bij de Vecht kwam. Bij Loenen boog de Vecht weer af naar het westen om via de Loenerlaak, de oude Vechtbedding tussen Loenen en Loenersloot (ook wel Slootweg, nu de Rijksstraatweg), in de Angstel uit te monden en van daar via de Holendrecht en de Bullewijk zijn weg naar het Oer-IJ te vervolgen. Maar ook deze loop verzandde en door het ontstaan van een doorgang bij de Waddeneilanden ontstond een gemakkelijker verbinding tussen de toekomstige Zuiderzee en de Noordzee en kon de Vecht zijn loop steeds verder naar het oosten verleggen, om ten slotte rond 250 v. Chr. bij Muiden in het Almere, de voorloper van de Zuiderzee, uit te monden.

Lozen in zee

Door de doorbraak tussen Vlieland en Terschelling, het Vlie, ontstond rond het begin van de jaartelling langs de Friese kust een verbinding met de Noordzee. Mogelijk hebben de Romeinen die al gebruikt om de Elbe te bereiken. In de 9^e eeuw maakten de Noormannen gebruik van die verbinding om via de Vecht binnendoor naar het Rijnland te varen. Opeenvolgende stormvloed sloegen in de loop van de 11^e tot 14^e eeuw zoveel van het veen weg dat de Zuiderzee ontstond, die door de verbinding met de Noordzee zout werd. Het zoute zeewater drong steeds verder op en de Vecht kwam onder invloed van getijdenwerking. In deze tijd werden de eerste Vechtdijken aangelegd. De Vechtdijken tussen de Hinderdam en Muiden maakten tot het sluiten

van de Afsluitdijk (1932) deel uit van de zeewaterkering. Zij waren dus zowel rivier- als zeedijk.

Vecht wordt weer veenrivier

Door toenemende wateroverlast besloot de Bisschop van Utrecht in 1122 om de Kromme Rijn bij Wijk bij Duurstede af te dammen. Dat betekende het einde van de invloed van de Rijn op de Vecht als noordelijkste Rijntak. Door de afdamming ging de Vecht aanzienlijk trager stromen, met het gevolg dat hij zijn slib niet meer kon afvoeren en er voortaan regelmatig gebaggerd moest worden. De Vecht werd nu een boezem, een deels door de mens gecontroleerde en gereguleerde veenrivier, die voornamelijk kwelwater uit de stuwwallen van de Heuvelrug afvoerde. Omdat de handelsbelangen van de stad Utrecht door de afdamming van de Kromme Rijn werden geschaad, werd in de jaren daarna de Vaartsche Rijn gegraven als verbinding met de Lek.

Vroege bewoning en nederzettingen

Te midden van het veenmoeras waren de stevige, zanderige, hoge stroomruggen van Vecht, Aa en Angstel als eerste geschikt om door de mens bewoond te worden. Al in de IJzertijd (800-0 v. Chr.) was er sprake van verspreide bewoning op de oeverwallen. De vroegste sporen daarvan vinden we in de Aetsveldsche polder en in de Breukelerwaard, waar in 2002 meer dan duizend aardewerkfragmenten zijn gevonden uit de periode 800-500 v. Chr.

Bij het begin van de jaartelling gebruikten de Romeinen de Vecht om naar hun fort bij Velsen in de monding van het Oer-IJ te varen en in hun pogingen de Friezen in te lijven. Dat mislukte en daarna trokken zij zich terug achter de Limes, de Kromme en Oude Rijn, als noordgrens van het Romeinse Rijk. Van een nederzetting langs de Vecht kwam het niet.

In de eeuwen daarna namen boeren geleidelijk aan de oeverwallen in gebruik voor akkerbouw en veeteelt, vooral rond Zuilen, Maarssen, Breukelen en Oud Aa, waar de oeverwallen breed zijn. De komgronden achter de rivier werden gebruikt voor het weiden van vee. Aan het onregelmatige verkavelingspatroon op de oeverwallen en komgronden is nog altijd af te lezen dat het 'oude land' in cultuur was gebracht.

Nederzettingen

Naarmate de bevolking op de oeverwallen toenam, ontstonden gedurende de 8^e tot 10^e eeuw ook nederzettingen, meestal bij splitsingen in de rivier, of waar een veenstroom in de Vecht uitmondde, zoals Zuilen (Zwesna), Maarssen (Marsna), Loenen (Lona) en

het later verdwenen Dorssen, iets ten noorden van Vreeland. Bij Breukelen (Attigahem), bij de splitsing van de Vecht en de Aa, stichtte Bonifatius in 721 de Pieterskerk en begon de kerstening van de Vechtstreek. Dat zijn ook de locaties waar later de kastelen zijn gevestigd, zodat de dorpen zich verder rond het kasteel konden ontwikkelen.

De Grote Ontginning: bodemdaling & omkering van het land

In de 10^e eeuw kwam de stad Utrecht tot ontwikkeling als handels- en bisschopsstad. Otto I, keizer van het Heilige Roomse Rijk, schonk in 953 het gouw Niftarlake, de gronden ter weerszijden van de Vecht en Muiden met zijn tol, aan het Domkapittel van Utrecht. Daarmee kreeg de bisschop ook de wereldlijke macht over de Vechtstreek en grote delen van de veenwildernis tot aan Muiden toe; het Sticht Utrecht kon zo verder tot ontwikkeling komen en de Grote Ontginning kon beginnen.

Tegen het einde van de 10^e eeuw verbeterde het klimaat, nam de bevolking toe en groeiden de steden en daarmee de behoefte aan voedsel en dus aan nieuwe landbouwgrond. Dit zette het proces in beweging van ontginning van de grote Hollands-Utrechtse veenwildernis: de Grote Ontginning van het uitgestrekte veenmoeras tussen de Heuvelrug in het oosten en de Kennemerduinen in het westen. Voor de uitvoering daarvan wordt een beroep gedaan op onvrije boeren en kolonisten, die als tegenprestatie – vastgelegd in het cope-contract – het door hen ontgonnen perceel, de hoeve, in vrije eigendom krijgen. Het karakteristieke cope-landschap met zijn lange, smalle kavels en met lintbebouwing langs de ontginningsassen ontleent zijn naam aan de cope, de privaatrechtelijke overeenkomst waarin de afspraak over de ontginning is vastgelegd.

Daling maaiveld, omkering profiel, Vecht wordt boezemwater

Om veenmoeras te ontginnen en in cultuur te brengen, zodat het geschikt werd voor landbouw, moest het ontwaterd worden. Dat had inklink, uitdroging en vertering – en dus bodemdaling – tot gevolg; lokaal enkele millimeters per jaar. Dit is een onomkeerbaar proces. Samen met turfwinning is inmiddels zoveel bodem verloren gegaan dat het land door maaivelddaling lager is komen te liggen dan de rivier, die nu als een dijk boven het landschap ligt. Het overtollige water uit de ontginningen kon eerst nog op natuurlijke manier via kleine veenriviertjes, zoals de Drecht en de Weere, op de Vecht worden geloosd. Naarmate de bodem zakte, kwam de Vecht hoger dan het omliggende land te liggen, moesten vanaf de 15^e eeuw poldermolens³ worden ingezet, werden de veenriviertjes gekanaliseerd (zoals de Weersloot) en ontstonden bij de Vechtdijk gemalen en sluizen.⁴ Hierdoor kreeg de Vecht de functie van boezemwater, waarop het water uit de lagergelegen polders werd uitgeslagen.

Afb. 3 Op deze 'veenzuil' aan de Middenweg in de Bethunepolder is goed te zien hoeveel en door welke omstandigheden het maaiveld gedaald is. De bovenkant van de zuil geeft de oorspronkelijke hoogte van het maaiveld aan.

Veel later zou deze omkering van het landschap het ook mogelijk maken om water in te zetten om het rijke gewest Holland tegen de vijand te beschermen, door polders onder water te zetten, te inunderen: de Hollandse Waterlinie

Grensconflicten

Bij de ontginning gaf de bisschop van Utrecht voorrang aan de moerassen ten westen van de Vecht omdat daar, in het westen, ook de graven van Holland vanuit het Kennerland met de ontginning van het veenmoeras waren begonnen. Zowel de bisschop als de graven zetten leenheren in om, in hun naam, toe te zien op de ontginning, belastingen te innen en recht te spreken. Zij bouwden kastelen om hun territorium te markeren en te verdedigen. Naarmate de ontginningen vorderden, de landhonger toenam en de graven van Holland hun invloed steeds verder naar het oosten uitbreidden, ontstond tussen de partijen een machtsstrijd, met strubbelingen en grensconflicten tot gevolg. Uiteindelijk leidde dat tot de huidige grillige provinciegrens.

Rivieren vormen vaak een natuurlijke grens. Langs de Vecht, de Aa en de Angstel werden tussen de 11^e en de 14^e eeuw ruim twintig kastelen gebouwd, die in de Middeleeuwen hun militaire functie verloren. Een aantal werd tijdens oorlogen in de 14^e en 15^e eeuw verwoest en niet meer opgebouwd. Brandstichtingen door terugtrekkende Franse troepen legden in het Rampjaar (1672-'73) o.a. **Nijenrode**, **Gunterstein** en **Loenen** in puin. **Nijenrode** en **Gunterstein** werden geheel herbouwd tot buitenplaats. **Slot Zuylen**, **Oudaen** en **Loenersloot**, die het Rampjaar hadden overleefd, werden halverwege de 18^e eeuw geschikt gemaakt als buitenverblijf.

Reformatie - Gouden Eeuw

De Reformatie had grote gevolgen voor de Vechtstreek. Direct, door het einde van de kloosters en het vrijkomen van die gronden; indirect, door de stroom van Vlaamse en andere religieuze vluchtelingen die zich o.a. in Amsterdam vestigden en die hun handelscontacten en kapitalen meebrachten: een belangrijke impuls voor de opkomst van de Gouden Eeuw. Amsterdam, waar in 1578 de patriciërs het heft in eigen hand namen, groeide in een eeuw van circa 30.000 naar ruim 200.000 inwoners en werd puissant rijk.

Amsterdams Arcadië

Die groei maakte Amsterdam in toenemende mate afhankelijk van zijn omgeving. De Vechtstreek leverde o.a. turf, bakstenen, dakpannen en zelfs schoon drinkwater. En dat werd allemaal over water vervoerd, in die tijd het snelste, maar vooral meest efficiënte vervoersmiddel. Als belangrijke handels- en scheepvaartroute liep er al vroeg een jaagpad langs de Vecht. Om het vervoer van vracht en personen tussen beide steden te bevorderen, besloten Amsterdam en Utrecht in 1626 tot de aanleg van een openbaar zand- en jaagpad tussen de steden.

Naar buiten!

Nu het buitengebied met de trekschuit zo goed bereikbaar was, verliet ieder die het zich kon veroorloven in de zomermaanden de stinkende stad om 'naar buiten' te gaan. Langs goed bevaarbare waterwegen, zoals de Vecht, Angstel en Gein, werden boerderijen en gronden aangekocht. Boerderijen werden omgebouwd tot hofstede en kregen een zgn. 'herenkamer' zodat de eigenaar uit de stad op zijn bezit kon verblijven, of zij werden gesloopt om plaats te maken voor nieuwe buitens, het stadshuis-buiten.

Het leven op en aan de rivier kreeg door de komst van deze welvarende stedelingen een heel nieuwe dynamiek: deze zomergasten waren vermogend en lieten dat graag zien –

Afb. 4 Boerderij Op 't Slijk met aangebouwde herenkamer.

en wilden gezien worden. Dat gaf, vooral in de zomermaanden – naast de reguliere beroepsvaart – de vrolijke bedrijvigheid van allerlei grotere en kleinere pleziervaartuigjes, die we kennen van de prenten uit de *Zegepraalende Vecht*. Deze bedrijvigheid op het water speelde een belangrijke rol in het sociale leven van zien en gezien worden, dat vanaf de wal mooi te bekijken was vanuit de koepel of vanaf de waterbank. Veel buitens hadden hun eigen botenhuis.

De eerste grondaankopen werden al eind 16^e eeuw gedaan; doorgaans vooral investeringen in steen- en pannbakkerijen en landbouwgronden o.a. voor het weiden (vetmesten) van ossen. De leerlooier Jan Jacobsz. Bal, zich noemende Huydecoper, kocht in 1591 op de grens van Maarssen en Breukelen een steenbakkerij. In 1608 kocht hij de hofstede de Gouden Hoeff, die zijn zoon Joan Huydecoper, de latere heer van Maarseven, in 1627-'28 verbouwde tot **Goudestein**. In datzelfde jaar liet diens zwager, Pieter Belten, het **Huys ten Bosch** door Jacob Van Campen verbouwen. Door het in de arm nemen van jonge architecten als Jacob van Campen en Philip Vingboons zetten zij de standaard voor de bouw van vele buitenplaatsen langs de Vecht. In de hoogtijdagen (tussen circa 1625 en 1775) zijn langs de Vecht zeker 300 'buitens' gebouwd, zowel grote en fraaie, als kleine bescheiden buitentjes. De meeste, zeker de grotere, vinden we in de zuidelijke Vechtstreek: daar was de oeverwal breed genoeg om een buitenplaats

Afb. 5 Veel vertier op en aan de Vecht. D. Stoopendaal, 'Het dorp Loenen', gravure in *De Zegepraalende Vecht*, 1719.

Afb. 6 Huis ter Meer in Maarssen vlak voor de sloop in 1903.

van formaat te stichten. Maar ook de noordelijke Vechtstreek heeft buitenplaatsen gekend, zoals het eens zo imposante **Petersburg** in de Horn- en Kuierpolder tussen Nederhorst den Berg en Nigtevecht, dat al rond 1820 niet meer bestond.

Tweede helft 18^e eeuw zet, als gevolg van de economische en politieke omstandigheden, een neergang in. Eerst verdwijnen de lustprieëlen en speelhuisjes en uiteindelijk wordt misschien wel 2/3^e van de buitens afgebroken of ‘op afbraak’ voor het bouw materiaal verkocht.

De vrijkomende grond kreeg doorgaans weer een agrarische bestemming; een enkele keer kon deze worden aangekocht door het naastliggende buiten dat zo de ruimte kreeg om de klassieke tuinaanleg te vervangen door een ‘moderne’ parkaanleg in landschapsstijl. Het huidige **Doornburgh** is op die manier ontstaan uit de samenvoeging van **Elsenburg**, **Somerbergen** en **Vechtlevén**. **Elsenburg** liet zijn park, na de aankoop van de grond van **Somerbergen** (1780), in landschapsstijl inrichten en in 1795 het derde **Elsenburg** bouwen, dat alweer in 1810 onverkoopbaar bleek en in 1812 moest worden gesloopt. **Doornburgh** kocht die gronden in 1831 en liet toen ook het eigen park in landschapsstijl aanleggen, mogelijk door J.D. Zoicher jr.

Van de ruim 300 buitens die er ooit langs de Vecht waren, resteren er nu nog 86, waarvan 72 in Stichtse Vecht, dat daarmee de grootste buitenplaatsengemeente in het land is. Theekoepels, waterhekken en waterstoepen langs de Vecht herinneren nog aan deze periode.

Van stagnatie naar bloei

Na de bloei van de Gouden Eeuw volgde een periode van stagnatie. Tot diep in de 19^e eeuw was de Vechtstreek een dunbevolkt gebied met vooral agrarische bedrijvigheid, veenderijen en enkele steen- en pannbakkerijen. In 1830 telden de dorpen tussen Abcoude en Oud-Zuilen (met 14 gemeentebesturen!) 9.718 inwoners. In die eeuw nam de bevolking, die min of meer gelijk verdeeld was over de noordelijke en de zuidelijke Vechtstreek, nauwelijks toe. Dat veranderde door de aanleg van de (Rijks-)straatweg (N402) in 1813, de spoorlijn in 1843 en het Merwedekanaal in 1882 (sinds 1952 Amsterdam-Rijnkanaal). Deze nieuwe infrastructuur trok fabrieken en industrieën aan, met de daaraan gekoppelde bevolking en huisvesting. In de jaren 1930 werd voor bijna ieder dorp een uitbreidingsplan gemaakt, dat pas in de jaren '50 werd gerealiseerd. De A2 werd in 1954 opengesteld en er ontstonden nieuwe dorpen, zoals Maarssenbroek, dat vanaf 1976 werd gebouwd, en Op Buuren, waarvoor de eerste paal in 2006 werd geslagen. Sinds 1950 is de bevolking van Stichtse Vecht verdrievoudigd van 21.466 tot circa 64.000 inwoners.

Ook op het gebied van ‘spelevaren’ keerde het in de tweede helft van de 20^e eeuw. Waterrecreatie en watersport kwamen vanaf de jaren 1920 weer voorzichtig op gang, maar speelden vooreerst geen rol van betekenis voor de Vecht. In eerste instantie was dat vooral de sportvisserij in de voormalige veenderijen in het Oostelijk plasseengebied en later de ook zeilvaart. Vanaf de jaren 1950 waren, naast toenemende welvaart, de invoering van de AOW (1957), de vrije zaterdag (1960) en de 40-urige werkweek (1961) belangrijk voor de ontwikkeling van de recreatie. Dat gold ook recreatie op en aan de Vecht. Nu kreeg de 20^e-eeuwse stadsbewoner de gelegenheid om er in het vrije weekeinde op uit te trekken. Vooral vanaf de jaren '70 heeft dat tot een stormachtige ontwikkeling geleid. Nu worden jaarlijks 30.000-35.000 vaarbewegingen op de Vecht geteld en in Maarssen en Nieuwersluis moeten de bruggen voor 15.000-18.000 schepen worden geopend. De Vechtstreek ontwikkelde zich tot ‘het buiten van de Randstad’. Deze ontwikkeling ging min of meer vanzelf. Tot nu toe kunnen de rivier en de aanliggende dorpen dit nog aan, maar het moment voor het maken van keuzes en het formuleren van beleid is gekomen. In 2020 koos de gemeente Stichtse Vecht voor kwaliteitstoerisme, maar hoe het juiste evenwicht zal worden gevonden, is nog niet duidelijk.

De Vecht als handels- en transportader

Transport over land was in ons natte land tot diep in de Middeleeuwen vrijwel onmogelijk; men was dus vooral aangewezen op water. Rond het begin van de jaartelling gebruikten de Romeinen de Vecht voor hun verkenningstochten naar het noorden. In 12 v.Chr. legden zij bij Velzen, in de monding van het Oer-IJ, een fort aan. En de Romeinse generaal Drusus voer dat jaar met zijn vloot naar de monding van de Elbe om Germania vanuit het noorden aan te vallen. Het is waarschijnlijk (zo blijkt uit recent onderzoek⁵) dat hij voor de Vecht heeft gekozen om veilig en snel binnendoor naar het noorden te kunnen varen en dat hij, om de Vecht beter bevaarbaar te maken, de zogenaamde ‘Drususgrachten’ heeft laten graven. De afsnijding van de Aa bij Breukelen zou daarbij kunnen zijn ontstaan, maar ook die bij Vreeland (zie hiervoor het artikel van Anton Cruysheer in het Jaarboekje 2020). Dat was de eerste keer dat de mens actief de loop van de Vecht heeft beïnvloed.

Met deze verkenningstochten begint voor de Vecht de rol als handelsroute tussen noord en zuid, die de rivier tot diep in de 19^e eeuw zou blijven spelen. In 834 werd de Vechtstreek opgeschrikt door de inval van Noormannen, die de rivier gebruikten voor de plundering van Dorestad (Wijk bij Duurstede). De Vikingen ondernamen niet alleen strooptochten, maar dreven ook handel. Zij maakten de Vecht tot een belangrijke

handelsroute tussen Scandinavië en de Hanzesteden in het noorden en Vlaanderen en de Duitse landen langs de Rijn in het zuiden.

De Vecht als vaarwater

Na de val van Dorestad ontwikkelde Utrecht zich tot handelsstad. De bereikbaarheid over water speelde daarbij een belangrijke rol. Dat zien we terug in het bevaarbaar maken en houden van de rivier en in de ontwikkeling van infrastructuur op de oevers. Alle gronden langs de Vecht en de tol in Muiden waren in 953 in handen van de bisschop van Utrecht gekomen. Daarmee had Utrecht de controle over de scheepvaart op de Vecht. In de eeuwen daarna werd de Vecht steeds belangrijker in het regionale en lokale verkeer en vervoer. De afdamming van de Kromme Rijn bij Wijk bij Duurstede (1122) verbrak de verbinding over de Vecht naar het zuiden, maar omdat dit ook schadelijk was voor de handelsbelangen van Utrecht, werd in de jaren daarna de Vaartsche Rijn gegraven, als verbinding met de Lek.

Afb. 7 Op deze kaart van Noord-Holland is duidelijk de loop van de Vecht en de vele verbindingen met andere waterlopen te zien. Joost Jansz., beeldsnijder 1575 (detail; coll. Rijksmuseum).

Omdat het Almere in die tijd uitgroeide tot Zuiderzee, kwam de Vecht steeds meer onder invloed van getijdenwerking te staan, zozeer dat de stad Utrecht bij aanhoudende noordenwinden last had van overstromingen. De Otterspoordam die rond 1130 tussen Maarssen en Breukelen werd aangelegd beschermde Utrecht weliswaar tegen overstroming, maar vormde ook een obstakel omdat zeeschepen die de Vecht opvoeren daar niet verder konden, zodat hun vracht daar op een kleinere schuit moest worden overgeslagen. Tussen Utrecht en Zuilen werd in 1148 een stuk van de Vecht gekanaliseerd. Al dan niet gestimuleerd door menselijk ingrijpen verlegde de Vecht rond 1200 zijn hoofdstroom naar het noorden, ten nadele van de meander van de Aa. In de 15^e eeuw werd in Vreeland, om hinder voor het toenemend scheepsverkeer te verminderen, de grote meander – de ‘Oude Vechtarm’ – afgesneden.

Na de vervanging van de Otterspoordam door de Hinderdam (1437) besloot Utrecht op de oostelijke Vechoever, tussen Utrecht en Breukelen een jaagpad aan te leggen voor de trekvaart. De rond 1448 gegraven Nieuwe Wetering verbond Utrecht via de Vecht met een sluis (vandaar Nieuwersluis) via de Angstel met Amsterdam – en omgekeerd kreeg Amsterdam zo toegang tot de Rijnlanden. De stad Utrecht liet in 1472 de Vecht tot Maarssen tot 2 el (circa 1,40 m) uitdiepen.

Terwijl de betekenis van Utrecht als internationale handelsstad in de 14^e en 15^e eeuw begint af te nemen, nam Amsterdam die rol vanaf de 16^e-17^e eeuw over. Daardoor behield de Vecht zijn functie als internationale handelsroute tussen de Noordzee en de Duitse landen – de ‘Keulsche Vaart’ – die tot diep in de 19^e eeuw zo’n belangrijke rol speelde die door het Amsterdam-Rijnkanaal zou worden overgenomen.

Turfvaart

Met de groei van de stedelijke bevolking groeide ook de vraag naar turf als belangrijkste brandstof. Vooral Amsterdam was een belangrijke afzetmarkt voor de turf. Ook bierbrouwerijen gebruikten heel veel turf. In de grote veenderijen ter weerszijden van de Vecht werden grote hoeveelheden turf gewonnen, die met schuiten naar de Vecht werden vervoerd om vandaar met turfschepen naar de steden te worden gebracht. Op de terugweg namen de schuiten stadsvuil mee om als ‘toemaak’ of ‘vulling’ te worden verwerkt voor de bemesting van de akkers.

Houtvloten

Omdat in Nederland de houtproductie al in de 17^e eeuw was uitgeput, moest hout van elders worden aangevoerd. Voortaan kwam vrijwel al het hout uit Scandinavië

Afb. 8 Houtvloten op de Vecht voor de Weerdpoort in Utrecht rond 1830, Bruno van Straaten I (1786-1870), (coll. Centraal Museum Utrecht).

en de Oostzeelanden; daarnaast vooral uit het Zwarte Woud. Daar werden de boomstammen tot enorme vloten aan elkaar gebonden die langzaam de Rijn afdreven; vanaf 1870 werden zij vooral gesleept. De meeste houtvloten gingen naar Dordrecht om daar te worden verwerkt, maar een deel ging ook via de Vecht naar Amsterdam. Een houtvlot bestond uit vier of meer afdelingen, ieder met hun eigen bemanning.

Trekvaart

Mede door de groei van de stad Utrecht kwam in de 15^e eeuw de beurtvaart op gang, het geregeld goederenvervoer tussen Amsterdam en Utrecht, waarbij passagiers, vracht en vee volgens een vaste dienst werden vervoerd. Dat werd mogelijk door de aanleg van jaagpaden.

Ging het eerst vooral om het vervoer van goederen, met de bouw van de buitenplaatsen nam het personenvervoer vanaf de 17^e eeuw toe. Dat stelde andere eisen aan het schip. Daaruit ontstonden lange, smalle trekschuiten met een roef, die een snelle en

Afb. 9 Een deel van het jaagpad tussen Loenen en Vreeland is in 2018 hersteld.

gerieflijke reis mogelijk maakte. Door de constante snelheid konden de beurtschippers volgens een strak schema varen. Vervoer over water was daarom lang efficiënter, gerieflijker en sneller dan over land. De reis van Amsterdam naar Utrecht duurde zo'n acht uur; met de schietschuit werden snelheden tot tien km/u gehaald. Rond 1700 lag in westelijk Nederland een aaneengesloten netwerk van trekvaarten van 658 km dat 39 steden en dorpen met elkaar verbond.

Met de aanleg van de Rijksstraatweg (1813) en de opkomst van de postkoets verloor de trekvaart zijn klanten. Rond 1850 was het tijdperk van personenvervoer met de trekschuit ten einde. Dat werd overgenomen door kleine stoomboten. Voor lokaal goederenvervoer bleef de trekvaart nog tot in de jaren 1930 bestaan. Daarna kwam ook een eind aan het oorspronkelijk gebruik van de jaagpaden. Gaandeweg werden zij opgenomen in het steeds drukker wordende Zandpad. Alleen daar waar het jaagpad over de 'zomerdijk' is aangelegd, zoals bij de Gouden Bocht in Maarssen en tussen Nieuwersluis en Loenen, is het als wandelpad gespaard gebleven. Elders langs de Vecht wordt onderzocht hoe 'verdwenen' jaagpaden nieuw leven ingeblazen kan worden.

Keulsche Vaart

Al in de middeleeuwen vervoerden Amsterdamse Rijnvaarders zout uit de Golf van Biskaje, bier uit Hamburg, graan uit de Oostzee en later ook specerijen uit de Oost naar de Benedenrijn. Op de terugweg namen zij aardewerk mee en ijzerwaren uit het Rijnland, Moezelwijn, geschut, kogels, tufsteen en steengoed uit Keulen.

In de 19^e eeuw wordt de geschiedenis van de Vecht bepaald door de steeds toeneemende binnenvaart. Amsterdam was in de Franse tijd zijn positie in de wereldwijde zeehandel kwijtgeraakt, de vaart over de Zuiderzee was omslachtig en gevaarlijk en de ondiepte bij Pampus belemmerde grotere zeeschepen. De aanleg (vanaf 1819) van het tachtig km lange Noordhollandsch Kanaal was een vooruitgang, maar de opkomst van de haven van Rotterdam werd door Amsterdam als een grote bedreiging ervaren.

Maar Amsterdam had van Napoleon het alleenrecht op de Rijnhandel gekregen. Een goede vaarverbinding met de Rijnlanden was voor Amsterdam dan ook van levensbelang. Met name voor de 'Keulenaars', de in omvang steeds groter wordende schepen die op Duitsland voeren, werd de reis over de Vecht steeds moeizamer: die was te smal, te bochtig en te ondiep. De grotere schepen namen de risicovolle route over de Zuiderzee en de IJssel, maar de kleinere schepen waren op de Vecht aangewezen.

Koning Willem I zag in 1821 het belang in van de Keulsche Vaart, die Amsterdam via Utrecht met de Lek zou verbinden. Door de Vecht 9 meter bodembreed en 2,6 meter diep te maken, de bruggen beweegbaar te maken en bij Muiden en Weesp nieuwe schutsluizen te bouwen, hoefde het scheepvaartverkeer niet meer buitenom over de Zuiderzee, maar kon dat verkeer via de Weesptrekvaart naar de Vecht worden geleid.

Utrecht zag met lede ogen dat Amsterdam een steeds grotere rol ging spelen in de Rijnvaart. Voor het gebruik van de Vecht waren beide steden tot elkaar veroordeeld, ze moesten wel samenwerken, o.a. over de verdeling van de kosten van het op diepte houden van de Vecht en onderhoud van de jaagpaden. Maar ze bleven elkaar ook dwarszitten. Zo stond Utrecht niet toe dat de Amsterdamse Rijnvaart binnen de stad gebruik maakte van paardentractie: daar moesten de schuiten worden getrokken door arme, door de stad aangewezen vrouwen, een vorm van armenzorg. Tussen Amsterdam en Gorinchem moesten 31 bruggen (waarvan tien binnen de stad Utrecht!) en zeven sluizen worden gepasseerd, waarvoor tol- en bruggelden werden geheven. Niet voor niets was het gezegde: *'Die wil varen op de Vecht, legt zijn beurs maar op de plecht.'*

Terwijl de in 1843 geopende Rhijnspoorweg Amsterdam-Utrecht-Arnhem de Keulsche Vaart een gevoelige slag toebracht, kwam vanaf 1840 de stoomsleeuvaart op, die met hun speciaal daarvoor gebouwde lichters een veel grotere vracht konden vervoeren. Ondanks alle verbeteringen bleef de Vecht vanwege alle bochten en bruggen onvoldoende breed en ongeschikt voor de steeds groter wordende schepen. Ook het in 1824 geopende Noordhollandsch Kanaal bleek al snel niet te voldoen.

Amsterdam zat dus knel en oefende druk uit op Thorbecke. Die zag dat probleem in en verleende in 1853 aan het hele tracé van de Keulsche Vaart de status van Rijksvaarwater en hij legde beheer en onderhoud bij het Rijk. Dat was een verbetering, maar loste de problemen niet voldoende op: met al zijn bochten, ondieptes en obstakels bleef de 36 km Vecht tussen Weesp en Utrecht problematisch. Om als Rijksvaarweg levensvatbaar te zijn voor de Rijnvaart, zou de Vecht een voorgeschreven vaarbreedte van 35 meter moeten krijgen. Dat zou enorme consequenties hebben voor de loop van de Vecht en de dorpen en huizen op de oevers. Breukelen was bereid **Gunterstein** in het water te zetten! De weerstand was zo groot dat tal van alternatieve plannen werden ontwikkeld – en afgekeurd. Amsterdam, dat in zijn ontwikkeling achterbleef bij Rotterdam, gaf de voorkeur aan een kanaal van Amsterdam via het Eemdal en Amersfoort naar de Rijn.

Afb. 10 Na de opening van het Merwedekanaal (vanaf 1952 Amsterdam-Rijnkanaal) verloor de Vecht zijn transportfunctie. Let op de vracht afgebikte bakstenen op het schip. Van een gesloopte buitenplaats wellicht? Op de achtergrond station Nieuwersluis en de loopbrug over het kanaal (coll. Van Bommel).

Merwedekanaal - Amsterdam-Rijnkanaal

Ondanks hevig verzet van de burgemeesters van de Vechtdorpen en van Utrecht, die vreesden dat het wegvallen van de transportfunctie van de Vecht de doodsteek voor de Vechtstreek zou zijn, werd op 24 april 1884 in de Eerste Kamer het vervoltraject van het Merwedekanaal bepaald: een geheel nieuw tracé, dat vanaf Nigtevecht westelijk geheel los van de Vecht zou komen te liggen en het tracé van de Rhijnspoorweg uit 1843 zou volgen. Het 43 km lange Merwedekanaal werd door polderjongens met de schep tot één à twee meter diep uitgegraven en vervolgens met baggermachines op diepte gebracht. Al spoedig bleek het op 4 augustus 1892 feestelijk geopende kanaal te smal en te ondiep, met gevolg dat het, inmiddels tot Amsterdam-Rijnkanaal omgedoopte en in 1952 in gebruik genomen kanaal, in de jaren 1965-1981 meermalen is verbreed, verlegd en verlengd richting Wijk bij Duurstede. Met een lengte van 72 km en een vast peil van $-/+ -0,40$ NAP wordt het kanaal jaarlijks door circa 100.000 schepen bevaren – en is daarmee het drukst bevaren kanaal ter wereld.

Vecht verliest transportfunctie

Door de aanleg van het Merwedekanaal verloor de Vecht zijn regionale en internationale transportfunctie. Deze functie was al sterk verminderd door de eerdere aanleg van de Rijkstraatweg en de spoorweg Amsterdam-Utrecht (1843). Terwijl de Vecht een rivier voor de recreatievaart werd met hoge landschappelijke, natuurlijke en cultuurhistorische waarden, bleef de Rijkstraatweg tot de aanleg van Rijksweg A2 (1954) de hoofdverbinding tussen Amsterdam en Utrecht (en verder naar Parijs).

Aan de aanleg westelijk, op afstand van de Vecht, van de ‘snelle’ wereld van de infrastructuur (spoor, kanaal, rijksweg A2, hoogspanning) is het te danken dat de ‘langzame’ wereld van de Vecht, met zijn kleinschalige structuren en grote landschappelijke, cultuurhistorische en natuurlijke waarden, behouden bleef. Voor zowel de Vecht als voor de Vechtstreek is het ontstaan van deze twee werelden van grote betekenis.

Hollandse Waterlinie

Nu de Nieuwe Hollandse Waterlinie de status van Werelderfgoed heeft, liggen er voor Stichtse Vecht kansen om het boeiende verhaal van de Hollandse Waterlinies zichtbaar te maken, hoe de mens van de ‘nood’ (bodemdaling) een ‘deugd’ maakte (bescherming van het rijke Holland) om de vijand tegen te houden door het land ten oosten van de Vecht (de inundatievelden) onder water te zetten.

Dit is ook een kans om al die processen die inundatie mogelijk maken, nl. de daling van het maaiveld tot onder NAP als gevolg van de bodemdaling bij de ontginning van

Afb. 11 Kaart van het inunda-
tiegebied van de Nieuwe Hol-
landse Waterlinie, waarvan de
Vecht voor een groot deel de
'slagader' vormt.

het grote veenmoeras (de Grote Ontginning) en het bodemverlies door de veenderijen, evenals het ingenieuze netwerk van vaarten, dijken, sluisen en gemalen en andere waterhuishoudkundige werken die daarmee samenhangen, in context te plaatsen en in samenhang te tonen.

Als hoofdleverancier van water (nodig voor de inundatie) speelt de Vecht in zowel de Oude als de Nieuwe Hollandse Waterlinie een hoofdrol.

De Oude Hollandse Waterlinie volgde vanaf Muiden de Vecht stroomop om bij Nieuwersluis naar het westen af te buiten richting Woerden. Door inundaties – en een onverwacht vroeg invallende dooi – voorkwam deze linie dat de Fransen in de winter van 1672-'73 Amsterdam en het rijke Holland konden innemen. Als represaille werden dorpen, buitenplaatsen en kastelen in brand gestoken – tenzij je voldoende betaalde! De zuidelijke Vechtstreek en Utrecht werden dus niet beschermd door de Oude Hollandse Waterlinie. Het pleidooi om deze gebieden binnen de linie te brengen door deze naar het oosten op te schuiven, viel bij Napoleon in goede aarde; Amsterdam, de derde stad van zijn Rijk, zou zo beter beschermd worden. Uiteindelijk was het koning Willem I die in 1815 besloot tot de aanleg van het hele complex van dijken, sluisen, forten en andere werken, dat pas rond 1870 voltooid was. Als gevolg van de continue ontwikkeling van nieuw geschut en de komst van vliegtuigen moesten voortdurend verbeteringen worden aangebracht, tot aan de mobilisatie in 1939. Uiteindelijk was de linie van Muiden tot Woudrichem 85 km lang en gemiddeld drie tot vijf km breed.

Amsterdam, dat bij een oprukkend veldleger als laatste bastion zou dienen, was nog onvoldoende beschermd. Daarom regelde de Vestingwet van 1874 de aanleg van de Stelling van Amsterdam, een 135 km lange verdedigingslinie op 15 tot 20 km van het centrum van de stad. De Stelling, in eerste instantie ook een waterlinie, is van 1880 tot 1914 aangelegd en bevat 45 forten. De Stelling van Amsterdam (in 1996 op de UNESCO Werelderfgoedlijst geplaatst) valt van Muiden tot Nigtevecht samen met de Nieuwe Hollandse Waterlinie.

Als hoofdwaterkering en als hoofdverdedigingslinie – met als ‘achterland’ eerst de Zuiderzee en de Amstel, later ook het Merwedekanaal – was de Vecht verantwoordelijk voor de aanvoer van het water dat nodig was om de inundatievelden onder water te kunnen zetten. Om dat water op de juiste plek en de gewenste diepte te krijgen, de zogenaamde ‘onderwaterhuishouding’, was de linie voor een belangrijk deel afhankelijk van het al bestaande ingenieuze systeem van sluisen, dijken, vaarten, stuwen en gemalen. Omdat de inundatievelden ten oosten van de Vecht liggen, vinden we de (sporen van) inundatiesluisen ook alleen aan die zijde en wel bij de Nedereindse Vaart, de Maarsseveensevaart, de Machinekade, de Kraaijenestersluis, de Weersluis, de Mijndensensluis, de sluis in het Oud Over (tussen 164-166), 't Sluisje (Vreeland) en (net buiten Stichtse Vecht) 't Hemeltje en de sluis in de Dammerweg.

De Vechtdijken – en de toegangen tot die dijken (de accessen) – waren kwetsbaar en werden daarom door forten beschermd. Om de accessen te beschermen, liggen de meeste forten op enige afstand van de Vecht; slechts drie forten liggen dichtbij of aan de Vecht; het Fort aan de Hinderdam ligt er zelfs gedeeltelijk in.

Het Fort bij Nigtevecht (als enige gelegen achter de Waterlinie) beschermt het sluiscomplex tussen de Vecht en het Amsterdam-Rijnkanaal. Het Fort Nieuwersluis – waar het sluisencomplex in de Vecht deel van uitmaakt – beschermt ook de Nieuwe Wetering, de verbinding tussen de Vecht en de Angstel. Door de bouw van de kazerne, thans in gebruik als penitentiaire inrichting, is in Nieuwersluis een deel van de vestingwerken niet meer als zodanig te herkennen. De schans die in het Rampjaar als onderdeel van de Oude Hollandse Waterlinie zo'n belangrijke rol speelde, leeft voort in de naam van de buitenplaats Sterreschans.

Verboden Kringen

Om het schootsveld rond de forten vrij te houden, werden 'Verboden Kringen' ingesteld; binnen die kringen mocht niet worden gebouwd, of alleen in hout zodat die huizen in geval van nood konden worden gesloopt of zelfs in brand gestoken. De Vecht ligt binnen de Verboden Kring van de forten de Klop, Nieuwersluis, Nigtevecht,

Afb. 12 Luchtfoto van Fort Nigtevecht (foto via FB Dronefoto's Stichtse Vecht).

de Hinderdam, Uitermeer, Weesp via Muiden. In o.a. Nieuwersluis herinneren de houten Verboden Kring-huizen langs de Mijndensedijk daaraan.

Inundaties

Met uitzondering van het onder water zetten tijdens de Mobilisatie (1939) van de Ke-verdijkse Polder en tijdens de eerste oorlogsdagen van de Noorder- en Zuiderpolders tussen Muiden en Muiderberg, is de Nieuwe Hollandse Waterlinie in de Vechtstreek niet gebruikt voor zijn primaire doel: het land beschermen tegen de oprukkende vij-and.

Wel zijn tegen het einde van de oorlog als represaillemaatregel zowel de Mijndense Sluis, als 't Sluisje in Vreeland door de Duitse troepen opgeblazen, met inundaties tot gevolg.

Het Restauratieplan Vecht

Sinds de Romeinen de 'Drususgrachten' hadden gegraven, was het voor de Vecht als handels- en transportader van het grootste belang om de rivier bevaarbaar te maken en te houden. Dat was niet alleen een punt van blijvende zorg en aandacht, maar ook een bron van conflict en machtsstrijd – en dus van regelgeving. Die regels staan fraai beschreven in het Groot Placaatboek Utrecht.⁶

Waar tegenwoordig het baggeren en het afvoeren van slib een uiterst kostbare aangelegenheid is, was dit vroeger juist een lucratieve bezigheid, zozeer dat al op 8 oktober 1555 door Maximiliaan van Bourgondië, Stadhouder van 's Keizers hof in Utrecht in het placaat *Rakende het Modderen in de Vecht* regels voor het baggeren moesten worden opgesteld.

Modderen

Het modderen, of 'trecken', het ophalen van modder uit de rivier, was natuurlijk primair van belang voor de scheepvaart, maar daarnaast was modder een waardevol en zeer gevraagd product omdat het, vaak gemengd met zand en/of koemest en zelfs met stadsafval, werd gebruikt als 'toemaak' om de schrale veenbodem te bemesten. 'Toemaken' of 'vullen' betekende het aanbrengen van nieuwe, vruchtbare grond om deze geschikt te maken voor land- of tuinbouw.

Baggerspecie was blijkbaar zo gewild dat de 'modderluyden' zich niet beperkten tot het uitdiepen van de vaargeul. Als zij de kans kregen modderden zij, bij voorkeur ongezien en 's nachts, tot zo dicht mogelijk bij de oever – met landverlies tot gevolg.

Afb. 13 Het modderen van de Vecht, zoals te zien is op de prent van Oud Zuilen in *De Zegepraalende Vecht*, 1719.

Dat had allerlei regels tot gevolg die in placaten werden vastgelegd. Zo mocht de modder niet buiten de provincie worden verkocht en mochten de ‘modderluiden’ alleen overdag werken, staande in hun schuif, met hun rug naar de oever, zodat goed te zien was wat zij deden en waar. Niet alleen om landverlies te voorkomen, maar, zeker vanaf de aanleg van het Zandpad, ook om te voorkomen dat te dicht bij de Vechtdijk zou worden gemodderd en deze zou worden ondermijnd en inzakken – een gevaar dat tot de dag van vandaag actueel is!

Restauratieplan

Behalve als vaarroute is de Vecht eeuwenlang gebruikt als open riool, waar iedereen, van de stad Utrecht tot Muiden vrijelijk zijn afvalwater op loosde. Dat verergerde doordat ook de chemische industrie, die zich vanaf het einde van de 19^e eeuw langs de Vecht vestigde, zijn vervuilde water direct op de Vecht loosde. In de jaren vijftig van de vorige eeuw kwam daar enige verbetering in door de bouw van rioolwaterinstallaties, die echter nog steeds hun afvalwater op de Vecht bleven lozen. Het water raakte zo

vervuild dat de vissen gezwollen vertoonden en bij muggenlarven genetische afwijkingen werden vastgesteld. In de jaren tachtig was de Vecht zo dood als een pier.

De overdracht, in de jaren negentig van de vorige eeuw, van het beheer van de Vecht van Rijkswaterstaat naar het waterschap Amstel, Gooi en Vecht vond plaats onder voorwaarde dat de rivier eerst grondig zou worden gesaneerd. Dat heeft in 1996 geleid tot het Restauratieplan Vecht (RPV), waarbij een groot aantal partijen heeft samengewerkt om de Vecht grondig te saneren, de waterkwaliteit te verbeteren en de Vecht weer gezond te maken en waterplanten en vissen weer terug te krijgen in de rivier.

Het inmiddels met succes afgeronde RPV had drie pijlers: de aanpak van de oevers, o.a. door de aanleg van twaalf km natuurvriendelijke oever en het verwijderen van woonboten op kwetsbare punten; het verbeteren van de waterkwaliteit, zodat er weer waterplanten kunnen groeien en er weer leven in het water komt, o.a. door verbetering van de waterzuiveringsinstallaties en het niet langer lozen van dat afvalwater op de Vecht. En tenslotte een enorme baggeroperatie, waarbij in vier jaar tijd 2,5 miljoen kubieke meter vervuilde grond uit de Vecht is gebaggerd en afgevoerd.

De laatste grote klus was de sanering van het Slijk. In de jaren dertig waren door zandwinning diepe putten ontstaan, waarin direct na de tweede Wereldoorlog o.a. allerlei oud oorlogsmateriaal is gedumpt, waaronder niet-gesprongen explosieven. In de jaren daarna is het Slijk gebuikt als illegale vuilstort voor allerlei puin en zelfs chemisch afval van de fabrieken in Maarssen.

Met het 'schoon' opleveren van het Slijk is het Restauratieplan Vecht op 15 maart 2019 afgesloten.

Noten

- 1 Dit artikel is ontstaan uit het verzoek van de gemeente Stichtse Vecht om een bijdrage te leveren aan de cultuurhistorische paragraaf van het in ontwikkeling zijnde bestemmingsplan 'De Vecht'. Dat verklaart het accent op dat deel van de Vecht.
- 2 Zoals de 'Gouden Bocht' in Maarssen, tussen de Diependaalsedijk en de Vecht met de buitenplaatsen Doornburgh, Goudestein en Vechtoever. Verder stroomaf op de westoever eerste de 'Mennistenhemel' met Vijverhof, Over-Holland, Sterreschans en Rupelmonde en na Nieuwersluis met de buitenplaatsen Ouderhoek, Middenhoek, Nieuwerhoek. Ook op de westoever, tussen Maarssen en de Olifant ligt 't Slijk (dat zijn naam ontleent aan de klei die daar is gewonnen voor de steen-en pannenbakkerijen) met de hoeve Op 't Slijk.
- 3 Overgebleven poldermolens die op de Vecht uitslaan, zijn de polder Buitenweg, de polder Westbroek, de Loenderveense polder, de Hoekermolen en de Garstenmolen. Door het dempen van sloten heeft met name de Hoekermolen veel van zijn potentiële functie verloren. In verband met de wateropgaaf liggen hier kansen. De molens 'de Hoop' (Loenen), 'de Ruiter' (Vreeland) en 'De Vriendschap' (Weesp) zijn graanmolens; de molen 'De Eendracht' (Weesp), ooit gebouwd als graanbreekmolen voor de brandewijn-branders, was in gebruik als houtzaagmolen. Verder stroomaf, niet aan de Vecht gelegen maar wel op de Vecht uitslaand, is de 'Meermolen De Onrust' die alleen – zonder hulpgemaal – verantwoordelijk is voor het bemalen van het Naardermeer.
- 4 Op de oostoever zijn dat, stroomafgaand: de sluis bij Fort de Klop, het sluisencomplex aan de Neder-einde Vaart, de Maarssveense vaart, de Machinekade (voor de Bethunepolder), de Kraaiensteruis, de Weersluis, de Mijndense sluis, de Loenderveense sluis en 't Hemeltje voor het Hilversums kanaal, de Dammer sluis, de sluis bij Fort Uitermeer, de Uitwatering van het Naardermeer en de sluis in de Vesting-gracht (Muiden).
- 5 Verhagen, 2019.
- 6 Groot Placaatboek Utrecht, deel 2, 219 e.v.

Literatuur

- Berg, Bart O. van den, Evert Boeve, Dedalo Carasso en Carla S. Oldenburger, *Theekoepels en tuinhuisen in de Vechtstreek en 's-Graveland*, Vechtplassencommissie, 1980.
- Blijdenstijn, Roland en Kees Volkers, *Over Historische wegen – varen, rijden en sporen door de provincie Utrecht*, provincie Utrecht, 2018.
- Bos, Ingwer, Hendrik Feiken, Frans Bunnink en Jeroen Schokker, 'Influence of organics and classic fills on distributary channel processes in the distal Rhine-Meuse delta (The Netherlands)', *Palaeogeography, Palaeoclimatology, Palaeoecology*, 284 (2009) 355-374.
- Clercq, Willem de, *Dagboek van Willem de Clercq 1811-1844*, <http://resources.huygens.knaw.nl/retroboeken/declercq/>.
- Clercq, Steven de en Hans van Bommel, 'Het raadsel van de dakpanbeschoeiingen in de Vechtstreek', *Jaarboekje Nijfartlake* 2008, 90-99.
- Clercq, Steven de & Hans van Bommel, 'Hoefslagpalen en een verkenning naar het onderhoud van de Vechtdijk', *Jaarboekje Nijfartlake* 2008, 106-114.
- Clercq, Steven de, Juliette Jonker-Duynstee, Jörn Copijn en Luuc van Dam, *Vechtoevers – zien en gezien worden – Hoe houden we onze Vechtoevers mooi?*, Vechtplassencommissie, 2011.
- Clercq, Steven de, 'Land uit water', *Jaarboekje Nijfartlake* 2014.
- Clercq, Steven de en Juliette Jonker-Duynstee, *De Kracht van Stichtse Vecht*, Vechtsnoer, 2018.
- Daams, Jasper, 'Modderen in de Vecht en toemaak van het land', *Jaarboekje Nijfartlake* 1986, 25-30.
- Dukes, M.N.G., *Een eeuw geleden: de redding van de Vecht*, 1976.

- Dukes-Greup, M.A., 'Rakende het Modderen in de Vecht', *Jaarboekje Nijftarlake* 1983, 69-62.
- Donkersloot-de Vrij, Marijke, *De Vechtstreek, Oude kaarten en de geschiedenis van het landschap*, Heureka, Weesp, 1985.
- Dooren, Noël van, *Vecht Vademecum*, Vechtplassencommissie, 2002.
- Jonker-Duynstee, Juliette, *De Vechtoevers – waterkering & infrastructuurdrager*, manuscript, 2010.
- Jonker-Duynstee, Juliette en Anton Cruysheer, *Vreeland, 750 jaar geschiedenis in vogelvlucht*, VechtExclusief, 2015.
- Jonker-Duynstee, Juliette en Steven de Clercq, *Gouden Bochten – Amsterdam & de Vechtstreek*, Vechtsnoer, 2015.
- Manten, A.A., 'Scheepvaart op de Vecht', *Maandblad Oud Utrecht* (1991) 118-130.
- Manten, A.A., *De mens zoekt zijn weg*, Rijkswaterstaat/HKBreukelen, 2002.
- Rooy, Peter van en Klaas van der Lugt, *Restauratieplan Vecht 1996-2015*, Hoogheemraadschap Amstel en Vecht, 1996.
- Rooy, Peter van, e.a., *Startnotitie - De Vecht als Cultuurlandschap*, Vechtplassencommissie, 1999.
- SteenhuisMeurs bv, *Verleden, heden en toekomst: Trendlijnen Stichtse Vecht, cultuurhistorische en landschappelijke trendlijnen*, 2019.
- Verhagen, Jan, *Romeinse waterwerken in de Rijn- en Maasdelta*, dissertatie in prep., 2019; zie ook: podcast <https://www.mijndma.com/delimesleeft/podcast/gracht-van-drusus>.
- Water, Johan van de, *Groot Placaatboek vervattende alle de placaten, ordonnantien en edicten, der edele mogende heeren staten 's lands van Utrecht; Mitsgaders van de ed. groot achth. heeren borgemeesteren en voedschap der stad Utrecht; tot het jaar 1728 ingesloten*; Utrecht, Deel 2, 219 e.v.; Jacob van Poolsum, 1729-1733.
- Weesp, *Archeologische verwachtings- en beleidsadvieskaart gemeente Weest*, Bureau Monumenten & Archeologie, Gemeente Amsterdam, 2013.

Meer weten: zie ook www.vensteropdevecht.nl.

Van welke Van Mollem was dit staand horloge?

Juliette Jonker-Duynstee

In november 2020 slaagde Niftarlakelid en kunstverzamelaar Bert Degenaar erin een klok te kopen waar hij – na een tip van Anthony Lisman – al jaren naar op zoek was: de klok die ooit toebehoord zou hebben aan David van Mollem (1670-1746) van de buitenplaats en zijderederij **Zijdebalen**. Het alliantiewapen op de klok zorgde onder experts voor een interessante discussie. Een van de wapens was onmiskenbaar van Van Mollem, te weten gedeeld, (heraldisch) rechts twee gekruiste knoestige stokken en links een omhoog gerichte kris. Het tweede wapen echter (twee gekruiste knoestige takken) was onbekend.

Van wie was dit wapen? En van welke Van Mollem was de klok dan eigenlijk geweest? Duik mee in een boeiende speurtocht naar de herkomst van een bijzonder staand horloge.

Deze klok, gemaakt door de Amsterdamse ‘meester-uurwerkmaker’ Dirck van Leeuwen (reeds actief in 1701, overleden in 1736),¹ vormt een interessante uitbreiding van de collectie Zuylenburgh, die bestaat uit meer dan duizend antiquarische objecten, waaronder uurwerken, globes en wetenschappelijke instrumenten uit de tijd van de Verlichting. Het ‘staand horloge’ van 2.30 meter hoog, uitgevoerd in notenhout, is op stijlkenmerken en maker te dateren rond 1720-’30. Het snijwerk is in de late Lodewijk XIV-stijl uitgevoerd, zoals die in de Noordelijke Nederlanden verbreid is geraakt door de in prent uitgegeven ontwerpen van Daniel Marot.² De klok vertoont aan de bovenzijde twee wapens: links (heraldisch rechts) een gedeeld mannelijk schild met links twee gekruiste knoestige takken en rechts een omhooggerichte kris, rechts een ovaal vrouwelijk schild met twee schuin gekruiste boomstronken. Het manswapen is onmiskenbaar het Van Mollem-wapen. Dit is ook afgebeeld op het bekende schilderij in het Rijksmuseum van de hand van Nicolaas Verkolje (1673-1746) waarop David van Mollem met zijn familie staat afgebeeld.

Mogelijk is het schilderij ter gelegenheid van zijn 70^e verjaardag gemaakt en dateert het dan uit 1740, circa vijftien tot twintig jaar na het vervaardigen van de klok.³ Het schilderij toont het terras aan de tuinzijde van het huis **Zijdebalen** met zeven leden van de families Van Mollem en Sijdervelt afgebeeld.⁴ Links zit David van Mollem,

Afb. 1 Het staand horloge met de alliantiewapens, in 2020 gekocht door Bert Degenaar (foto: Arie de Ruiter).

Afb. 2 De alliantiewapens op de klok (foto: Arie de Ruiter).

Afb. 3 Groepsportret van de familie Van Mollem-Sijdervelt-Van Oosterwijk op de lusthof Zijdebalen te Utrecht door Nicolaas Verkolje (coll. Rijksmuseum, Amsterdam).

Afb. 4 Van Mollem wijst naar zijn familiewapen (omgekeerd detail uit afb. 3).

naast hem staan zijn oudste kleinzoon David van Mollem Sijdervelt (dertien jaar) en zijn tweede kleinzoon Anthonie Sijdervelt (negen jaar), die – centraal in het schilderij – een moerbeiboompje met zijderupsen vasthoudt.

De moeder van beide jongens was Davids dochter Jacoba die in 1735 was overleden. Hun vader, de centraal geplaatste Jacob Sijdervelt (1698-1750), was een volle neef van Jacoba. Zij waren beiden kleinkinderen van de stichter van **Zijdebalen**, Jacob van Mollem (1643-'99), die eveneens met een Sijdervelt, te weten Maria Sijdervelt (1642-1709), was gehuwd.⁵ Naast Jacob zit zijn tweede echtgenote, de toen 29-jarige Maria van Oosterwijck (1711-'50) met haar beide kinderen van respectievelijk een half en twee jaar oud. Ook zij was een volle nicht van haar man. Maria's moeder was Suzanna van Mollem (†1713), een zuster van David. Ook Maria was dus een kleinkind van Jacob van Mollem.

Het schilderij zit vol met religieuze boodschappen en verwijzingen naar allerlei aspecten van het denken en doen van de beide doopsgezinde zijdefabrikanten. Van Mollem wijst zijn kleinzoon bijvoorbeeld op een gravure van een scene uit het verhaal van de barmhartige Samaritaan waaronder zijn familiewapen staat afgebeeld.

Er omheen staat de bijbelse tekst: '*Hac itur coelum via*' (op deze wijze zullen wij in de hemel komen, Lucas x, vers 24) en de zinspreuk '*feras ne vindices*'. Verder staat aan zijn voeten een zonnewijzer in de vorm van een armillair- of hoepelsfeer en een pyrometer. Dit laatste instrument voor de bepaling van de uitzetting van metalen was uitgevonden door de Utrechtse hoogleraar Petrus van Musschenbroek, die in 1736 zijn leerboek *Beginselen der Natuurkunde* aan David van Mollem had opgedragen en die hem daarbij 'een beminnaar van alle konsten en wetenschappen' had genoemd, en 'een grondig kenner der werktuig- en natuurkunde'.⁶

Op het schilderij staat nog een tweede wapen afgebeeld: op de pot met het moerbeiboompje staat het wapen van de familie Sijdervelt: een moerbeiblad met een zijderups (en in het randschrift '*In escape lurum*' (in het eten gewin – ook de Sijdervelts waren actief in de zijdehandel). Een derde wapen, op de tuinvaas, wordt gevormd door een kruis met het motto: *Salutem procreat* (het brengt heil voort).

Volgens de beschrijving van het schilderij door het Rijksmuseum gaat het hier om het wapen van de familie Van Oosterwijck; dit was niet alleen een verwijzing naar de afgebeelde Maria van Oosterwijck, want daarmee werd ook David van Mollems eerste vrouw, Jacoba (Jacomina) van Oosterwijck, geëerd. Met haar was hij in 1698 gehuwd, maar in 1727 was zij al overleden. Beide wapens, die van Sijdervelt en Van Oosterwijck, bekronen ook de gevel van het Amsterdamse woonhuis Keizersgracht

Afb. 5 Het wapen van Sijdevelt (detail van afb. 3).

Afb. 6 Het wapen van Van Oosterwijck (detail van afb. 3).

Afb. 7 Alliantiewapen Sijdevelt-Van Oosterwijck in de gevel van Keizergracht 221, met het jaartal 1747 (foto: Jan Sluijter).

221 van de op het schilderij afgebeelde Jacob Sijdervelt en Maria van Oosterwijck, welk huis door hen in 1747 van een nieuwe gevel werd voorzien.

De drie doopsgezinde families Van Mollem, Van Oosterwijck en Sijdervelt zijn dus gedurende meerdere generaties aan elkaar (in de echt) verbonden geweest, iets wat vastgelegd is op dit schilderij.⁷

De bronnen van welvaart van de Van Mollems en Sijdervelts waren de zijdehandel en de zijderederij, het verwerken van ruwe zijde tot bruikbare garens voor weverijen. Davids vader, de Amsterdammer Jacob van Mollem (1623-’99), moet al sinds 1665 een zijderederij in Utrecht hebben gedreven. In 1681 kreeg hij toestemming voor de bouw van een nieuwe fabriek aan de rand van Utrecht, net buiten de Bemuurde Weerd, op de splitsing van de Westerstroom en de Vecht. De waterstroming als gevolg van het verval van de Westerstroom leverde de kracht om de machines aan te drijven. Deze vroege vorm van mechanisering behoort tot de eerste in ons land. In 1684 en 1693 kocht Van Mollem senior nog enkele percelen grond naast de fabriek en bouwde daar een nieuw huis. Vanaf 1695 legde hij hier een schitterende tuin aan, waarvan de aanleg te zien is op de prenten in het boek *De Zegepraalende Vecht* uit 1719. Zijn zoon David zou deze tuin verder uitbouwen en ontwikkelen tot een van de beroemdste tuinen aan de Vecht, die tegen 1740 zijn voltooiing zou naderen. Vele marmeren beelden en vazen, een mineralen- en een schelpengrot, berceau, een triomfboog, vijvers, fonteinen en een geometrisch assenstelsel van perspectivische lanen, het was een overweldigend geheel. Een serie van 24 tekeningen van Jan de Beijer uit 1746 laat de tuin in al zijn glorie zien.⁸ Duidelijk zichtbaar is de invloed van Daniel Marot, de tuinarchitect die eind 17^e eeuw de tuin van het stadhouderlijke paleis **Het Loo** en het in Maarssen gelegen **Huis ter Meer** had ontworpen. In de 19^e eeuw raakte de zijdefabriek in verval. In 1819 zijn opstal en tuinen geveild en afgebroken.

Aan de Vecht woonden buiten Van Mollem meerdere doopsgezinden die hun vermogen verdiend hadden in de zijdehandel, zoals de families Van Hoek, Rutgers, Van Lenep, De Neufville en De Flines. Tuinarchitectuur, interesse in botanie, wetenschap, architectuur, schilder- en beeldhouwkunst en literatuur waren kenmerkend voor het intellectueel mecenaat van de doopsgezinden eind 17^e en begin 18^e eeuw. Met zijn huis en rijk ingerichte tuin streefde Van Mollem een dergelijke status als kunstliefhebber en mecenas na, aspecten die net zo belangrijk waren als handel en winstbejag. Deze samenhang van koopmanschap, geleerdheid en interesse in kunst is ook terug te vinden op het schilderij van Verkolje. Daarnaast is dit zowel een lofzang op deze onlos-

makelijke huwelijksbanden als op de deugden van de geportretteerden: barmhartig, vlijtig, godsvruchtig en vruchtbaar in het huwelijk. Dit waren voor de doopsgezinden deugden van het grootste belang.⁹

Ook andere toonaangevende kunstenaars kregen opdrachten van Van Mollem. De beeldhouwers Jacques Cressant (1675/'95-1757/'66) en Jan Baptist Xaverij (1697-1742) maakten vele beelden (groepen en vazen), Gerard Hoet en Jacob de Wit schilderden de grote zaal van **Zijdebalen** met allegorieën; het huis hing vol met schilderijen van schilders als Verkolje, Steen en De Laresse. Van Mollem kocht dus veel kunst en gaf aan diverse kunstenaars opdrachten. Maar was hij ook de opdrachtgever van de klok?

Zoals gezegd is het linker (heraldisch rechter) deel van het alliantiewapen op de klok onmiskenbaar het Van Mollem-wapen. Het rechter (heraldisch linker) wapen toont twee gekruiste knoestige takken. Omdat het op het schilderij getoonde wapen Van Oosterwijck niet voorkomt in de heraldische databank van het Centraal Bureau voor Genealogie, werd aanvankelijk even gespeeld met de gedachte dat dit wapenschild (dat sterk lijkt op een deel van het Van Mollem-wapen), bedacht zou kunnen zijn voor Van Mollems vrouw Jacoba van Oosterwijck, dit omdat haar familie destijds wellicht nog geen wapen voerde. Maar dat idee kon snel terzijde worden geschoven. Olivier Mertens, oprichter van *Armoorial*, een bedrijf dat gespecialiseerd is in heraldisch, genealogisch en historisch onderzoek naar Europese wapenvoorstellingen, stelde in een e-mail dat het 'onwaarschijnlijk [was] dat Jacoba's vader, Dirck van Oosterwijck, een welgesteld fabrikant en lakenhandelaar, geen wapen zou hebben gevoerd – in die tijd voor mensen van dergelijke "standing" vrij gebruikelijk. De heraldische databank van het CBG is verre van compleet, dus dat het wapen Van Oosterwijck er niet in voorkomt zegt niets'.¹⁰ Bovendien komt het wapen van Jacoba – 'in goud een zwart ankerkruis' – ook al voor op de lijst rond een – nu vermist – portret van David van Mollem, behorend tot de collectie Nederland. Dit portret behoort bij een pendant voorstellende zijn vrouw Jacoba van Oosterwijck, en dateert dus van vóór 1727.¹¹

Heraldisch onderzoeker Olivier Mertens beschrijft het onbekende wapen als een (verkort) 'Bourgondisch kruis' ('sautoir cot'), ofwel als twee schuin gekruiste (boom-)stronken. Daarbij is het opmerkelijk dat deze qua (gestileerde) vorm iets afwijken van de (natuurlijk weergegeven) knoestige stronken in het wapen Van Mollem. Mertens ontdekte verder dat in de periode waarin de klok is gemaakt (het tijdvak 1701-'36), er slechts drie gehuwde mannelijke Van Mollems zijn te traceren, waarvan echter van geen een met zekerheid is te zeggen of hij de opdrachtgever was.

Afb. 8 en 9 Portretten van David van Mollem (†1746) en zijn echtgenote Jacoba van Oosterwijk (†1727) door onbekende kunstenaar (Instituut Collectie Nederland, Amsterdam, inv./cat.nr. C1873 en C1874). In bruikleen gegeven aan de gemeente Geleen (waar beide doeken onvindbaar zijn).

Dit waren achtereenvolgens:

Jacob van Mollem (geboren in 1668), een eenvoudig schipper, ‘afkomstig van ’t Eyland Christoffel’, nu het Caribisch eiland Saint Kitts. Hij trouwde in 1693 met Pieterella Coenraets, een ongeletterde vrouw. Dit blijkt uit het kruisje dat zij bij wijze van handtekening op haar ondertrouwakte zette. Vanwege deze eenvoudige komaf valt het uit te sluiten dat Jacob de opdrachtgever van de klok is geweest.

Floris van Mollem (†1718, Amsterdam), een boekhouder uit Haarlem, die op 2 januari 1694 als weduwnaar te Amsterdam in ondertrouw ging met Jacomijntje de Busscher, een weduwe die al twee kinderen had uit haar eerste huwelijk. Deze twee dochters trouwden later met heren uit de welbekende patriciërsfamilies Van Eeghen en Six. Het echtpaar was behoorlijk bemiddeld, gezien de opsomming van de boedelverdeling na hun overlijden van ‘alle de meubilaire goederen, tot de nalatenschap van haer gemelde moeder eenigsints behoorende en zulks zo den huijsraat, meubelen, & inboel als goud, silver, linnen, wolle, lederen en andersints niets uytgezondert’.¹²

Floris van Mollem (1697-1772), een neef van bovengenoemde Floris, die op 19 oktober 1719 in ondertrouw ging met Aletta van Singel (1697-1758).¹³ Hij was koopman, onder andere op Curaçao, en produceerde en verhandelde allerlei soorten lint. Ter gelegenheid van het 25-jarig huwelijk van dit echtpaar werd op de rand van een algemene zilveren huwelijkspenning¹⁴ de tekst gegraveerd ‘Ter Gedachtenisse van den 25 jaarigen Trouwdag van Floris van Mollem en Aletta van Singel den 12 Novemb.

1744'. Het betreft hier een 'standaard' penning die door middel van een randschrift gepersonaliseerd is. Op de penning zijn dus geen familiewapens te zien.¹⁵

Noch van de familie De Busscher, noch van de familie Van Singel is een wapen bekend. Maar op De Busscher gelijkende familienamen als Van den Bosch, Bosmans of Bosma voeren als wapen een knoestig schuinkruis. Mertens stelt daarom: 'Op heraldische gronden durf ik met grote stelligheid te zeggen (en ik word hierin gesteund door drie zeer kundige collega-heraldici) dat het op deze klok gaat om het wapen De Busscher: het gaat hoogstwaarschijnlijk om een (verkort) knoestig schuinkruis ('Bourgondisch kruis') en tenminste drie families met enigszins verwante namen voeren een knoestig (schuin-)kruis in hun wapen, alluderend op een bos (busch). Het is een sprekend wapen derhalve. Absolute 100% waterdichte zekerheid is er echter (nog) niet te geven.'¹⁶

Nu het wapen niet van Van Oosterwijck is, heeft de klok helaas niet de band met de Vechtstreek waarop gehoopt was. Zou het zo zijn dat Anthony Lisman (en dat kwam niet vaak voor...) geen gelijk had? Mocht er alsnog uitsluitsel komen over dit raadsel, dan leest u het in een volgend Jaarboekje.

Noten

- 1 Zie <https://www.amsterdamshorloge.nl/dirk-van-leeuwen.html>.
- 2 Vriendelijke mededeling van prof. dr. Reinier Baarsen, senior conservator meubelen Rijksmuseum Amsterdam.
- 3 Een terracotta portretbuste van David van Mollem (1670-1746), eveneens vervaardigd voor zijn 70ste verjaardag door de Franse tuinkunstenaar en beeldhouwer Jacques Cressant (Abbeville ca. 1675-vóór 1766), wordt bewaard in het Centraal Museum te Utrecht (inv. nr. 4821). De dichter Arnold Hoogvliet vervaardigde ter gelegenheid van deze 70ste verjaardag het hofdicht *Zijdebalen*, Delft: van der Kloot, 1740.
- 4 Van Mollem's enige dochter, Levina van Mollem (1705-'43), en haar echtgenoot Hendrik Nicolaas Sautijn (1708-'65) ontbreken op het portret, dat daardoor vooral gezien moet worden als de uitbeelding van de familie Sijdervelt. Daarop wijst ook de centrale positie van de vermoedelijke opdrachtgever, Jacob Sijdervelt (1698-1750).
- 5 Zie voor een jeugdportret van Maria Sijdervelt (1642-1709) door Johannes Hulscher (Instituut Collectie Nederland, nr C1883).
- 6 P. van Musschenbroek, *Beginselen der natuurkunde beschreven ten dienste der landgenooten*, Leyden: S. Luchtmans, 1736, 'opdracht'. Zie §542 voor de 'pyro- of vuurmeeter'.
- 7 Op Keizersgracht 221 is tegen de attiek een alliantiewapen te vinden van de families Van Oosterwijk en Sijdervelt, verwijzend naar Van Mollem's neef en schoonzoon, de zijdehandelaar Jacob Sijdervelt (1696-1750) die gehuwd was met zijn nicht Maria van Oosterwijk (1711-'50).
- 8 Zie over deze tekeningen en het bijbehorende hofdicht *Zijdebalen* (1740) van Arnold Hoogvliet: Gert-Jan Johannes en Inger Leemans, *Worm en donder. Geschiedenis van de Nederlandse literatuur 1700-1800*, 2017, 434-438.
- 9 D. Snoep, *Zijdebalen*, 1981, 9 e.v.
- 10 Mail Mertens aan Degenaar, 1 december 2020.
- 11 Zie ook de beschrijving van het wapen Van Oosterwijk in *De Nederlandsche Leeuw* 22 (1905), 232.
- 12 Stadsarchief Amsterdam, Notaris: Jan Ardinois, 30-05-1733.
- 13 Dit echtpaar wordt genoemd in het testament van Johanna van Leeuwarden, weduwe Willem Six, een van de kinderen van Jacomijntje de Busscher. Stadsarchief Amsterdam, notaris Salomon Dorper, 18-10-1753.
- 14 Deze penning, een algemene penning voor zilveren huwelijken, was ontworpen door medailleur Jacob van Dishoecke (1650-1723).
- 15 De penning bevindt zich in de collectie van het Amsterdam Museum (sign. PA 1597). Zie: <https://hart.amsterdam/collectie/object/amcollect/35097>.
- 16 Mail Mertens aan Degenaar, 12 december 2020.

Literatuur

- 'Zijdebalen – lusthof aan de Vecht, tuin- en tekenkunst aan het begin van de achttiende eeuw', catalogus Centraal Museum Utrecht (22 mei t/m 19 juni 1981). Teksten van P.J.M. van Gorp, E. De Jong en D.P. Snoep.
- Rapportage Olivier Mertens van Artmorial, d.d. 12 december 2020.

Met dank aan dr. Huib Zuidervaart voor zijn waardevolle aanvullingen.

De (bijna vergeten) buitenplaats Vegt en Gheyn, het huidige Breevecht in Nigtevecht

Fred Duin

Het is voor de redacteurs van het jaarboekje van Niftarlake een vreugde telkens weer verrast te worden door nieuwe gegevens over bestaande of zelfs geheel in de vergetelheid geraakte buitens in onze streek. Hier presenteert de heer Fred Duin uit Nigtevecht er een met de intrigerende naam **Vegt en Gheyn**, een buiten dat zich uitstrekte van de Vecht tot het Gein maar door het Amsterdam-Rijnkanaal zo radicaal doorsneden werd dat de herinnering eraan al snel na de afbraak werd uitgewist. Op de plaats van het oude buiten verscheen eind 19^e eeuw een nieuw groot huis, **Breevecht** gedoopt, waarvan de heer Duin de doopceel heeft gelicht.

De familie Duin is in 2003 op **Breevecht** komen wonen, nadat het pand gesplitst was in drie appartementsrechten. Er was toen niet veel meer bekend dan dat het pand in de tweede helft van de 20e eeuw een tehuis was geweest voor moeilijk opvoedbare meisjes en dat het rond 1900 gebouwd zou zijn in opdracht van mevrouw de weduwe

Afb. 1 Breevecht in het voorjaar van 2021 (foto: Fred Duin).

Johanna de Pré-Theunissen. Volgens de verhalen had de woning moeten dienen als verblijf voor haar lijfarts, maar zij overleed eind 1899, voor het zo ver kon komen. In 2005 is schrijver dezes begonnen met het verzamelen van allerhande gegevens, foto's en mondelinge informatie. De aanzet om diepergaand onderzoek te doen kwam echter door de publicatie in 2007 van het boek *Loenen in 1832, Grondgebruik en eigendom* met tekst en kaarten.¹ Op de kadasterkaart van dat laatste jaar – resultaat van de opname in 1818 – staat een buitenplaats getekend en in de lijst met perceelnummers kan de omvang van dat buiten nagegaan worden met de naam van de toenmalige eigenaar. Nadien zijn ontelbare uren doorgebracht in de archieven. De grote doorbraak kwam doordat diverse archieven gedigitaliseerd werden en dan met name de notaris-archieven. Ook het internet werd een belangrijke bron voor informatie. Het resultaat is dat de eigenaren konden worden opgespoord tot voor 1676, dus tot kort na de verwoesting van Nigtevecht door de Fransen, drie jaar eerder.

De geschiedenis van de buitenplaats Vegt en Gheyn

De oorsprong van **Breevecht** bleek te liggen in een 17^e-eeuws huis dat later uitgroeide tot de buitenplaats **Vegt en Gheyn**. Deze buitenplaats lag aan de Vecht, even ten noordoosten van het in 1673 verwoeste dorp Nigtevecht. De Fransen, die

Afb. 2 De kern van Nigtevecht met de uitgebrande kerk op 11 februari 1673, gravure door J. Sorious in *Het ontroerde Nederland*.

toen probeerden door te stoten naar het rijke Amsterdam en effectief werden tegengehouden door de Hollandse Waterlinie, waren daardoor zo gefrustreerd dat het hele dorp inclusief de boerderijen in brand werd gestoken.

Het eerste huis op de nog naamloze buitenplaats zal ge- of herbouwd zijn na 1676 toen men weer moed vatte na het beëindigen van de oorlogshandelingen. De eerste keer dat het bestaan van een behuizing geboekstaafd is, was in 1693 toen huis en bijbehorend weiland aan Willem van Dam werden overgedragen voor *f*11.000.² Waarschijnlijk was de verkoper, de doopsgezinde koopman Pieter Oosterlingh die het bruikweer Landt in 1676 kocht van de erven van Hendrick Willems³, ook de (her-)bouwer van het huis. In de begrafenisakte van 1693 wordt hij 'vrijer' (ongehuwde) genoemd, wonend op stand, namelijk op de Herengracht in Amsterdam. Mogelijk was zijn vader Jan Pieter Oosterlingh. In de overdrachtsakte staat dat volgens zijn testament zijn universele erfgenamen 'Maria Oosterlingh 'bejaarde ongetrouwde dochter', Hr. Lodewijk Oosterlingh en Juffr. Hester van Vliet gehuwd met Cornelis Pietersz van Galen' zijn. Mogelijk is deze Hester van Vliet in haar eerste huwelijk gehuwd geweest met Jan Oosterlingh. Aangezien Pieter Oosterlingh ongetrouwd was, kan men ervan uitgaan dat zijn erven een zuster, een broer en een schoonzuster waren. Uit zijn testament blijkt dat zijn gezondheid te wensen overliet en hij het einde voelde naderen.⁴

Deze erven verkochten op 15 juni 1693 huis en grond, een 'Bruikweer Landt groot omtrent 18 morgen en 264 roeden met sijn Husinghe daar op staande' in de Overaatsveldsche Polder datzelfde jaar aan Mr. Willem van Dam (1652-1713) 'Bewinthebber van de Oost Indische Compagnie' van de kamer Amsterdam.⁵ Van dat land lag 11 morgen en 264 roeden onder het Gerecht Weespercarspel en de rest onder het Gerecht Nigtevecht. Het huis was waarschijnlijk een boerderij, mogelijk al met een herenkamer. In ieder geval wordt niet van een 'Herenhuising' gesproken. Als een van de bestuurders van de VOC moet Van Dam goed bij kas geweest zijn en kocht hij het geheel mede als belegging naast verpozing.

Willem van Dam had als zoon van Mr. Pieter van Dam (Amersfoort 1621-1706 Amsterdam) een eersteklas kruiwagen om een positie in het VOC-bestuur te verwerven. Deze laatste was in 1644 in Leiden in de rechten gepromoveerd en werd geïnstalleerd als advocaat bij het Hof van Holland. Dat hij ook verder goede connecties gehad moet hebben, blijkt uit zijn huwelijk in 1648 met Lydia van Segwaert uit Dordrecht wier moeder, Maria de Witt, een oudtante was van Raadspensionaris

Johan en zijn broer Cornelis de Witt. Een jaar later, 1649, werd hij rechtskundig adviseur van de VOC. In 1652 werd hij door de Staten van Utrecht tot bewindhebber in de kamer van Amsterdam en even later tot advocaat van die kamer benoemd. Na het overlijden van zijn vrouw Lydia hertrouwde hij in 1666 met patriciërdochter Anna Hasselaar; hij woonde toen op de Oudezijds Achterburgwal in Amsterdam, toen een prima adres.

Zoon Willem assisteerde zijn vader Pieter al sinds 1673 met zijn werkzaamheden voor de VOC en hij werd in 1685 eveneens bewindhebber van de kamer Amsterdam en zelfs lid van de Heren XVII, het bestuur van de VOC. Hij trouwde in 1682 met de wees Brigitta Graafland (1661-1710). Haar voogd was Cornelis Graafland (1649-1741), directeur van de Sociëteit van Suriname. Zij kregen acht kinderen, de dochters Clara Elisabeth, Lidia Adriana en Bregitte en de zonen Pieter, Cornelis, Jacob, Willem en Carel van Dam. Carel van Dam was koopman, Kassier van de West-Indische Compagnie en van de Geoctrooieerde Sociëteit van Suriname en Kerkmeester in Amsterdam. Hij was ongehuwd en woonde op de Herengracht 621. Ook was hij van 1733 tot 1752 eigenaar van de buitenplaats **Petersburg**, tegenover **Vecht en Gheyn** gelegen, aan de Vecht in Nederhorst. Zijn broer Jacob was 'Kanunnik in den Kapittelen ten Dom' te Utrecht en Mr. Willem van Dam jr. nam zitting in de vroedschap van de stad Utrecht en was daar schepen.⁶ De zoon van Cornelis Graafland, Johan Graafland Cornelisz., kocht **Petersburg** in 1752 van Carel van Dam voor f10.000.⁷

Vanaf 1719 is het huis te vinden op de diverse kaarten die begin 18^e eeuw verschenen. Uit 1719 dateert het kaartje in het bekende boek *De Zegepraalende Vecht* waarin alle gezichten gegraveerd zijn door Daniel Stoopendaal. De buitenplaats is hier duidelijk ingetekend ten zuidwesten van **Roosendaal** en tegenover het buiten **Petersburg** in Nederhorst den Berg, echter zonder daarbij een naam te vermelden. Ook op de etsgravure in dat boek van de daar aanwezige buitens, staat het huis niet met naam vermeld, al is er wel wat eenvoudige bebouwing te zien. Op de kaart van Drogenham, uitgegeven door Nicolaas Visser in 1728, staat de 'Heer van Dam' vermeld bij wat nu Klompweg 16-22 is en de naam 'Popta' bij het huidige Klompweg 24.

Na het overlijden van Willem van Dam in 1713 verkochten zijn erven de nog steeds naamloze hofstede aan de Vecht in Nigtevecht met onder meer ruim vier morgen land in de Overaatsveldsche polder in 1717 aan Dirk Slicher (Stolberg 1665-1721 Amsterdam), koopman te Amsterdam.⁸ De totale oppervlakte van het aangekochte land was veel groter maar het overige viel onder het Gerecht Weespercarspel.

Afb. 3 Detail van de overzichtskaart in de Zegepraalende Vecht, de eerste kaart waarop de buitenplaats voorkomt, gravure door Daniel Stoopendaal, 1719.

Afb. 4 Op de Nieuwe accurate kaart van Amstelland door Gerrit Drogenham uit 1728 wordt als eigenaar de 'Heer Van Dam' aangegeven. Van Dam was al in 1713 overleden, dus de kaart geeft waarschijnlijk de situatie aan rond 1700 (afb. via Moll's map collection).

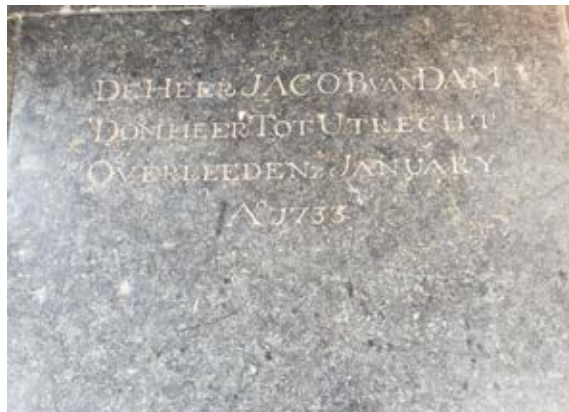

Afb. 5 Gezicht bij Nigtevecht in zuidwestelijke richting aan de Vecht. Het pand in het midden op de noordwestelijke oever van de Vecht is de buitenplaats Roosendaal van de weduwe van Albert Bentes, schepen te Amsterdam (nu Klompweg 30). Rechts hiervan staat het huis van Quirijn Brantjes en ongeveer achter het zeil van de tjalk ligt het toen nog naamloze buiten van Van Dam, ca. 450 m zuidwestelijk van Roosendaal (gravure nr. 89 door Daniel Stoopendaal in *De Zegepraalende Vecht*, 1719).

Afb. 6 Grafbord van Jacob van Dam in de hervormde kerk in Nigtevecht met in het midden zijn familiewapen (foto: Fred Duin).

Afb. 7 Grafsteen van Jacob van Dam, domheer tot Utrecht, in de hervormde kerk in Nigtevecht. Ook zijn broer Carel van Dam zou in 1753 in deze grafkelder zijn bijgezet (foto: Fred Duin).

Slicher werd eerst weduwnaar van Elisabeth Backer en daarna van Maria Holt, woonde op het Singel, hoek Heesteeg in Amsterdam en trouwde ten derden male in 1694 in Amsterdam met Sophia van Hoven (1663-1741), een predikantendochter uit Noord-Holland. Dirk Slicher werd in 1684 genoemd als 'Factor' op de Egelantiersgracht en hij was o.a. diaken van de Nederduits Gereformeerde gemeente in Amsterdam.

Na zijn overlijden eind 1721 zette zijn weduwe Sophia, samen met zijn zoon Matthijs uit een vorig huwelijk, zijn bedrijf voort onder de naam 'Weduwe Dirk Slicher & Comp'. Dit bedrijf omvatte onder meer een negotie in koperwerken.

Sophia erfde het huis. Interessant om te vermelden is dat een zuster van Sophia, Geertrui van Hoven (1658-na 1722), in 1692 trouwde met de in Oostzaan geboren, maar later Amsterdamse koopman, Pieter Gerritz Melckpot (ca. 1655-1722). Ook hij bezat een buitenplaats in Nigtevecht, namelijk de aan hem⁹ overgedragen buitenplaats **Overdam** (op wat tegenwoordig Klompweg nr. 80-82 is, ter plaatse van de onlangs herbouwde groen geschilderde houten waterbank). Het kan haast geen toeval zijn dat hij deze buitenplaats kocht drie maanden nadat zijn zwager het nog naamloze buiten van de erven Willem van Dam kocht. Mogelijkerwijs heeft een erfenis van in totaal f58.000 van zijn tante Jacobmina van Tongeren hier een rol in gespeeld. Zij was in 1674 getrouwd met Gillis van Hoven, papierverkoper en -fabrikant en handelaar op Frankrijk, die in 1674 een geschat vermogen had van f100.000.

Afb. 8 De buitenplaats Overdam, gravure nr. 90 in *De Zegepraalende Vecht*.

En, om de familieband met eigenaren van omliggende buitenplaatsen nog gecompliceerder te maken, een dochter van Pieter Gerritz Melckpot, Catharina Melckpot, was getrouwd met Benjamin Winter wiens ongehuwde oudere broer Johannes Winter rond 1730 de tegenover **Overdam** liggende buitenplaats **Damzicht** in Nederhorst den Berg heeft laten bouwen. De naamgevende dam was de dam in de Vecht nabij de schans de Hinderdam.

Na het overlijden van haar man heeft de weduwe Sophia van Hoven de buitenplaats nog ruim tien jaar aangehouden voor zij deze in 1733 verkocht aan Pieter Schout Muilman (Amsterdam 1672-1757) koopman, bankier en reder te Amsterdam. Hij kreeg ‘den Vryen Eygendom’ overgedragen van het in Nigtevecht liggende deel van het toen nog steeds naamloze buiten. De overdrachtsakte¹⁰ vermeldt de grootte van de eigendom in het Gerecht Nigtevecht en de namen van de eigenaren van de aanpalende weilanden:

een Bruijckweer Lands groot 10 Morgen 224 Roeden gelegen in de Overaatveldse polder in deesen Geregte van Nichtevecht strekkende een Roede uit de Vecht tot aan de Nieuwe Weteringh toe, belend ten Zuidwesten Willem Jansz Brecht en ten Noordoosten de Weduwe en Erfgenamen van Willem Willemsz Donkervliet en dat met zijne Huijsinge, Stallingen, Betimmeringen, Bepoting en Beplantingen daar op staande.

Afb. 9 De oorspronkelijke, wit gestucte met riet gedekte boerenwoning uit de eerste helft 18^e eeuw, nu rijksmonument, Gein Zuid 46, gebouwd door Pieter Schout Muilman, op het meest noordwestelijke deel van zijn landerijen aan het Gein (situatie in 2021; foto: Fred Duin)

Afb. 10 Pieter Schout, drost van Hagestein (1640-'69), afgebeeld als ruiter met op de achtergrond een duinlandschap. Het was niet gebruikelijk dat burgers zich op deze wijze lieten afbeelden. Dit was voornamelijk voorbehouden aan adel en vorsten. schilderij door Thomas de Keyser, 1660 (coll. Rijksmuseum).

Het andere deel van het terrein is aan hem overgedragen in het Gerecht Weespercarpel. Door latere aankoop liep dat door tot aan het Gein en zo werd de naam van de buitenplaats geboren: **Vegt en Gheyn**. Met Muilman verschijnt een eigenaar ten tonele met grootse plannen. De voormalige 'Huijsinge' werd mogelijk uitgebouwd maar waarschijnlijker geamoveerd voor de bouw van een aanmerkelijk grotere herenhofstede. Ook verrees een met riet gedekte boerderij aan het Gein, die nog bestaat. Om het huis aan de Vecht kwam een rijker aangelegd park met vijver, die, inmiddels verlandschappelijkt, ook nog bestaat.

Pieter Schout Muilman was een zoon van de in Beverwijk geboren en overleden Hendrik Muilman (1644-1709) en Regista Lakeman (1667-1716). Hij was vernoemd naar zijn kort voor zijn geboorte overleden achterneef Pieter Schout (1640-'69), de tweede zoon van zijn oudtante Johanna van Oorschot (1615-'80) die was getrouwd met Bartholomeus Jansz Schout. Van deze Pieter Schout, drost van Hagestein aan de Lek, hangt een door Thomas de Keyser in 1660 geschilderd schilderij in het Rijksmuseum.

Gravures of tekeningen van de zich op Muilmans buitenplaats bevindende ‘Heerenhujsinge’ zijn nog niet gevonden. Het enige wat bekend is zijn de maten van het huis, die ontleend konden worden aan de kadasterkaart van 1832. Als het huis juist is ingetekend, blijkt het een betrekkelijk groot pand geweest te zijn met een breedte van twintig meter en een diepte van twaalf meter met aan de voorkant aan de Vechtzijde een uitbouw waarin de ingangspartij kan hebben gezeten. Het vermoeden bestaat, zoals al uitgesproken, dat in de periode tot de verkoop aan Pieter Schout Muilman de buitenplaats een betrekkelijk eenvoudige hofstede is geweest. Aangezien men ervan uit kan gaan dat de financiële draagkracht van Pieter Schout Muilman en zijn zoon Daniel Roelof Muilman groter was dan die van de vorige eigenaren, ligt het voor de hand te veronderstellen dat een van hen verantwoordelijk was voor de vrijwel zekere nieuwbouw van een voorname herenhofstede.

Pieter Schout Muilman was in 1695 in het huwelijksbootje gestapt met Maria Meulenaar. Zij kregen maar liefst vijf zoons: Hendrik *1698, Dionis *1702, Pieter *1706, Nicolaas *1709 en Daniel Roelof *1717 die allen een functie zouden krijgen in de in 1727 door Pieter Schout Muilman opgerichte fa. Muilman & Zonen, een handels- en bankiersbedrijf met tevens eigen schepen. Zij handelden op de Levant en op Zuid-Amerika en deden veel zaken met Engeland. De firma was toentertijd een van de eerste grote bedrijven op de Amsterdamse aandelenbeurs. Aangezien Amsterdam gedurende de 18^e eeuw langzaam maar zeker zijn toonaangevende rol in de wereldhandel begon te verliezen ten gunste van Londen, vestigden de zonen Hendrik en Pieter zich in Londen waar zij de fa. Henry & Peter Muilman hebben opgericht die voornamelijk in Britse aandelen handelde voor Nederlandse investeerders.

Pieter Schout deed het goed als koopman-bankier en bouwde een aanzienlijk vermogen op. Hij bewoonde een huis op de Oude Turfmarkt – waar later de Nederlandse bank gevestigd zou worden – met een huurwaarde van f1.350 en had in 1742 twee dienstboden in dienst, bezat een buitenplaats (**Vegt en Gheyn**), een koets met twee paarden en zijn jaarinkomen werd geschat op f16.000 tot f18.000. Hij liet bij zijn overlijden het opmerkelijk hoge vermogen na van f1.212.243.¹¹

Zijn zoon Dionis trouwde in 1733 met Sara Cockey, een huwelijk dat kinderloos bleef en hun enige erfgenamen waren zijn broers Nicolaas en Daniel Roelof Muilman. Het echtpaar bewoonde in 1742 een pand op de Keizersgracht tussen de Runstraat en het Molenpad dat werd getaxeerd op een forse f45.000 met een huurwaarde van f1.200. Zij hielden er drie dienstbodes op na en vierden het buitenleven op de herenhofstede **Veelzicht** aan het Noorder Spaarne buiten Haarlem. In 1748 werd hij door

stadhouder Willem IV aangesteld in de raad van Amsterdam. Hij stierf in 1772 op zijn buitenplaats en liet het aanmerkelijke vermogen na van f90.000. **Veelzicht** bleek voor zijn erven in 1773 f34.100 op te brengen. Het was dus een flinke buitenplaats.

Pieter Schouts' zoon Nicolaas Muilman, bracht het tot schepen in Amsterdam en huwde in 1740 Maria Henriette van Couwenhoven, met wie hij drie kinderen kreeg onder wie zoon Hendrik. In 1750 bewoonden zij een pand op de Heerengracht bij de Leidsche Gracht en in 1770 verruilde hij dat ad f47.637 voor een pand aan de Keizersgracht tussen de Leidsche- en de Spiegelgracht. Ook kocht hij datzelfde jaar de wat bescheiden hofstede **Starrenburg** aan de Amstel onder Nieuwer Amstel voor f8.600. Hij overleed daar in 1790 en liet ook weer een groot vermogen na.

Pieter Schout behield **Vegt en Gheyn** tot het eind van zijn leven waarna zijn jongste zoon Daniel Roelof Muilman (Amsterdam 1717-1801), ook firmant van de familie-firma, eigenaar werd van **Vegt en Gheyn** bij de boedelscheiding in 1757.¹²

Aan de zoon Daniel Roelof Muilman

Hofstede en Landerijen genaamt Vegt en Gheyn gelegen bij Nichtevegt. Een Hofstede genaamt Vegt en Gheyn gelegen aan de Rivier de Vegt bij Nigtevegt met de Heerenhuijsinge, Stalling, Koetshuijs, Tuijnmanswooning, Schuur, Speelhuijs en verder getimmerte en mitsgaders de Boerewooning en alle landerijen daarbij gelegen mede genaamt Vegt en. Gheyn leggende aan de oostzijde van't Gheyn teza-men groot omtrent 36 morgen 54 roeden.

Bij de afrekening werd deze buitenplaats getaxeerd op een betrekkelijk bescheiden f17.500. Daniel Roelof was in 1757 betrokken bij de oprichting van de Weesper Porseleinfabriek waarvan de kennis en een groot deel van de apparatuur afkomstig waren van de failliete Loosdrechtse porseleinfabriek van ds. Mol. Ook de fabriek te Weesp zou het helaas niet lang uithouden, maar in het gemeentehuis in Weesp is nog porselein te zien uit de Weesper fabriek. Hij werd dat jaar ook aangesteld in Nigtevecht als een van de gecommiteerden ten behoeve van de daar pas aangeschafte brandspuit. Een van de andere gecommiteerden was zijn buurman Jan Brants, eigenaar van het nabije Vecht buiten **Zwaanwijck**. Daniel Roelof breidde het grondgebied van zijn buiten dat hij zoals vermeld met 36 morgen 54 roeden land had geërfd verder uit. Zo voegde hij aan zijn bezit zeven morgen land in Nederhorst toe.¹³

Op de landerijen in het midden, nr. 57 staat nu, langs het Amsterdam-Rijn Kanaal, de boerderij waar Kidswereld naast is gevestigd (Kanaaldijk Oost 1) en aan de Geinkant eindigde **Vegt en Gheyn** bij het tegenwoordige adres Gein Zuid nrs. 45 en 46.

Afb. 11 Deel van de kaart van Ketelaar uit 1769 waarop duidelijk het aan de Vecht gelegen deel van Vegt en Gheyn is te herkennen. Direct aan de zuidkant van het perceel is nog de insteekhaven te zien van de overhaal die behoorde bij het tegenoverliggende Petersburg. In deze tijd was Vegt en Gheyn eigendom van Daniel Roelof Muilman (Waterliniekaart van Ketelaar 1769-'78).

Afb. 12 Op de 'Kaart van de Overaatsveldsche Polder' uit 1811 is het buiten goed te zien en wordt Daniel Roelof Muilman voor de polderbelasting vermeld als eigenaar van nrs. 57, 61 en 75. De kaart is waarschijnlijk eerder opgemeten, want Muilman is in 1801 overleden (coll. Noord-Hollands Archief).

In 1764 kocht Daniel Roelof Muilman voor f42.000 het pand Heerengracht 258, dat hij direct liet verbouwen. Het vier traveeën brede huis liet hij voorzien van een rechte kroonlijst. Het kantoor van het familiebedrijf Muilman & Zonen werd en bleef daar ook jarenlang gevestigd. Hij bleef er zijn lange leven als vrijgezel tot zijn overlijden in 1801 wonen. Na zijn dood is het pand vererfd op de zoon van zijn broer Nicolaas, neef Hendrik Muilman (Amsterdam 1743-1812), die het verhuurde.

Daniel Roelof was een groot kunstliefhebber en onder andere werden diverse tekeningen en prenten door hem aangekocht op de veiling van de nalatenschap van zijn broer Dionis. Ook had hij een belangrijke schilderijencollectie die hij in zijn testament van 1797 vermaakte aan zijn neef Hendrik, *ook degene die op zijn Hofstede zullen worden gevonden*. Het is niet bekend wanneer Daniel Roelof is begonnen met zijn verzameling, maar er wordt in een testament van hem in 1790 al gesproken over schilderijen inclusief familieportretten.

Afb. 13 Weduwnaar Hendrik Muilman met zijn vijfjarige tweeling Suzanna Cornelia en Nicolaas Pieter. Tegen de wand op de achtergrond een schilderij van wijlen zijn echtgenote, half bedekt met een doek of gordijn. Schilderij door Hermanus Numan, 1776 (privécollectie, afb. via RKD).

Afb. 14 Herengracht 476, Huis de Vicq, waar Hendrik Muilman woonde van 1792 tot 1812 (foto via Rijksmonumenten.nl).

Ook **Vegt en Gheyn** werd bij de boedelscheiding in 1801 overgedragen op zijn neef Hendrik Muilman.¹⁴ Hendrik wordt als succesvol koopman, reder en bankier beschreven. In 1770 was hij in het huwelijk getreden met Suzanna Cornelia Hartsinck. Tot groot verdriet van iedereen stierf, de hoogstens achttien jaar oude, Suzanna in 1771 in het kraambed bij de geboorte van haar tweeling. De tweelingzoon Nicolaas Pieter is slechts tien jaar oud geworden, maar de tweelingdochter Suzanna Cornelia Muilman bereikte de 75-jarige leeftijd.

Hendrik woonde aanvankelijk op de Keizersgracht tussen de Beren- en de Reestraat. Hij werd in 1773 commissaris in Amsterdam, en in 1775 schout, was naast partner van Muilman & Zonen directeur van de Levantsche Handel, zat van 1776 tot '95 in de raad van de vroedschap en werd in 1782 benoemd tot directeur van de Stads Belening Kamer. Hendrik bleef enkele jaren alleen, maar trouwde in 1776 met baandervrouwe van Haemstede, Suzanna Cornelia Mogge, Vrouwe van Koudekerk en Welland in Zeeland, weduwe van Ferdinand van Collen (†1773). Zij was een nicht van zijn eerste vrouw en daarbij vermogend, dus het huwelijk betekende weer een vergroting van zijn vermogen. Zij kregen twee kinderen, een zoon Willem Ferdinand Mogge Muilman in 1778 en tien jaar later een dochter Maria Henriette Mogge Muilman. Hun zoon zou het tot president van de Nederlandsche Bank brengen.

Hendrik was al gefortuneerd maar toen zijn vader, Nicolaas, in 1790 overleed erfde hij nogmaals een groot vermogen en door zijn tweede huwelijk werd hij baanderheer van Haemstede in Zeeland. Dat zal een reden zijn dat de achternaam van zijn vrouw, Mogge, aan die van Muilman werd toegevoegd voor hun kinderen.

Met zijn vrouw woonde hij eerst in het huis op de Keizersgracht, maar in 1792 kocht hij het grote dubbele pand Herengracht 476 voor f65.935, waarin hij tot zijn dood in 1812 zou blijven wonen. In dit bekende 'Huis de Vicq' huist tegenwoordig het Prins Bernhard Cultuurfonds. Na zijn heengaan is bij de boedelscheiding in 1812 de helft van het bezit toegewezen aan zijn zoon Mr. Willem Ferdinand Mogge Muilman.

Als baanderheer van Haemstede en Heer van Koudekerk en Welland was Hendrik ook eigenaar geworden van kasteel **Haemstede** en sinds 1796 was hij door vererving via een oom eigenaar geworden van de buitenplaatsen **Hilverbeek**, **Spiegelrust** en **Heilust** in 's-Graveland. In 1801 erfde hij ten slotte en ten overvloede ook nog **Vegt en Gheyn** en zoals reeds eerder gemeld de schilderijcollectie van zijn oom Daniel Roelof Muilman. Hendrik bezat reeds een grote schilderijencollectie, maar hij verwierf zo nog vele kostbare werken, o.a. van Vermeer, Albert Cuyp, Paulus Potter en Jan Steen. Meerdere schilderijen uit zijn collectie hangen nu in het Rijksmuseum en in andere musea.

De economische crisis die ontstond in de Bataafse en Franse tijd, ging ook niet aan Hendrik voorbij. Treffend is een schrijven aan zijn dochter dat hij door financiële omstandigheden gedwongen was het haar toegezegde legaat te verlagen. Zijn bedrijf Muilman & Zonen werd in 1811 geliquideerd, maar ondanks dat zijn vermogen een flinke veer had moeten laten bleef hij niet onbemiddeld.

Suzanna Cornelia Muilman (Amsterdam 1771 -1846 Nigtevecht) erfde de buitenplaats **Vegt en Gheyn** in 1812 van haar vader die dat jaar in Amsterdam overleed.¹⁵ Zij trad in Amsterdam, 21 jaar oud, in het huwelijk met de 20-jarige Mr. Gerrit Jacobsz Hooft. Het echtpaar liet zich portretteren door de beroemde Duitse schilder Friedrich August Tischbein.

Zoals gebruikelijk in die tijd zal dit ongetwijfeld ook een 'strategisch' huwelijk zijn geweest ter meerdere eer, glorie en rijkdom van de twee families. Mr. Gerrit Jacobsz Hooft (Amsterdam 1772-1801) begon zijn carrière al in zijn huwelijksjaar met de functie van Commissaris ontvangst honderdste en andere penningen. Als oudste

Afb. 15 Suzanna Cornelia Muilman, schilderij toegeschreven aan Friedrich August Tischbein (privécollectie, afb. via RKD).

Afb. 16 Mr. Gerrit Jacobsz Hooft, schilderij toegeschreven aan Friedrich August Tischbein (privécollectie, afb. via RKD).

zoon was hij familiehoofd en de belangrijkste erfgenaam van het omvangrijke familievermogen. Het uitbreken van de Bataafse revolutie betekende overigens het einde van zijn politieke carrière. Gerrit en Suzanna kregen een dochter, Suzanna Cornelia Hooft *1793 en twee zoons, Jacob Hooft *1795 en Hendrik Daniel Hooft *1798. Helaas overleed Suzanna's echtgenoot al op 29-jarige leeftijd. Zij woonden toen op de Prinsengracht en zij is nooit meer hertrouwd.

Na het overlijden van vader Hendrik erfde Suzanna Cornelia de buitenplaats **Vegt en Gheyn**, haar halfzuster Maria Henriette Mogge Muilman erfde de buitenplaats **Hilverbeek** in 's-Graveland (haar weduwnaar verkocht het buiten in 1816 voor *f*40.000) en haar halfbroer Willem Ferdinand Mogge Muilman erfde slot **Haemstede** in Zeeland.

De buitenplaats **Vegt en Gheyn** was door haar oom, Roelof Daniel Muilman, in 1762 al uitgebreid met ongeveer zeven morgen land in de Kuyerpolder in Nederhorst den Berg en Suzanna Cornelia kocht op een veiling in 1816 ook de voormalige buitenplaats **Petersburg** erbij voor, dankzij de ongunst der tijden, slechts *f*7.000, kennelijk alleen voor de grond, 10 morgen, en vrij uitzicht want twee jaar later blijken de opstallen gesloopt te zijn.¹⁶ Gezien de beschrijving van het geveilde buiten was dat bij haar aankoop nog intact:

een Hofstede genaamd Petersburg met deselfs Heerenhuizinge, Tuinmanswooning, Koetshuis, Stalling, Orankehuis, Menagerie, Stijger en hardstenen Portique aan de Vecht, Lootsen, Schuithuizen, Boerderij, Hooiberg, en verdere getimmertens, Bepoting en Beplantingen en alles wat daarop aart en nagelvast is, mitsgaders Boschen, Laanen, enz. staande en gelegen aan de Rivier de Vecht over Nigtevecht op het zoogenaamde eiland onder den Gemeente Nederhorst den Berg en tevens het Regt tot de Hollandse kade vanouds genaamd de Velterse laan mitsgaders nog de helft in eene mans en vrouwen bank in de kerk te Nigtevecht en zijn onder deze koop inbegrepen de voorgrond en aanleg der pont[320 roeden] onder Nigtevecht voor de Hofstede over de Vecht met het hakhout van de Vecht tot aan den Wege.

In 1818 kwam **Petersburg** zodoende niet meer voor op de in dat jaar opgenomen kadasterkaarten van het gebied. Op diezelfde kaart is **Vecht en Gheyn** wel goed te zien. De afmetingen moeten ongeveer zijn geweest: twintig meter breed, twaalf meter diep met een uitgebouwde koepel van zes meter breed en acht meter diep. In de beschrijvende tafels staat weduwe Gerrit Jsz. Hooft als eigenaresse vermeld. Voor 'Vrouwe Suzanna Cornelia Muilman, Douairière van de Weledele Heer Mr. Gerrit Hooft Jacobsz', werd als beroep opgegeven Rentenierster. Zij woonde vanaf 1817 op de Herengracht tussen de Utrechtsestraat en het Reguliersplein (bij het huidige

Thorbeckeplein) met een stal en koetshuis uitkomend op de Botermarkt (het huidige Rembrandtplein) en gebruikte **Vegt en Gheyn** als zomerverblijf. In totaal had zij in Nigtevecht 23 ha in bezit (dit inclusief het recht op de Velterslaan aan de westkant van het huidige Amsterdam-Rijn Kanaal), 20 ha in Weespercarspel en 10 ha in Nederhorst. Zij overleed in 1846 op haar buitenplaats en werd in Amsterdam begraven.

Afb. 17 Het terrein met de 'Heerenhuysinge Vecht en Gheyn' op de minuutkaart van het kadaster van 1832, opname 1818. Dit betreft alleen het terrein met de heerenhuysinge Vecht en Gheyn. Haar eigenlijke bezit was aanzienlijk veel groter.

Afb. 18 Het gearceerde gebied is het terrein van de buitenplaats zoals dat bestond in 1818, ingetekend op een topografische kaart uit 1970.

Afb. 19 Overlijdensbericht van Suzanna Cornelia Muilman, d.d. 18 juni 1846 (HUA, 481-1139-25 Nigtevecht 1846).

Op een inventarislijst stonden o.a. een koets coupé *f*250, een Fransche wagen *f*60 en een roeischiut en praam *f*57.¹⁷ Na haar overlijden werden door de erven diverse kavels ter veiling in Amsterdam gebracht.

Echter, de herenhofstede **Vegt en Gheyn** aan de Vecht met een hoogste bod via *f*16.100 en de bijbehorende boerenhofstede aan het Gein met een hoogste bod van *f*12.000 werden niet gegund en deze bleven volgens het kadaster tot 1848 eigendom van haar jongste zoon, inmiddels jonkheer, Hendrik Daniel Hooft. Hij verkocht het aan de Vecht liggende deel van **Vegt en Gheyn** in 1848 aan Matthias Heemskerck, koopman te Amsterdam. Deze verkoop, aan wat later zou blijken het zwarte schaap van de familie Heemskerck, zou het einde inluiden van de oorspronkelijke buitenplaats.

Hendrik Daniel was in 1824 getrouwd met Wijnanda Kluppel, afkomstig uit een Amersfoorts koopmansgeslacht. Na het overlijden van Wijnanda's ouders begin jaren dertig erfden hun drie kinderen in 1834 rond *f*2 miljoen en kwam het gezin te wonen op Heerengracht 493.

Afb. 20 Hendrik Daniel Hooft (1798-1879), eigenaar van Vecht en Gheyn van 1846 tot '49. Olieverf op paneel door J. H. Neuman, 1879 (privécollectie, afb. via RKD).

Hendrik Daniel had in 1834 de adellijke heerlijkheid **Geerestein** in Woudenberg gekocht voor f135.000 en in 1836 breidde hij zijn bezit verder uit met de aankoop van het aanliggende **Groenewoude**. Vanaf dat jaar kon hij de titel Heer van Woudenberg, Geerestein en Groenewoude aan zijn naam toevoegen en vanaf 1842 kreeg hij het predicaat jonkheer. Zijn broer, Jacob Hooft, *werd bij testamentaire dispositie van zijn oudtante vrouwe Agnes Maria Geelwinck, weduwe van Daniel Hooft Gerritsz, met de heerlijkheid Vreeland verlijd.*

Matthias Heemskerk (Amsterdam 1809-'89 Nigtevecht), koopman te Amsterdam, was het tweede kind van Jan Jacob Bijsterus Heemskerk (1777-1841). Deze laatste was sinds 1819 eigenaar van het buurbuiten **Zwaanwijck** in Nigtevecht. Na diens overlijden is **Zwaanwijck** nog tot 1854 onder beheer gebleven van zijn kinderen en is de boedel pas in dat jaar verdeeld. De familie Heemskerk was welgesteld en politiek actief wat mag blijken uit de maatschappelijke posities die zij innamen. Zo was een

Afb. 21 Vechtzijde van het Rechthuis te Nigtevecht dat Heemskerk verwierf. Aquarel, mogelijk naar H. Schouten, circa 1815-1830 (coll. HUA).

broer van Matthias, Jan Bijsterusz *1810 lid van de Tweede Kamer en lid van de Raad van State, en een neef, Jan Heemskerk *1818 bekleedde drie keer het ministerschap van binnenlandse zaken, evenals zijn achterneef, Theodorus Heemskerk, die ook drie keer minister werd.

Matthias trouwde in 1837 met Catharina Anthonia Rauwenhoff, die overleed te Antwerpen in 1865. Zij kregen twee zoons, Jan Jacob Bijsterus *1838 en Nicolaas Wilhelm *1839 die het niet getroffen hebben met hun vader, zoals zal blijken. Matthias handelde onder de fa. Gebr. Heemskerk en was directeur van de Assurantie Compagnie. Volgens het kadaster kreeg Matthias in 1849 in Nigtevecht de percelen C 38, 39, 27 en 28 in zijn bezit met de buitenplaats **Vegt en Gheyn**. Ook verwierf hij bij die koop het Rechthuis en het Schippershuis in het dorp.

In 1854 kocht hij voor f62.500 het pand Keizersgracht 446 waar hij met zijn gezin ging wonen en kantoorhouden. Echter, het pand moest twee jaar later weer verkocht worden en bracht toen slechts f44.000 op, wat wel te maken zal hebben met wat er vervolgens gebeurde ... In 1855 werd Matthias namelijk gearresteerd op verdenking

Afb. 22 Insteekhaven waar het voormalige schuithuis was gesitueerd (Sectie A 203). Dit schuithuis was in de 18^e en begin 19^e eeuw in gebruik voor het veer naar het tegenoverliggende Petersburg (situatie 2021, foto: Fred Duin).

van diefstal en frauduleuze handelingen en begin 1856 werd hij veroordeeld tot vier jaar celstraf voor 'Diefstal in dienstbaarheid, gepleegd als directeur tegen een jaarlijks loon ten nadele van deze Compagnie in wier dienst hij werkzaam was en door hem gepleegd in de woning waar hij in voornoemde hoedanigheid gewoon was te werken'. Van januari tot maart 1856 stond de familie ingeschreven op de Keizersgracht 369. Dat jaar werd hij gevangengezet in de strafgevangenis te Hoorn. In een brief staat over deze zaak te lezen: 'Deze ongelukkige misdadiger was gesproken uit een der meest aristocratische familiën van Amsterdam en verkeerde in de hoogste kringen dier stad. Een zijner neven was lid van de Staten-Generaal.' Maar 'onbeteugelde speelzucht die zich lucht gaf in uitzinnige speculatiën' deed hem zijn vermogen verliezen en 'valsche schaamte stootte hem in de afgrond'. Hij stal uit de kas, beleende de ontvang-cedellen

Afb. 23 Jan Kersbergen
(foto privéarchief Kersbergen).

Afb. 24 Aaltje Kersbergen-Heikoop
(foto privéarchief Kersbergen).

en verkwanselde het vermogen van een aan hem toevertrouwd kind.¹⁸ Een jaar later kreeg hij bij koninklijk besluit gratie en werd hij zes dagen later vrijgelaten onder de bepaling ‘dat de gevangene zich gedurende zijn overige tucht naar buitenlanden zal moeten begeven en verblijven.’

Na zijn vrijlating is hij met zijn gezin afgereisd naar Antwerpen waar zijn familie een kantoorbaantje voor hem had geregeld. Na het overlijden van zijn vrouw daar is hij naar Nederland teruggekeerd en vestigde hij zich in Nigtevecht, waar hij in ieder geval al woonde tijdens het huwelijk van zijn oudste zoon in 1874. Zijn onroerend goed in Nigtevecht was in 1856 al op een faillissementsveiling te gelde gemaakt.¹⁹

Burger & Hendrik Vliegenthart, respectievelijk timmerman te Zwijndrecht en koopman te Dordrecht, waren als handelaren op die veiling de kopers van de ‘Hofstede **Vecht en Gijn**’, totaal groot vier bunders 37 roe en 87 el (voor het ook toen al lang niet meer geldige bunder moet ha worden gelezen), inclusief de dijk en weg voor de hofstede alsmede het schuithuis voor f18.050. Een paar maanden later in 1857, verkochten zij de ‘platte’ grond onderhands aan veehouder Jan Kersbergen voor f4.000.²⁰

Ter vergelijking: de weilanden aan de noordwestkant van de hofstede ter grootte van drie bunder 81 roe werden op de veiling gekocht door Lambert Tinholt sr. uit Nigtevecht voor f5.700.

Van Kersbergen (Meerkerk 1811-’76 Nigtevecht) kocht de ‘platte’ grond van de gesloopt wordende buitenplaats **Vegt en Gheyn** met de daarop staande ‘heerenhuizinge, koetshuis, stalling, tuinmanswoning en schiphuis’. In het koopcontract staat een bepaling dat de Vliegentharts voor eind januari 1858 alle opstallen moesten afbreken en tevens alle bomen op het terrein moesten rooien en afvoeren. Dit laatste is ook nog in 1857 uitgevoerd.

Zo was het terrein dus erf en bouwland geworden onder het nieuwe kadastrale nummer A443. Alleen de percelen nr. A 216, nr. A 215, genaamd de **Klei**, en de vijver onder het kadastrale nr. A 207 bleven dezelfde kadastrale nummers behouden. Op de plaats van het voormalige herenhuis werd een nieuw huis met stal gebouwd onder het nieuwe kadastrale nr. A 442. Dit is ongetwijfeld een boerderij geweest. Het ziet er niet naar uit dat Kersbergen daar zelf in is gaan wonen, maar dat die verpacht werd. Jan Kersbergen was in 1836 in Meerkerk met Aaltje Heikoop (Ameide 1809-’79) in het huwelijk getreden. Van 1836 tot 1844 woonde het echtpaar bij vader Peter Kersbergen die de hofstede **Overberg** (nu Vreelandseweg 49) in Nigtevecht had gepacht van de eigenares, de zeer gelovige weduwe Johanna Judith Zeelt (de boerderij/hofstede is

rond 1915 afgebrand en bestaat niet meer). Deze weduwe, die op het buiten **Postwijk** in Baambrugge woonde, had meerdere boerderijen in eigendom, o.a. de boerenhofstede **Starrenburg** aan het Gein in Abcoude met 34 bunder land. Jan Kersbergen pachtte deze hofstede van 1844 tot 1853. Toen **Overberg** vrijkwam in 1853, nam Jan Kersbergen op aandrang van weduwe Zeelt de pacht over als opvolger van zijn vader met een levenslang recht van pacht voor de somma van f1.200 per jaar. Dit betrof de boerderij met ruim 40 ha land.

Het echtpaar Kersbergen-Heikoop kreeg zeven zonen en vier dochters. Een van de zonen was Arie Kersbergen (Abcoude 1845-1933 Hilversum). Na het overlijden van Jan Kersbergen bleef de boedel aanvankelijk onverdeeld.²¹ De feitelijke boedelverdeling vond enkele maanden later plaats, waar **Vecht en Gein** toegewezen werd aan de weduwe Aaltje Heikoop.²² Na het overlijden van Aaltje in 1879 erfde haar zoon Arie

Afb. 25 Mevrouw J. de Pré-Theunissen, die op de plek van Vecht en Gein een huis voor haar lijfarts wilde bouwen.

het aan de Vecht gelegen voormalige terrein van de buitenplaats **Vegt en Gheyn** met boerderij en hooiberg en ruim drie hectare land. Met twee percelen wei- en hooiland in de Garsterpolder was dat zo'n dertien hectare, samen gewaardeerd op f40.000. De oude buitenplaats was inmiddels weiland geworden met daarin de heden nog bestaande lob-vormige vijver en een huis en schuur. Hij woonde in Nigtevecht met zijn vrouw Margaretha Verhoef (Abcoude 1850-1925 Amsterdam) op Dorpsstraat 9 en zal de boerderij verpacht hebben.

Johanna de Pré-Theunissen (Harderwijk 1850-'99 Nigtevecht)²³ kocht de boerenhofstede en het terrein van **Vecht en Gein** in 1889 van Arie Kersbergen via een executieveiling met de bedoeling daar een huis te bouwen voor haar lijfarts. Volgens het kadaster waren in 1900 alle opstallen al gesloopt en was er mogelijk ook begonnen met de bouw van het nieuwe pand. Maar geheel onverwacht kwam de weduwe te overlijden en werd **Vecht en Gein** in 1901, waarschijnlijk via een veiling, verkocht aan tussenhandelaar Harmen Hendrik Hulsman, timmerman te Ruwiel.

Harmen Hendrik (Hein in de wandeling) Hulsman, blijkt een halfbroer van Jannigje de Haan te zijn, die in 1881 in Loenersloot getrouwd was met Cornelis Willem Kersbergen, de jongste zoon van Jan Kersbergen. Dus mogelijk wilde hij het terrein terugkopen uit een soort emotionele connectie, maar waarschijnlijker lijkt dat hij meebod voor de zogenaamde plokpenning. Hij verkocht het terrein nog in hetzelfde jaar door aan Hermanus Keijser jr. (Amsterdam 1853-1940), een bouwkundige/architect uit Amsterdam die onder andere huizen aan de Willemsparkweg had gebouwd. Het gezin Keijser was in 1892 vanuit Amsterdam naar Nigtevecht gekomen, kort na het overlijden van hun vierde dochter. Het is dus goed mogelijk dat hij als opzichter was aangetrokken door mevrouw De Pré om de bouw van Zwaanwijk te begeleiden. Hij bouwde het huidige pand of voltooid de bouw van het huis dat, begrijpelijk gezien de geschiedenis, bekend stond als **Klein Zwaanwijk** en sinds de tweede wereldoorlog als **Breevecht**. Er lag 4,5 ha bij, 45.807 m² om precies te zijn.

Aanvankelijk woonde Hermanus bij de Nigtevechtse sluis naast het Amsterdam-Rijnkanaal in de in 1914 afgebroken woning genaamd Bouwlust. Op de gemetselde gecelementeerde boogbrug van **Breevecht** staat op een steen het jaartal 1900 gehakt, het jaar waarin met de bouw begonnen zal zijn. Uit gesprekken met de weduwe Piper in 2005, die getrouwd was met een kleinzoon van Hermanus, die in zijn jeugd regelmatig bij zijn grootvader had geloged, kwam naar voren dat het huis aanvankelijk geen elektriciteit had en dat de verlichting plaatsvond met olielampen. Water werd (kennelijk met de hand) opgepompt naar een reservoir op zolder. Als bijzonderheid werd

vermeld dat er op het terrein een prieel aanwezig was dat door een speciale constructie kon meedraaien met de zon. Vaak werden die gebouwd voor lijders aan tbc. Hermanus Keijser jr. had het wat hoog in de bol en noemde zich Heer van Aetsveld. Dat is een uit de vroege Middeleeuwen daterende naam voor het weidegebied achter het huis.

Op hetzelfde terrein aan de westkant stond tijdens de aankoop in 1901 een huis, schuur en erf groot 1.960 m² (kadastraal nr. A 440) maar hij liet dit in 1911 herbouwen (de huidige Berthahoeve, Klompweg 16) en rond dezelfde tijd kocht hij aan de NNW-kant nog percelen weiland ter grootte van bijna drie ha. Zijn tweede dochter, Lucia Alida, trouwde in 1908 met Alexander Philippus Piper, zij kregen een dochter en twee zoons. In 2005 is in Blaricum nog contact geweest met de weduwe van hun zoon Adolph Anton Piper (dus een kleinzoon van Hermanus Keijser jr., zie boven). Na het overlijden van Hermanus in 1940 kwamen pand en terrein in het bezit van de erven. Lucia Alida Keijser erfde de percelen en huizen in Nigtevecht. Echter, gezien het feit dat ze nog een zuster had, Theodora Elisabeth, is het waarschijnlijker dat zij optrad als gemachtigde voor de erven.

Afb. 26 Huize Breevecht als tehuis voor moeilijk opvoedbare meisjes; foto's rond 1965.

In 1943 verkocht zij **Breevecht** (huis en erf, kadastraal nr. A 528, 4.950 m², met de weg en de oever een totale oppervlakte van 6.920 m²) aan Jacob Molenkamp, bekende kaashandelaar en eigenaar van/handelaar in verscheidene buitens in de Vecht en Angstelseek te Breukelen. In 1944 werd een deel van de boomgaard en het tuinland met 8.740 m² rechtstreeks door haar verkocht aan de Chemische Zeepfabriek de Kristal van de gebr. Beelien die gevestigd was te Amsterdam. (Cornelis Wilhelmus Beelien, fabrikant te Amsterdam en Jacobus Johannes, fabrikant te Nieuwer Amstel). Jacob Molenkamp verkocht **Breevecht** in 1944 ook aan deze zeepfabriek, waardoor deze VOF 15.660 m² in bezit dacht te krijgen. Deze verkoop werd echter bij gerechtelijk vonnis in 1945 nietig verklaard en **Breevecht** kwam weer in handen van Jacob Molenkamp.

In 1958 werden de resterende percelen weiland alsmede huis, erf en schuren (Bert-hahoeve) verkocht aan veehouder Marinus van de Bosch. Via zijn weduwe Egbertje Everts kwamen die later in handen van veehouder Griffioen.

Aanvankelijk werd **Breevecht** vanaf 1947 door Molenkamp verhuurd aan Stichting De Opbouw te Utrecht, die er een tehuis en opleidingsinstituut voor moeilijk opvoedbare meisjes in vestigde. In 1955 kocht de stichting het huis van hem. De eerste directrice van het tehuis was mevrouw Buis die in 1953 werd opgevolgd door de heer Siemons die hier, aanvankelijk samen met zijn vrouw J. Siemons-Wegman, de scepter zwaaide tot 1993. Tot 1959 woonde de directie in het hoofdhuis maar in dat jaar werd een separate directiewoning gebouwd, een wit vrijstaand huis, Klompweg 20. Dit huis is in 2010 gesloopt en vervangen door een modern huis. Kort na 1960 is door de Stichting De Opbouw het weiland achter het toenmalige terrein aangekocht en ten dele bebost door de Heide Maatschappij. Het middendeel werd gebruikt als sportterrein voor de meisjes.

In 1994 werd het inmiddels zwaar verwaarloosde gebouw van **Breevecht** met terrein verkocht aan een Nigtevechts huisartsenechtbaar. Zij hebben het terrein in drie stukken verdeeld en diverse bij het tehuis behorende bijgebouwen afgebroken en opgeruimd. Twee kleinere kavels zijn verkocht. Het hoofdhuis met de bijbehorende Engelse landschapstuin van rond 2,5 ha is tenslotte op 25 juli 2000 gesplitst in drie appartementsrechten. Na verkoop daarvan is het pand en een deel van de bijbehorende landschapstuin grondig gerenoveerd. Tevens is er in 2010 een carport bijgebouwd. In juli 2001 is het karakteristieke, in neorenaissance stijl gebouwde pand ingeschreven als rijksmonument onder nr. 520398.

Eigenaren Vecht en Gein, het huidige Breevecht

16?? - 1676	Hendrick Willems
1676 - 1693	Pieter Oosterlingh
1693 - 1713	Willem van Dam
1713 - 1717	Erven Willem van Dam
1717 - 1722	Dirk Slicher
1722 - 1733	Sophia van Hoven, weduwe Dirk Slicher
1733 - 1757	Pieter Schout Muilman
1757 - 1801	Daniel Roelof Muilman
1801 - 1812	Hendrik Muilman
1812 - 1846	Suzanna Cornelia Muilman, weduwe Gerrit Jacobsz Hoof
1846 - 1848	Jonkheer Hendrik Daniel Hoof Heer van Woudenberg, Geerestein en Groenewoude
1848 - 1857	Matthias Heemskerk
1857	Burger & Hendrik Vliegenthart
1857 - 1876	Jan Kersbergen
1876 - 1879	weduwe Aaltje Kersbergen-Heikoop en erven
1879 - 1898	Arie Kersbergen
1898 - 1901	Johanna Theunissen, weduwe van Marinus de Pré
1901	Harmen Hendrik Hulsman
1901 - 1940	Hermanus Keijser jr.
1940 - 1942	Lucia Alida Keijser
1942 - 1943	Jacob Molenkamp
1943 - 1945	VoF Chemische zeepfabriek 'de Kristal', Gebr. Beelien
1945 - 1952	Jacob Molenkamp
1952 - 1994	Stichting De Opbouw uit Utrecht
1994 - 2000	Nigtevechts huisartsenechtpaar dat het terrein verkavelde
2000	Gesplitst in drie appartementsrechten

Noten

- 1 Kadastrale atlas provincie Utrecht 14 ISBN: 978-90-75602-13-8, kaart 17.
- 2 RHCVV, Schout en Schepenen archief, toegangsnr. 0821, inv.nr. 1577, Akte nr. 6 Gerecht Nigtevegt, 16 juli 1693.
- 3 RHCVV, Schout en Schepenen archief, toegangsnr. 0821, inv.nr. 1576, Akte nr. 274 Gerecht Nigtevegt, 25 mei 1676. Pieter Oosterling kocht 17 morgen 4 hont 88 roeden van de vijf erven van Hendrick Willems via zijn zoon Willem Hendricks op 25 mei 1676 voor schout en schepenen te Nigtevegt. akte 274.
- 4 SAA, Akte notaris Nicolaas Brouwer, toegangsnr. 5075, inv.nr. 167-3962, 477, Amsterdam 16 februari 1693.
Gepasseert
Oosterlingh, wonende hier ter stede, op de heregraft, mij notaris bekend, swaklyk van lighaem, doch echter sijn sinnen, verstant, memorie en uytspake wel hebbende, en ter wille gebruykende, soo ons klaerlyk bleek, en gaff te kennen, soe dat hij t rade was geworden sijn testament op te rechten en dat hij t selve uyt syn eygen vrije wille en beweginge sonder eenige aenradinge oft misleydinge van yemant, En hy ons betuyghde, hadde besloeten, ende geordonneert zulx hy mij notaris deede beschrijven: in manieren navolgenden
Eerstelijc zijn ziele god almoghende bevelende en zijn dode lighaem de christelyke begravinge in hoge verwachtinge
Van een zalige opstandinge ten jongsten dage.
Transcriptie door Aukje Zondergeld.
- 5 SAA, Akte notaris Dirck van der Groec, toegangsnr. 5075, inv.nr. 174-4270, p.184-185, Amsterdam 15 juni 1693.
- 6 In de hervormde kerk van Nigtevecht bevinden zich twee grafkelders, een is van de heren Huydecoper en de andere is van Jacob van Dam, 'domheer tot Utrecht' staat op zijn grafsteen. Hier is op 27 oktober 1753 ook Carel van Dam bijgezet.
- 7 Baar 1996, p. 19 e.v.
- 8 RHCVV, Schout en Schepenen archief, toegangsnr. 0821, inv.nr. 1577, Akte nr. 121 Gerecht Nigtevegt, 23 juni 1717.
- 9 RHCVV, Schout en Schepenen archief, toegangsnr. 0821, inv.nr. 1577, Akte nr. 125 Gerecht Nigtevegt, 29 september 1717.
- 10 RHCVV, Schout en Schepenen archief, toegangsnr. 0821, inv.nr. 1583, Akte nr. 13 Gerecht Nigtevegt, 23 november 1733.
- 11 SAA, Akte 410 boedelscheiding, notaris Jan Ardinois, toegangsnr. 5075, inv.nr. 312-9252, Amsterdam 10 augustus 1757.
- 12 Ibidem.
- 13 RHCVV, Akte notaris Willem van Lingen, toegangsnr. 0847, Nigtevecht, inv.nr. 1874, 22 augustus 1762.
- 14 SAA, Akte van boedelscheiding, notaris Jacob Klinkamer, toegangsnr. 5075, inv.nr. 397-14594, Amsterdam 29 oktober 1801.
- 15 SAA, Akte van boedelscheiding, notaris Johan Reinier van de Gronden, toegangsnr. 5075, inv.nr. 495-19625A, Amsterdam 16 november 1812.
- 16 SAA, Akte van veiling, notaris C.W. Decker, toegangsnr. 5075, inv.nr. 440-17137, Amsterdam 21 maart 1816.
- 17 SAA, Akte 442 boedelbeschrijving, notaris Johannes Commelin, toegangsnr. 5075, inv.nr. 19841, Amsterdam 5 oktober 1846. Hierin lezen wij dat het pand op de begane grond de volgende indeling had: portaal, koepelkamer, zaal, eetkamer, biljartkamer met biljart, tuinkamer, gang, kelder en keuken. Op de eerste verdieping minstens negen kamers, daarboven nog een zolderverdieping met mogelijk drie kamers.
- 18 Originiele 'Handteekening van Matthias Heemskerck', geknipt uit een brief of acte, en geplakt op een handgeschreven verklaring (ca. 1860), collectie Fokas Holthuis, Den Haag.
- 19 SAA, Akte van veiling, notaris Willem Pieter Cornelis Fabius, toegangsnr. 5075, inv.nr. 22391, Amsterdam 10 november 1856.

- 20 RHCVV, Akte notaris Sandrinus van Kempen, toegangsnr. 0856, inv.nr. 110, Abcoude 3 februari 1857, gepasseerd in Nigtevecht op de Buitenplaats Vegt en Gheyn.
- 21 RHCVV, boedelbeschrijving, Akte notaris Simon Brouwer, toegangsnr. 0852, inv.nr. 1285, Maarssen 10 januari 1878.
- 22 RHCVV, Akte notaris Simon Brouwer, toegangsnr. 0852, inv.nr. 1285, Maarssen 1 maart 1878.
- 23 Johanna Theunissen was in 1875 als huishoudster in dienst gekomen op Keizersgracht 45 bij de twintig jaar oudere, ongehuwde en rijke Marinus de Pré die daar met zijn broer en hun moeder woonde. Zij is in 1880 ver boven haar stand getrouwd met deze Marinus die sinds 1879 eigenaar was van de buitenplaats Zwaanwijk. Samen maakten zij grootse plannen voor de vervanging van dat oude buiten door iets geheel nieuws. Na zijn overlijden in 1892 heeft de weduwe de oorspronkelijke plannen uitgevoerd en is de oude herenhofstede vervangen door een groot kasteelachtig pand. Door haar afkomst is zij nooit geaccepteerd geweest in de kringen waarin Marinus, die zijn vermogen in de geldhandel verdiend had, verkeerde. Er is al veel over de weduwe Johanna de Pré-Theunissen geschreven en daarvoor wordt graag verwezen naar artikelen door Anthonie Lisman en Michelle van der Burgt, respectievelijk in de *Jaarboekjes Nijfjarlake* 1985 en 2014.

Literatuur

- Baar-de Weerd, Claudette, 'Een overzicht van de eigenaren van Petersburg' in: *Werinon* nr. 24, april 1996.
- Bas, Cornelis van der, 'The Muilman Collection' in: *Simiolus: Netherlands Quarterly for the History of Art*, Vol 32, No. 2/3 (2006).
- Boerstra, J., 'Verdwenen buitenplaatsen in Vreeland' in: *Jaarboekje Nijfjarlake* 1989, p. 23-37.
- Buist, Marten G., *At spes non fracta, Hope & Co. 1770-1815*, Bank Mees & Hope 1974.
- Burgt, Michelle van der, 'Ende de Oude Brieven daar van sijnde' in: *Jaarboekje Nijfjarlake* 2014.
- Damme, Els N.G. van, 'Het buytenplaatsje Damvecht aan de Hinderdam en zijn bewoners', in: *Jaarboekje Nijfjarlake* 1992.
- Donga, Harry, *Christoffel van Brants en zijn hofje*, Hilversum 2008.
- Elias, Johan E., *De Vroedschap van Amsterdam 1578-1795*.
- Fafianie, Ton e.a., *Loenen, Geschiedenis en architectuur*, Monumenten inventarisatie provincie Utrecht, Zeist 2000.
- Jonker-Duynstee, J.J.M.A.M., '110 jaar Zwaanwijk' in: *Tussen Vecht en Eem*, 22ste jrg. nr. 1-2 (2004).
- Kemperman, Ida & Aukje Zondergeld, 'Weesp, 650 jaar stad' 2005.
- Los, Emma & Ben Olde Meierink, 'Gelukkig op Geerenstein', in: *Beelden van de Buitenplaatsen*, 2014 Hilversum.
- Kadastrale atlas provincie Utrecht 14.
- Lisman, A.J.A.M., 'Over Mevr. De Pré en hoe het huidige huis Zwaanwijk tot stand kwam' in: *Jaarboekje Nijfjarlake* 1985.
- Mulder, Roel, *Op Afbraak, de Sloop van Buitenplaatsen in de Periode 1780-1830*, doctoraalscriptie UvA 2006.
- Muller Fz.S., 'Het Huis te Nigtevecht' in: *Jaarboekje Nijfjarlake* 1918.
- Roet, Arjan van 't, 'Overberg en de Familie Kersbergen', in: *Vechtkroniek* nr. 15, 2001.
- Verburgt, J.W., *Nigtevecht, plaatselijke en kerkelijke geschiedenis*, 1911.
- Vogelzang, Fred (red.), *Petersburg, Roem der Hoven*, 2017.

Archieven

- Het Utrechts Archief (kadastraal archief) (HUA)
- Stadsarchief Amsterdam (SAA)
- Regionaal Historisch Centrum Vecht en Venen te Breukelen (RHCVV)

(De) toegang tot de tufstenen kerk van Nieuwer Ter Aa

Een klein onderzoek met groot resultaat

Ingrid Cleijne

In de gemeente Stichtse Vecht ligt Nieuwer Ter Aa, een dorp ontstaan aan het riviertje de Aa. In en om het dorp bevonden zich in het verleden meerdere adellijke huizen, alle toebehorend aan het geslacht Van der Aa, waarvan het oudste mogelijk al uit de 11^e eeuw dateerde. Deze huizen bestaan niet meer, maar wel staat aan de noordwestkant van het dorp, op de westelijke oever van de Aa, de 15^e-eeuwse kerk, eveneens gesticht door het geslacht Van der Aa.

Deze 15^e-eeuwse kerk en kerktoren zijn grotendeels in oorspronkelijke staat behouden. Het gaat om een relatief kleine kruiskerk, bestaand uit een eenbeukig schip met transept, een langgerekt veelhoekig koor en een kerktoren tegen de westgevel. De kerk is opgetrokken uit baksteen, afgewisseld met tufstenen speklagen. In de jaren dertig van de 20^e eeuw is het opgaande muurwerk van de kerktoren gedeeltelijk geres- taureerd, waarbij met name de torenspits werd vernieuwd en het onderste deel van de toren werd ontleisterd. Het schip van de kerk werd in de jaren vijftig van de 20^e

Afb. 1 De kerk van Nieuwer Ter Aa op een foto uit 1921 (foto via Beeldbank RCE).

eeuw gerestaureerd, waarbij vooral de funderingen werden verstevigd. Tijdens deze restauratie werden in het koor van de 15^e-eeuwse kerk tufstenen funderingen van een oudere kerk aangetroffen; een deel van het schip en de halfronde apsis. De tufstenen funderingen werden echter nogal haastig gesloopt. Wat overbleef waren alleen wat aantekeningen, enkele foto's en een schets.

Tijdens de restauraties in de vorige eeuw waren de funderingen van de bakstenen kerktoren niet aangepakt en er was dan ook niets gedaan aan de scheefstand van de naar het westen verzakkende toren. Om erger te voorkomen is in juli 2018 begonnen met werkzaamheden om de kerktoren te voorzien van een ondergrondse dragende constructie bestaande uit stalen staanders en liggers. Hiervoor moesten tegen alle vier de zijden van de toren 1,50 tot 2 meter diepe werkputten worden gegraven. Dit graafwerk is archeologisch begeleid; in de navolgende tekst worden de belangrijkste resultaten beschreven.

Afb. 2 De kerk op een tekening uit 1730 (HUA).

Tufsteen!

Tot ieders grote verrassing werd binnen de kerk, onder dertien begravingen, over een lengte van ruim vier meter een massieve tufstenen muur aangetroffen. De bewaard gebleven hoogte van de muur bedraagt 85 cm, oftewel acht lagen van tufstenen bouwblokken. De muurdikte ter hoogte van het hoogst bewaard gebleven punt is 86 cm; onderaan is de muur wat dikker doordat in de onderste lagen enkele versnijdingen zijn aangebracht. Het is op basis van de gegevens uit het onderzoek niet goed vast te stellen of het gaat om hergebruikte tufsteen, afkomstig van één of meerdere Romeinse bouwwerken, of dat het gaat om ‘verse’ aanvoer uit de Eifel.

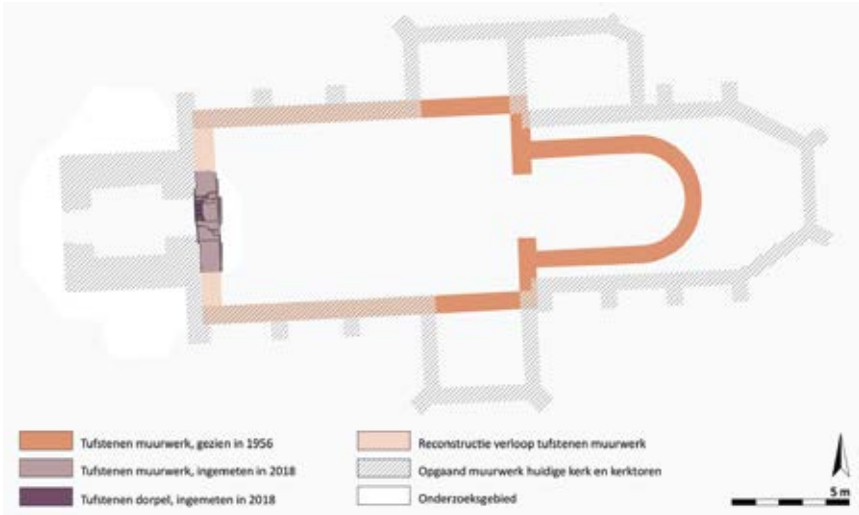
Het muurwerk is vanwege de locatie en de kennis over het in de jaren vijftig van de 20^e eeuw opgegraven tufstenen muurwerk geïnterpreteerd als de westgevel van de tufstenen voorganger van de huidige bakstenen kerk. En met behulp van de gegevens uit het recente onderzoek en de restauratie uit de jaren vijftig kan nu de gehele plattegrond van de tufstenen kerk gereconstrueerd worden. Het gaat om een west-oost gerichte zaalkerk met een halfronde koorafsluiting of apsis in het oosten. De kerk had inclusief de apsis een lengte van 21,50 meter en ter hoogte van het schip een breedte van 9,10 meter (buitenmaten).

Het onderzochte muurwerk kan nog meer details over de tufstenen kerk aan het licht brengen. Tegelijk is dit artikel bedoeld om te laten zien wat er zoal aan een restant van een enkele muur kan worden afgelezen. Daarvoor is het nodig om ook wat ‘technische gegevens’ te vermelden, zoals NAP-hoogtes.

Om te beginnen werden in de muur, op een hoogte van $-0,50$ meter NAP, vier blokken tufsteen op een rij aangetroffen met een opvallend ander uiterlijk dan de overige

Afb. 3 Een impressie van de werkzaamheden: de werkput aan de zuidkant van de kerktoeren (BAAC).

Afb. 4 Het in 1956 en in 2018 aangetroffen muurwerk met een reconstructie van de tufstenen kerk (BAAC).

Afb. 5 De tijdens de opgraving aangetroffen tufstenen muur met in het midden de dorpel (BAAC).

blokken. De blokken hadden een bijzonder vlakke bovenkant en ook omdat de blokken aan de westzijde iets bol leken te lopen, werd vermoed dat dit gladde oppervlak (deels) door slijtage was ontstaan. De blokken zijn dan ook geïnterpreteerd als een drempel, als de toegang tot de tufstenen kerk.

Waarschijnlijk vormde het meest noordelijke van de vier blokken één van de zijkanten van de drempel. Ten eerste is ten noorden van dit blok het opgaand muurwerk net iets hoger bewaard gebleven, waaruit blijkt dat hier geen drempel aanwezig was. Ten tweede werd op de rand van het meest noordelijke blok een mortelafdruk aangetroffen, die vermoedelijk de locatie van de dagkant aangeeft (de zijkant van de doorgang). De vier blokken hebben een gezamenlijke breedte van 84 cm, maar waarschijnlijk was de doorgang breder. Als er van uitgegaan wordt dat de toegang tot de kerk in het midden van de gevel lag en dat het noordelijke blok één van de zijkanten vormde, dan moet de doorgang een breedte van zo'n 1,35 meter hebben gehad. Dat is net iets smaller dan de huidige doorgang van de toren naar de kerk, die een breedte heeft van 1,55 meter.

De onderste lagen van de muur, tot een hoogte van ongeveer $-0,80$ meter NAP, bestaan uit ruw bekapte blokken tufsteen, terwijl de tufsteenblokken in de hoger gelegen lagen een vlakker afgewerkte zichtzijde hebben. Dit is een indicatie voor de overgang van de fundering naar het opgaande werk. Bovendien werden tegen de hoger gelegen, vlakker afgewerkte blokken de restanten van een pleisterlaag aangetroffen. De pleisterlaag wijst er om te beginnen natuurlijk op dat het interieur van de kerk bepleisterd was. Maar daarnaast geeft de onderkant van het pleisterwerk, net als de top van de drempel, een minimale vloerhoogte aan. Een combinatie van de vermelde gegevens, namelijk de hoogte van de drempel en de onderkant van het zichtwerk en de pleisterlaag, wijst erop dat het vloerniveau in de tufstenen kerk gelegen was tussen $-0,80$ en $-0,50$ meter NAP. Dat is ruim 1,20 meter onder het huidige vloerniveau.

Over het uiterlijk van de tufstenen kerk kunnen na het onderzoek nog enkele vermoedens genoteerd worden. Hierboven werd al vermeld dat het interieur van de kerk (in ieder geval deels) bepleisterd was. Op het afgebroken muurwerk werd bovendien een los brokje tufsteen aangetroffen met daarop niet alleen een laag pleister maar ook wat restanten zwarte verf; waarschijnlijk waren delen van de muur dus beschilderd.

Tenslotte kan nog vermeld worden dat in een ophoging die tegen de tufstenen muur lag, stukjes leisteen werden aangetroffen. De ophoging lag óp de versnijdingen van de muur en kan dus pas na de bouw van de muur zijn aangebracht. Tegelijk lag de ophoging ónder het vloerniveau van de kerk, wat betekent dat de ophoging voorafgaand

aan de ingebruikname van de kerk is aangebracht. Geconcludeerd kan worden dat de ophoging tijdens de bouw is aangebracht. De stukjes leisteen kunnen er dan ook op wijzen dat op de kerk een leien dak was aangebracht, hoewel dat wel heel speculatief is.

Wat uit het onderzoek tot op heden niet goed naar voren is gekomen, is een datering van de tufstenen kerk. In de hierboven genoemde laag met leisteen werd één enkele scherf aangetroffen, met een datering tussen 1100 en 1225. Deze enkele scherf is op dit moment de enige archeologische indicatie voor de datering van de kerk. Naast deze scherf bestaat een historische aanwijzing voor de ouderdom, in de vorm van een document uit 1138, waarin de Utrechtse bisschop Andreas toestemming verleent om een kerk te bouwen. Hiermee kan worden geconcludeerd dat de kerk waarschijnlijk in of ná 1138 te dateren is (het is niet noodzakelijk dat de bouw meteen na verlening van de ‘bouwvergunning’ van start is gegaan).

De tufstenen kerk is voor zover bekend in de late 15^e eeuw afgebroken tot aan de opgegraven fundering en vervangen door de huidige kerk. Waarschijnlijk werd in de speklagen van de nieuwe kerk een deel van het slooppuin van de tufstenen kerk verwerkt. Tijdens de bouw werd de fundering van de bakstenen kerktoren grotendeels koud tegen het restant van de tufstenen muur gezet, maar enkele bakstenen werden bovenop het restant van de tufstenen muur gemetseld. De muren van de bakstenen kerk werden vervolgens tegen de nieuwe kerktoren aan gebouwd.

Het is onduidelijk waarom de tufstenen kerk is vervangen. Zoals al eerder is vermeld, is het schip van de bakstenen kerk nagenoeg even groot als dat van de tufstenen kerk, dus het ging schijnbaar niet om ruimtegebrek. In de westgevel van de tufstenen kerk werden tijdens het onderzoek scheuren en verzakkingen aangetroffen. Deze kunnen echter ook pas tijdens de sloop of de nieuwbouw zijn ontstaan en zijn niet per se bewijs voor een vervallen kerk.

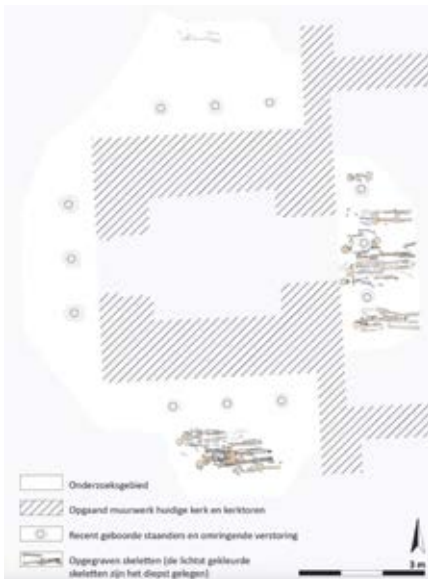
Begravingen in en om de kerk

Naast de restanten van de tufstenen kerk werden tijdens het onderzoek de skeletten van 26 individuen vrij gelegd, gedocumenteerd en geborgen. De begravingen bevonden zich vooral op het kerkhof ten zuiden van de kerktoren en binnen de kerk. Ieder aangetroffen individu was in dezelfde richting begraven, met het hoofd in het westen. Bij bijna alle skeletten werd een restant van een grafkist aangetroffen, in de vorm van een baan vermolmd hout of kistnagels. Opvallend was dat nagenoeg alle skeletten slechts gedeeltelijk aanwezig waren; bijna alle graven moeten zijn verstoord tijdens de aanleg van opvolgende, jongere grafkuilen. De graven op het kerkhof lagen

nogal ongeordend ten opzichte van elkaar, waardoor het er niet op lijkt dat de graven bovengronds gemarkeerd waren. De graven in de kerk waren waarschijnlijk wel gemarkeerd; hier lagen de skeletten op regelmatige afstand van elkaar, op vijf ‘stapeltjes’. Bijna alle skeletten zijn te dateren na 1500; uit de periode van de huidige, bakstenen kerk. Slechts één individu, in een graf ten noorden van de kerktoren, is vermoedelijk te dateren in de 13e eeuw: deze persoon heeft waarschijnlijk over de opgegraven tufstenen drempel gelopen.

De resultaten zijn misschien samen te vatten als ‘vier meter muur en (om het heel onerbiedig te zeggen), wat botjes’, maar tegelijk als heel wat meer, namelijk: de toegang tot de tufstenen kerk.

Auteur Ingrid Cleijne heeft dit onderzoek uitgevoerd voor BAAC (Bureau voor Bouw-historie, Archeologie, Architectuurhistorie en Cultuurhistorie) in opdracht van de gemeente Stichtse Vecht.

Afb. 6 Een overzicht van de aangetroffen skeletten (BAAC).

Afb. 7 Een van de aangetroffen skeletten op het afgebroken muurwerk van de tufstenen kerk (BAAC).

‘Nieuwe’ tekening van 17^e-eeuws Loenen

Edward Munnig Schmidt en Juliette
Jonker-Duynstee

Via de Historische Kring Loenen bereikte de auteurs een vraag over de hier afgebeelde tekening van Loenen uit de Klassik Stiftung Weimar, die onder meer de verzameling tekeningen uit het bezit van Goethe beheert. Kunsthistorica Mireille Cornelis onderzoekt in opdracht van de stichting tekeningen van 16^e- en 17^e-eeuwse Nederlandse kunstenaars en stuitte daarbij op deze tekening, waarbij zij de hulp van de HK Loenen inriep bij de datering en toeschrijving. Een kolfje naar onze hand, want deze tekening was ons onbekend en is uitzonderlijk fraai. Het werk toont een gezicht op Loenen aan de Vecht, gezien vanaf het dak van Nieuwerhoek, met links het kasteel Kronenburg. Voorheen werd deze tekening toegeschreven aan de kunstenaar Ludolf Bakhuizen (1630–1708) schilder van zeegezichten, vanwege een opschrift op de achterzijde, maar op stilistische grond niet meer. Er zijn o.i. echter argumenten om toch aan Bakhuizen te denken, waarover later meer.

Afb. 1 Gezicht op Loenen aan de Vecht, zwart krijt op papier, gewassen met penseel techniek, 206 x 493 mm (Klassik Stiftung Weimar, Bestand Museen, inv. nr. KK 4736).

Datering

De tekening moet tussen 1685 en 1688 gemaakt zijn. Dit blijkt uit drie feiten: 1) de situatie van het slot, 2) het watermerk en 3) de grootte van de aanplant van de boomgaard bij **Nieuwerhoek**.

Ad 1) In 1672 werd de ronde vestingstoren van kasteel **Kronenburg** door de Fransen opgeblazen en pas in 1688 werden de op de tekening nog zichtbare delen van de ringmuur en de poort op de voorburcht afgebroken. De overige delen van het slot bleven in stand. In later jaren zijn die verbouwd tot buitenplaats, die in 1836 is afgebroken. De data van het opblazen van het kasteel en het afbreken van de ringmuur en de poort op de voorburcht zijn vermeld in de aantekeningen van E. Fluyt (1852-1939), waarnemend voorzitter van het college van kerkvoogden, met overschrijvingen van delen van het archief van de Hervormde Kerk in Loenen.

Oorspronkelijke aanzien van kasteel **Kronenburg** in de 17^e eeuw

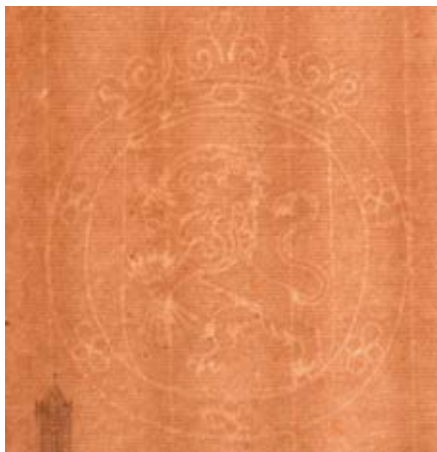
Afb. 2 Zicht op Loenen met kasteel Kronenburg en de hervormde kerk in 1670. De ronde kasteeltoren is hier nog intact. Gravure door Abraham Rademaker uit: Abraham Rademaker, Matthaeus Brouërius van Niedeck, Isaac Le Long, *Kabinet van Nederlandsche en Kleefsche outheden en (...) voorname stads- en landgebouwen*, Willem Barents en Antoni Schoonenburg, Amsterdam, 1727-'33, ill. nr. 238 (coll. Rijksmuseum).

‘1672: Het slot **Croonenburg**, in de Spaansche oorlog al enige rampen bekomen hebbende, werd op 27 juli met enig statenvolk bezet, waarop den 1sten augustus door de Franschen belegerd en ingenomen en hebben zij de ronde toren, de voornaamste sterkte van dit slot, op den 4de augustus met buspoeder doen springen, mede nemende een gedeelte van de ringmuur van het voorburg, onder in welke ronde tooren het grote dievangat was, alle welke muurbrokken in 1688 eerst uit de grachten zijn gehaald en verdere ringmuur, de vierkante toren als de burgt en de poort op het voorburg werden afgebroken’.

Op de tekening zijn deze elementen van het kasteel nog te zien, dus de tekening moet van voor 1688 dateren.

Ad 2) Het watermerk in het papier bestaat uit de letters ‘RC’ en een Nederlandse Leeuw in een ronde cartouche met een Franse lelie met twee sierkrullen links en rechts aan de bovenzijde. Desgevraagd kon Frans Laurentius het watermerk in het papier dateren tussen 1685 en 1691. Hij heeft samen met zijn vader Theo, beiden prenthandelaren te Middelburg, het hele bestand aan brieven uit de 17^e en 18^e eeuw van het Zeeuws archief, 20.000 stuks, doorgewerkt op watermerken en er 6.000 verschillende gedocumenteerd.

Ad 3) De tekening moet vanaf het dak van **Nieuwerhoek** gemaakt zijn met op de voorgrond de aanleg van de boomgaard van **Nieuwerhoek** tussen dat buitenhuis en **Kronenburg**. **Nieuwerhoek** werd in een uiterwaard van de Vecht gebouwd en aangelegd op de plek van de door de Franssen in brand gestoken boerderij. Die lag op een

Afb. 3 Het watermerk van het papier is zichtbaar op de lichtbak.

donk, een wat hogere plek langs de Vecht mogelijk ontstaan door slibaanvoer vanuit de tegenover het huis uitmondende Drecht. De eigenaar van **Nieuwerhoek**, Adriaen van Hoek, kocht de grond voor de boomgaard en nog tien ha weiland ten westen van de Herenweg van de Heer van Croonenburg op 2 maart 1683 ('14 morgen 3 honds lands genaamd het Damland mitsgaders nog een uiterdijkje aan de Vecht strekkende voor uit de diepte van de Vecht tot de Dwarswetering toe'). Hij liet meteen een bestek maken voor het grondwerk van de boomgaard dat op 18 april 1683 al gereed was: 'Het graven van twee slooten aan wederzijde van de Nieuwe wagenweg' (nu: Rijksstraatweg) waardoor die bocht, daarvoor Nieuwerhoeks grond is weggenomen, de dijk rechtgemaakt plus het graven van twee Dwarslooten van de Nieuwe Wagenweg tot aan het Zandpad. In dit bestek wordt ook de binnenvijver (rondomlopende sloot) om de Boomgaard aanbesteed. Zo kreeg het terrein van de nieuwe boomgaard bij **Nieuwerhoek** met de sloten en wandelpaden daaromheen de nu nog bestaande vorm van een parallelogram. De beide bouwhuizen hebben eveneens die vorm als grondplan. Daarvoor moest het jaagpad meer de Vecht ingelegd en recht getrokken worden. Ook de Herenweg is daarvoor een beetje naar het westen verlegd, zoals nu nog te merken aan de bocht in de Rijksstraatweg op die plek. Er bestaat een kaartje waarop die aanleg is te zien. De boomgaard werd netjes symmetrisch aangelegd met een buitensloot en een binnensloot met de wandeling daartussen. Tussen de terreinen van **Kronenburg** en **Nieuwerhoek** kwam een recht laantje van de Herenweg naar het jaagpad aan de Vecht met een sloot tussen dat laantje en **Kronenburg**. Het project is voortvarend aangepakt want aan de bomen is te zien dat die net geplant zijn: staken met wat blad zijn wilgen die dat jaar zijn geplant. De andere bomen zijn nog klein zodat geconcludeerd kan worden dat de tekening uit circa 1685 dateert.

Wie is de tekenaar?

De kwaliteit van de onderhavige tekening is erg hoog en de tekening is duidelijk in opdracht van iemand gemaakt. Waarschijnlijk is die iemand Adriaen van Hoek. Nu is het zo dat Ludolf Bakhuizen (1613-1708) voor de familie Van Hoek een gezicht op **Nieuwerhoek**, **Kronenburg** en de toren van Loenen schilderde vanaf een hoog punt aan de oostkant van de Vecht. Dat schilderij was in bezit van Cornelia van Hoek-Bierens bij haar overlijden. De foto ervan is te donker om af te drukken. De plek waar Bakhuizen gezeten moet hebben voor dat schilderij is nauwkeurig te bepalen omdat ook de twee watermolens in de Croonenburger polder, de Stichtse en de Hollandse er op staan. Ook is er een schilderij uit 1691 van zijn hand met volledige signatuur 'L. Bakhuizen fc 1691' van een deel van **Kronenburg** en het dorp Loenen met een vissend gezelschap aan de oostoever van de Vecht. Aan de rechterzijde zijn daarop dezelfde huizen, loofhut

en koepel te zien als op de tekening. Een schets voor dit schilderij, 1690, toont **Nieuwerhoek** met **Kronenburg** en de toren van de kerk te Loenen met enige vissers. Uit 1687 dateert een schilderij van Ludolfs hand van een jonge man met een jachtgeweer naast een stenen siervaas, de rechter vaas van twee stuks die nog steeds aan weerszijden van de voordeur van **Nieuwerhoek** staan. Het betreft waarschijnlijk Jacob van Hoek, enige zoon van Adriaen van Hoek en Cornelia Bierens. Er bestond dus een duidelijke relatie tussen de Van Hoeks en Bakhuizen, zodat een toeschrijving van de tekening aan hem niet voor onmogelijk te houden is. Ook had Bakhuizen contact met andere bewoners in de buurt. Na zijn overlijden schreef zijn weduwe Anna de Hoog brieven naar zijn vrienden om dit overlijden te melden, waaronder een aan Anthonius Schellingwou te Loenen. De naam **Schellingwou** staat op de kaart van Nicolaas Visscher uit 1712 vermeld bij het huis schuin tegenover **Nieuwerhoek**. Andere Vechtstreekbewoners die deze brief kregen waren Willem van Son van Doornburgh in Maarssen en weduwe De Hondecoeter in Vreeland.¹

Overige bebouwing op de tekening

Aan de oostkant van het kasteel loopt een laan langs de Vecht, met aan de Vechtkant het jaagpad. Ten noorden van het kasteel, parallel aan de Vecht, zijn de daken van de huizen aan de Dorpsstraat te zien. Rechts van de kerk de ophaalbrug over de Vecht. Aan de andere kant van de brug staat bebouwing die op andere prenten niet te zien is. Deze zijn van een lager standpunt gemaakt. Deze bebouwing bestaat niet meer. Aan het eind van het jaagpad langs het kasteelterrein staat de koepel van **Driehoven** vanwaar het pad naar links loopt naar de Dorpsstraat. Daar liet de jager met zijn paard de trekschuit gaan, die verder werd geboomd door het dorp totdat beide voorbij de korenmolen weer samen verder konden.

De oostoever van de Vecht is op de tekening aan de rechterkant begrensd door een hekwerk dat in een boog om een tuin loopt. Goed te zien is de inham in de oever. Vlak daarnaast, in de bocht van deze schutting, is een soort loofhut te zien, behorend bij het huis **Schellinwou**, in 1726 vernoemd tot **Langgewenst**, met als eigenaar Hermanus Schut.

Noordelijker daarvan ligt een vierkante koepel met botenhuis. Deze koepel is in dezelfde vorm nog te zien op de prent van Loenen door D. Stoopendaal in *De Zegepraalende Vecht*, 1719 en op een tekening van Jan de Beyer uit 1750. In 1712 behoorde de koepel tot de buitenplaats **Geestevecht**, eigendom van Gerard Karsseboom.

Ten oosten van de Vechttuinen is een tuitgevel van een ondiep huis te zien dat parallel aan de straat ligt. Erachter liggen, naar het lijkt, drie hoog opgetaste hooibergen. Het kan zijn dat dit de voorloper is van de buitenplaats **Bijdorp**, die ongeveer op die locatie

ligt. De oudste buitens waren bijna allemaal één kamer diep en twee breed op een onderhuis, zoals nu **Geinwijck** en **Middelvaart** aan de Angstel in Baambrugge nog goed laten zien. Ook **Elsenburg** te Maarssen begon zo, evenals **Slotzicht** te Vreeland. Rechts daarvan is een groter huis te zien. Dat is vermoedelijk **Schellingwou**.

Al met al een interessante tekening die een unieke kijk op Loenen biedt. Mocht het onderzoek door de Klassik Stiftung Weimar nog nieuwe gegevens opleveren, dan vermelden wij dat in een volgend jaarboekje.

Afb. 4 Schets van enige vissers met aan de westzijde van de Vecht het huis Nieuwerhoek met Kronenburg daarachter door Ludolf Bakhuizen, vermoedelijk voor het olieverfschilderij van Loenen, 1690.

Afb. 5 Zicht op Loenen door Ludolf Bakhuizen, 1689.

Afb. 6 Zicht op Loenen in 1750 vanaf Nieuwerhoek, tekening door Jan de Beijer. Links de brug en theekepel van Nieuwerhoek (coll. HUA).

Noot

- * De spellingswijze van Kronenburg verschilt in de loop der tijd. Wij hebben de spelling aangehouden uit de bronnen, vandaar het verschil in schrijfwijze.
- 1 Afschrift van een overlijdensbericht van Ludolf Bakhuysen door zijn vrouw Anna de Hooge, 7 november 1708 (coll. Rijksmuseum, RP-D-BAKHUYSEN.L.-14).

Verslag van de VechtPlassenCommissie 2020-2021

De Vechtplassencommissie, het werkomité en de Vrienden van de Vecht

Gelukkig ligt 2020-2021 bijna achter ons waar het betreft de online vergaderingen. We konden zo weliswaar met elkaar in contact blijven, en we blijven het af en toe doen omdat het soms efficiënt is, maar we hebben de wandelganggesprekjes erg gemist.

Er zijn mutaties: Elfride Zeldenrust is teruggetreden als lid van het werkomité. Toegetroten zijn Pieter de Groene (nieuwe secretaris van de VPC), Jelmer Keur (jurist), en Niels van den Berg (kenner van het groene landschap). Onze voorzitter Charlotte Smit heeft aangekondigd de voorzittershamer op enige termijn te willen overdragen; naar een nieuwe voorzitter wordt gezocht.

We hebben een Governance code opgesteld en gepubliceerd om de onafhankelijke positie van de VPC te borgen.

Afb. 1 Luchtfoto van de Vinkeveense plassen (foto via Worldpixels).

Met weemoed verlaat de VPC haar vaste vergaderlocatie op de buitenplaats Schaepe & Burgh, omdat Natuurmonumenten dit gebouw heeft verlaten. Gelukkig zijn we in de toekomst welkom op het Fort Kijkuit.

Energietransitie

In november 2020 heeft de VPC een goed bezocht *webinar* over zon en wind in de Vechtstreek georganiseerd. Ook de Vechtstreek staat een ingrijpende energietransitie te wachten. De VPC heeft geparticipeerd in de Regionale Energiestrategieën en haar visie op zon- en windvoorzieningen daar en in de gemeenten uitgedragen. Op dit moment lijken de ontwikkelingen in de Vechtstreek uit te monden in betrekkelijk weinig nieuwe windturbines en vooral te focussen op zonnevelden. Maar ook zonnevelden hebben impact op landschap en natuur (de bodem). Daarom blijft de inzet van VPC-leden nodig. Op 6 november 2021 hield de VPC dan ook een themadag over de energietransitie in de Vechtstreek. Hier werd tevens het 85-jarig bestaan van de Vechtplassencommissie, in 1936 opgericht op initiatief van Niftarlake, gememoreerd.

Bouwen en zo

In Stichtse Vecht vroegen twee bestemmingsplannen veel aandacht: het BP Rondom de Vecht en het BP De Vecht. We zijn niet gelukkig met het splitsen van de rivier Vecht en de aanliggende gronden in twee bestemmingsplannen, maar konden dit niet voorkomen. Onze niet gehonoreerde zienswijzen tegen het BP Rondom de Vecht hebben geleid tot een zitting bij de Raad van State. De belangrijkste onderdelen waartegen de VPC (met anderen) bezwaar maakte, werden door de Raad vernietigd. De gemeente moet nu met een nieuwe versie komen.

In de Gemeente De Ronde Venen wordt al jaren gewerkt aan een nieuw bestemmingsplan voor de Vinkeveense plassen, aan de rand van ons werkgebied. De complexe situatie als gevolg van de talloze illegale bouwsels op de plassen (ruim 1.800) waardoor natuurwaarden gecompenseerd moeten worden (de plassen behoren tot het Natuur Netwerk Nederland), vertraagt de voortgang zeer.

Met een wijziging in de Provinciale verordening van de Provincie Noord-Holland in het verschiet, die zgn. beschermde Bijzondere Provinciale Landschappen introduceerde, werden in de gemeente Wijdmeren eind 2020 nog even snel een aantal omgevingsvergunningen aangevraagd. In goed overleg met Natuurmonumenten heeft de VPC haar visie aan de gemeente kenbaar gemaakt.

Samen met de ogen en oren van ons netwerk treedt de VPC op tegen ongewenste objecten en woonschepen in de Vecht. Verzoeken om handhaving tegen bijv. *boat savers* hebben succes. Een beroep tegen een vergunde woonboot in de gemeente Wijdemeeren heeft geleid tot een zitting bij de Raad van State. Het resultaat is nog niet bekend.

Gebiedsakkoord Oostelijke Vechtplassen

Om in de Oostelijke Vechtplassen de afgesproken natuur te ontwikkelen en de recreatie te revitaliseren is in 2017 met 21 partijen een gebiedsakkoord gesloten. De VPC brengt inhoudelijke kennis over natuur en landschap in. Er worden vorderingen gemaakt met de opgave om de plassen en de jachthavens te baggeren.

Het onderzoek naar een mogelijke vaarverbinding van de Loosdrechtse plassen naar het Hilversums kanaal heeft in september 2021 geleid tot het – volgens de VPC te rechte – besluit van de Stuurgroep van het gebiedsakkoord om het noodzakelijke onderzoek naar de gevolgen van zo'n vaarverbinding voor de natuur, het landschap en de waterkwaliteit niet in te stellen. In plaats daarvan zal gezocht worden naar alternatieve middelen om de watersport en andere recreatievormen te stimuleren.

Vrienden van de Vecht

De Vechtplassencommissie wordt financieel gesteund door de stichting Vrienden van de Vecht. Gelukkig zijn al heel veel leden van Niftarlake Vriend. Bent u nog geen Vriend en wilt u het werk van de VPC steunen? Dan kunt u zich als Vriend opgeven via vriend@vecht.nl.

De jaarlijkse bijdrage is minimaal €15. Uw hulp is zeer welkom.

Afb. 2 Het zicht vanaf de Horn-dijk over de Wijde Blick zal vrij blijven, nu de plannen voor vaargeul langs de dijk en de sluis door de Alambrechtskade niet mogen doorgaan.

Nieuw boek over de Vechtstreek

Juliette Jonker-Duynstee en Edward Munnig Schmidt

Op 28 april 2021 vond op VreedenHoff de presentatie plaats van het boek *Thuis heb ik nog een ansichtkaart, prentbriefkaarten van de Vechtstreek uit de collectie Lisman, 1900-1925*. De Commissaris van de Koning van Utrecht Hans Oosters en de burgemeester van Stichtse Vecht Ap Reinders namen beiden een exemplaar in ontvangst uit handen van de auteurs, Juliette Jonker-Duynstee en Edward Munnig Schmidt. Zij hebben het boek gemaakt op verzoek van hun vriend en mede-Niftarlakebestuurlid Anthony Lisman. Pim van Schaik van Uitgeverij Stokerkade en vormgever Philip Stroomborg droegen bij aan een prachtig geheel. De eerste druk (1.000 exemplaren) was binnen een maand uitverkocht. De tweede druk verscheen in augustus jl.

De inleiding van het boek wordt hier integraal gepubliceerd, met de gedachtegang achter het concept van het boek en een toelichting op de inhoud.

Nadat hij op 23 januari 2020 op Huis Heemstede te Houten het prachtige boek over dat huis had aangeboden aan de Commissaris van de Koning van Utrecht vroeg Anthony Lisman (1943-2020) ons hem te helpen een boek uit te brengen waarvoor hij al een aanzet had gemaakt. Later dat jaar bleek dat hem de tijd daarvoor niet meer was gegeven. Het ging om een publicatie over de Vechtstreek aan de hand van zijn onnavolgbare collectie vroege prentbriefkaarten. Vijftig jaar lang verzamelde Anthony die zeer fanatiek. Geen verzamelaarsbeurs of hij liep er rond, geen handelaar in oude kaarten die hem niet kende. Hij had een neus voor bijzondere vondsten en wist altijd net die ene unieke kaart of dat ene zeldzame beeld te vinden. Ook lette hij, naast natuurlijk de staat waarin de kaart verkeerde, op afzenders en geadresseerden. Vele duizenden kaarten lagen verborgen in mappen en schoendozen in zijn woonhuis VreedenHoff te Nieuwersluis; maar hij beseftte ook dat zij pas echt waarde hadden als zij ook voor anderen zichtbaar werden. Vandaar het plan voor dit boek, dat in de traditie zou moeten komen te staan van de eerdere publicaties waar Vecht-lang de buitenplaatsen en dorpsgezichten waren weergegeven.

Afb. 1 Omslag van het boek.

De eerste keer dat dit gebeurde was in *De Zegepraalende Vecht*. Dit plaatwerk, met gravures van de hand van Daniel Stoopendaal en een begeleidende lofzang op de omgeving door Andries de Leth, verscheen in 1719. De dichter Claas Bruin sloot het boekwerk af met het maar liefst 37 pagina's vullend gedicht *Speelreis langs de Vechtstroom op de uitgegevene gezichten van de Zegepraalende Vecht*. Het boek geeft een schitterend beeld van de vele buitenplaatsen en tuinen die zich destijds aan de oevers van de Vecht bevonden. Ruim een eeuw later, in 1836, verscheen het boekwerk *Gezigten aan de Rivier de Vecht* met lithografieën van buitenplaatsen en gezichten langs de Vecht van de hand van P.J. Lutgers. Door dezelfde opzet als in *De Zegepraalende Vecht* – geografisch de Vecht langs – was goed te zien hoe gebouwen en tuinen zich in de ruim honderd jaar tussen beide publicaties ontwikkeld hadden. Weer een kleine eeuw later, in 1915, verscheen het Verkade-album *De Vecht* waarin gebouwen, rivier- en dorpsgezichten in aquarel waren vastgelegd door L.W.R. Wenkebach, Jan Voerman en Edzard Koning. Deze werkjes waren op klein formaat (ca. 8 x 4,5 cm) als verzamelplaatjes verkrijgbaar bij aanschaf van Verkade-producten. Zij konden ingeplakt worden in een fraai album met begeleidende tekst van Jac. P. Thijsse. Ook nu weer was de ontwikkeling van de Vechtstreek in de achterliggende tachtig jaar mooi te zien. In 1983 verscheen tot slot de volgende publicatie, dit keer van de hand van Anthony Lisman en Edward Munnig Schmidt: *Plaatsen aan de Vecht en de Angstel*. Van Utrecht tot Muiden, langs de Angstel en het Gein werden buitenplaatsen per stuk beschreven. Tekenaar Chris Schut verzorgde per huis een fraaie (potlood-)tekening. Een zeer arbeidsintensief boek, waarin ook per huis een lijst van eigenaren was opgenomen, dat tussen 1982 en 1997 drie telkens verbeterde herdrukken kende.

Vier 'Vecht-lange' registraties in ruim 250 jaar, waarvan de afbeeldingen elk waren uitgevoerd in een andere techniek. Alleen de fotografie ontbrak nog. Vandaar Anthony's wens om deze lacune op te vullen, en wel met zijn prentbriefkaarten die een

boeiend beeld geven van dit gebied in het eerste kwart van de 20^e eeuw. Een tijd die bij hem paste. De man die geen televisie keek, geen computer of mobiele telefoon had en zich met hart en ziel inzette om monumenten te behouden. Vooral ook de buitenplaats VreedenHoff, waarvoor hij zich decennialang inzette om deze terug te brengen naar de staat van de laatste grote verbouwing in 1909. Hij koesterde 'vroeger' en daar past de selectie van de tijdsperiode die wij maakten uit zijn collectie zo goed bij.

Om een groot deel van de afbeeldingen, die geografisch de loop van de Vecht en de Angstel volgen, in een breder kader te zetten, schreven wij een in thema's ingedeelde inleiding waaruit de tijdgeest in deze periode spreekt, vanzelfsprekend rijkelijk geïllustreerd met kaarten uit de collectie Lisman. Het eerste kwart van de 20^e eeuw was een periode van transitie. Aan de ene kant een conservatieve maatschappij met kleine gemeenschappen waar het leek of de tijd stilstond, aan de andere kant kwamen de eerste auto's en begon de ontwikkeling van transport en techniek die leidde naar de wereld van vandaag.

Bij het bekijken van de foto's in dit boek stapt de lezer als het ware in een tijdmachine. Zij tonen een wereld die zo anders is als nu, zo overzichtelijk, eenvoudig, rustig ... en toch is het maar 100 jaar geleden. Op deze foto's staan onze ouders, onze grootouders – en voor de jonge lezers hun overgrootouders. Met dat besef komt deze periode op eens heel dichtbij.

Afb. 2 Hans Oosters, Commissaris van de Koning van Utrecht, en Ap Reinders, burgemeester van Stichtse Vecht, samen met de auteurs op de bordestrap van VreedenHoff na de boekpresentatie.

Afb. 3 De auteurs, Edward Munnig Schmidt en Juliette Jonker-Duynstee.

Afb. 4 Bier- en melksalon aan de Bloklaan in Loenen, een van de 400 bijzondere prentbriefkaarten.

De melancholie die velen voelen bij de ontwikkeling van toen naar de dag van vandaag is heel goed gegrepen in het lied van Wim Sonneveld 'Het Dorp': 'Thuis heb ik nog een ansichtkaart ...' Dit lied werd niet voor niets ten gehore gebracht tijdens het afscheid van Anthony op 21 augustus 2020, vergezeld van een selectie foto's uit zijn leven. En hoe passend zijn deze woorden voor hem met zijn collectie van duizen-

den ansichtkaarten, niet alleen van de Vechtstreek maar ook van de stad Utrecht en buitenplaatsen in Nederland. Zinnen uit dit lied waren de inspiratie voor de thematische indeling van de inleiding, de titel van het lied leek zeer geschikt als titel van dit boek. Onmisbaar voor de teksten waren de talloze artikelen in de periodieken van de Historische Kringen van Breukelen, Maarssen en Loenen en de Jaarboekjes van Niftarlake. Hoofdzakelijk in deze tijdschriften is de historie van ons gebied tot in detail uitgeplozen.

In combinatie met de onderwerpen op de kaarten die Lisman verzamelde, geven de inleidende teksten een uitgebreid, maar geen volledig beeld van het begin van de 20^e eeuw. Zo ontbreken onderwerpen als bestuur, scholen of verenigingsleven, die vaak wel op foto's, maar niet op prentbriefkaarten zijn afgebeeld. Gelukkig krijgen veel andere beeldbepalende facetten wel ruime aandacht, zodat dit boek een prachtig overzicht geeft van het leven in onze omgeving zo'n honderd jaar geleden. Daarnaast en bovenal is het een erbetoon aan een onvergetelijke man, verzamelaar en monumenten-mecenas: Anthony Lisman.

Het boek is gefinancierd door de Adriaan Stichting uit Nieuwersluis. Het twee kilo zware hardcoverboek telt 256 pagina's en is voor € 24,95 in alle boekwinkels en online te koop.

Afb. 5 Anthony Lisman met een van zijn onafscheidelijke hondjes, 2017.

Inhoudsopgave

Ereleden en bestuur	2
Ledenlijst 2021	3
Jaaroverzicht 2021	17
– Bertien Quarles van Ufford	
Schouwstuk in kasteel Nijenrode gerestaureerd	19
– Juliette Jonker-Duynstee	
De familie Ortt van Nijenrode, deel 2	28
– Juliette Jonker-Duynstee	
Oldenbarnevelt op Gunterstein	74
– Jan Willem Gunning	
Engelbert Ploos van Amstel, de eerste heer van Gunterstein?	88
– Jan Willem Gunning	
Moet ik dan ook tol betalen, ja of nee? Een brief van Magdalena Poulle aan mr. Joan Huydecoper	100
– Jan Willem Gunning	
De rivier de Vecht	105
– Steven de Clercq	
Van welke Van Mollem was dit staand horloge?	132
– Juliette Jonker-Duynstee	
De (bijna vergeten) buitenplaats Vegt en Gheyn, het huidige Breevecht in Nigtevecht	142
– Fred Duin	
(De) toegang tot de tufstenen kerk van Nieuwer Ter Aa	171
– Ingrid Cleijne	
‘Nieuwe’ tekening van 17 ^e -eeuws Loenen	178
– Juliette Jonker-Duynstee en Edward Munnig Schmidt	
Verslag van de VechtPlassenCommissie 2020-2021	184
Nieuw boek over de Vechtstreek	187
– Juliette Jonker-Duynstee en Edward Munnig Schmidt	